

31STE VERGADERING

VERGADERING VAN DINSDAG 11 DECEMBER 1973

(Bijeenroepingsuur 14.00)

Ingekomen stukken	1491; 1519
Verslag uitgebracht door de commissie voor het onderzoek van de geloofsbriefen van de geloofsbrief, met bijbehorende stukken, van het nieuwbenoemde lid de Kamer de heer A. J. Evenhuis	1491/92
Beëdiging en toelating van de heer Evenhuis	1491
Regeling van werkzaamheden	1492
Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen:	
Nadere wijziging van de Ziekenfondswet (Wijziging bepalingen inzake aanpassing van de loongrens) (12 679)	1493-1494
Wijziging van de Werkloosheidswet en van de Wet Werkloosheidsvoorziening (Toekenning loonsuppletie) (11 914)	1494
Behandeling van de wetsontwerpen:	
Wijziging van de Algemene burgerlijke pensioenwet en andere overheidspensioenwetten (11 049)	1494-1499
Wijziging van de Kieswet strekkende tot wijziging van het nummers van de lijsten van kandidaten voor de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van de provinciale staten en van de raden der gemeenten (12 209)	1499-1512
Behandeling van het Voorstel van wet van de leden Fiévez en Franssen tot wijziging van de grens tussen de gemeenten Deventer en Diepenveen	1512-1519

Voorzitter: het lid **Vondeling**

Tegenwoordig zijn 128 leden, te weten:

Aantjes, Van Aardenne, Aarts, Abma, Albers, Van Amelsvoort, Andriessen, Bakker, Barendregt, Ter Beek, Beekmans, De Beer, De Bekker, Berger, Beuker, De Boer, Boertien, De Boois, Du Chatinier, Coppes, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Van Dam, Dees, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Dragstra, Drees, Drenth, Van Dijk, Van Elsen, Epema-Brugman, Evenhuis, Fiévez, Franssen, De Gaaij Fortman, Gardeniërs-Berendsen, Geurtsen, Giebels, Ginjaar-Maas, Van Gorkum, Goudsmit, Groensmit-van der Kallen, Van der Gun, Haas-Berger, Van Heel-Kasteel, Van der Heem-Wagemakers, Van der Hek, Hermes, Hermsen, Hoekstra, Honig van den Bossche, Van Houwelingen, Hutschemaekers, Imkamp, Jansen, Janssen, Joekes, Jongeling, Jurgens, Kappeyne van de Coppello, Keja, K. A. Keuning, S. Keuning, Klaassens-Postema, Kleisterlee, Knot, Koekoek, Kolthoff, Kombrink, Koning, De Koning (B.P.), Konings, De Koster, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krosse, Kruisinga, De Kwaadsteniet, Lamberts, Langedijk-de Jong, De Leeuw, Van Leeuwen, Van der Lek, Van Leijenhorst, Masman, Van der Mei, Meis, Van Mierlo, Nagel, Peijnenburg, Ploeg, Poppe, Portheine, Roethof, Roolvink, Van Rossum, De Ruiters, Van Schaik, Schakel, Scherpenhuizen, Schouten, Smit-Kroes, Van der Spek, Spinks, Terlouw, Van Thijn, Tilanus, Tolman, Tuijnman, Veder-Smit, Van Veenendaal-van Meggelen, Verbrugh, Vondeling, Vonhoff, Voortman, De Vries, Waalkens, Weijters, Wiegel, Wioldraaijer, Wierenga, Wilbers, Wisselink, Wolff, Ter Woorst, Van Zeil,

en de heren De Gaay Fortman, Minister van Binnenlandse Zaken, en Hendriks, Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

Zitting 1973-1974

Voorzitter

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering tot het bijwonen van de vergadering van de leden:

Dankert, wegens het bijwonen van een vergadering van Amnesty International te Parijs;

Van der Sanden, Notenboom, Berkhouwer, Laban, Van Ooijen, Patijn en W. Scholten, wegens het bijwonen van de vergaderingen van het Europees Parlement te Straatsburg, de gehele week;

Wioldraaijer, alleen voor het eerste gedeelte van de vergadering;

Vermaat, ook volgende dagen, wegens ziekte;

Roels, wegens ziekte;

Waltmans, op medisch advies, ook de volgende weken.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan het lid Franssen tot het uitbrengen van verslag namens de commissie voor het onderzoek van de geloofsbriefen.

De heer **Franssen**, voorzitter der commissie: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie voor het onderzoek van de geloofsbriefen heeft de eer te rapporteren, dat, na onderzoek van de in haar handen gestelde stukken, zij eenparig tot de conclusie is gekomen, dat de heer A. J. Evenhuis te Meppel terecht benoemd is verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in de vacature ontstaan door het ontslag van de heer W. J. Geertsema.

De commissie heeft derhalve de eer voor te stellen, als lid der Kamer toe te laten de heer A. J. Evenhuis, nadat hij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zal hebben afgelegd.

De commissie verzoekt u, het volledige rapport in de *Handelingen* te doen opnemen.

De **Voorzitter**: Ik bedank, namens de Kamer, de commissie voor haar verslag en stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten ¹⁾.

De **Voorzitter**: De heer Evenhuis is in het gebouw der Kamer aanwezig.

Ik verzoek de heer griffier hem binnen te leiden.

Nadat de heer Evenhuis door de griffier is binnengeleid, legt hij in handen van de Voorzitter de bij de Grondwet en het Statuut voor de Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven verklaring en beloften af.

De **Voorzitter**: Ik wens het lid Evenhuis geluk met zijn benoeming en verzoek hem in ons midden plaats te nemen.

Op 21 november 1973 heb ik mij gewend tot de Minister van Onderwijs en Wetenschappen op verzoek van het lid Masman, voorzitter van de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen. Naar aanleiding van de door mij gezonden brief ontving ik het volgende schrijven, gedateerd 7 december 1973:

„In antwoord op uw brief van 21 november 1973 kan ik u het volgende mededelen.

De bedoelde publikatie, t.w. de openbare discussienota over de vernieuwingsstructuur, zal uiterlijk de tweede helft van januari 1974 ter kennisneming worden toegezonden. Ik kan dus aan het verlangen van de heer Masman tegemoetkomen.

De minister van onderwijs en wetenschappen,
(w.g.) J. A. VAN KEMENADE.”

Deze brief wordt voor kennisgeving aangenomen.

¹⁾ Voor noot zie blz. 1492.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen de volgende brieven:

een, van de Minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van het jaarverslag 1972 door de Europese Organisatie voor de Ontwikkeling en de Vervaardiging van Draggers voor Ruimtevoertuigen (ELDO) uitgebracht aan de Raad van Europa;

een, van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, ten geleide van een circulaire aan de gemeentebesturen over de automatisering van de uitkering uit het Gemeentefonds ter zake van het gewoon lager onderwijs. Uitkeringsjaar 1972.

Ik stel voor, deze brieven niet te doen drukken en voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Ik stel aan de Kamer voor, het wetsontwerp tot wijziging van de Prijzenwet (12 054) aan de orde te stellen tegen dinsdag 18 december a.s. te zamen met de beraadslaging over wetsontwerp Machtiging tot het vaststellen van regelen betref-

Noot van blz. 1491.

1) De commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven met bijbehorende stukken heeft de eer het volgende te rapporteren.

In handen van de commissie zijn gesteld, behalve de geloofsbrief van de heer A. J. Evenhuis de volgende missives van de voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

een, d.d. 15 november 1973 ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum waarbij in de vacature ontstaan door het ontslag nemen van de heer W. J. Geertsema wordt benoemd verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal de heer A. J. Evenhuis.

een, d.d. 5 december 1973 houdende mededeling dat de heer A. J. Evenhuis heeft bericht, dat hij zijn benoeming aanneemt.

Volgens het in handen van de commissie gestelde besluit van de voorzitter van het Centraal Stembureau van 5 december 1973 is de heer A. J. Evenhuis benoemd verklaard tot lid van de Kamer met inachtneming van de volgorde, vastgesteld overeenkomstig artikel N 19 van de Kieswet. Deze rangschikking is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel van de *Nederlandse Staatscourant* van 7 mei 1971. Hieruit is gebleken, dat de heer A. J. Evenhuis terecht benoemd is verklaard.

Uit het bij de geloofsbrief gevoegde uittreksel uit het volkingsregister blijkt dat de heer A. J. Evenhuis de vereiste leeftijd heeft bereikt.

Uit de bij de geloofsbrief gevoegde stukken blijkt voorts, dat hij geen betrekkingen bekleedt, welke onverenigbaar zijn met het lidmaatschap der Kamer, terwijl aan de commissie ten aanzien van hem niet van enige omstandigheid is gebleken, welke zijn Nederlandschap in twijfel zou moeten doen trekken, noch van enige andere omstandigheid, ten gevolge waarvan hij op grond van artikel 94 van de Grondwet van de verkiesbaarheid ontzet zou zijn.

De commissie heeft derhalve de eer voor te stellen als lid der Kamer toe te laten de heer A. J. Evenhuis, nadat hij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zal hebben afgelegd.

fende inkomensvorming en bescherming van werkgelegenheid in 1974 (Machtigingswet inkomensvorming en bescherming werkgelegenheid 1974) (12 723) en de nota Beperking van de olie-aanvoer en de gevolgen daarvan (12 724).

Ik geef het woord aan het lid Bakker, die het heeft gevraagd.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! Op blz. 5 van de agenda staat, onder *b*: „voorts heeft het Presidium met de grootst mogelijke meerderheid besloten de openbare beraadslaging over de eveneens nog in te dienen Nota over de energiecrisis niet schriftelijk voor te bereiden en deze nota derhalve niet in handen van enige commissie te stellen.

(over het sub *b* gestelde zal de Kamer een beslissing nemen aan het einde van de vergadering van donderdag 13 december 1973).”.

De **Voorzitter**: Het stáát er niet alleen, het is ook een verleden week door de Kamer genomen beslissing.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Om hierover . . .

De **Voorzitter**: Ja, om over onderdeel *b* van het voorstel nader te beslissen. Het was het laatste moment waarop kon worden beslist, mede afhankelijk van de vraag, wat in de nota zou staan en welk besluit de Kamer zou nemen met betrekking tot de (voor) behandeling van de wetsontwerpen en de nota.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Het punt is – u zult zich dit ook realiseren – dat, nu in het werkschema de behandeling van de nota naar dinsdag is naar voren geschoven, het vrij zinloos is, te beslissen, dat op donderdag daaraan voorafgaande, aan het einde van de vergadering, zal worden besloten of men hiervoor al dan niet een commissie zal instellen en al dan niet verslag zal worden uitgebracht. Het is een volkomen hol gebaar. Dit besluit moet nú worden genomen of in het geheel niet. Het is een volstrekt zinloos soort acrobatiek van de Kamer. Is het niet gewenst, dit besluit snel te nemen, zodat de Kamer weet wat zij doet?

De **Voorzitter**: Tegen zijn gewoonte in is de heer Bakker verleden week iets ontgaan.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Dat is mogelijk, mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Het oorspronkelijke voorstel van het Presidium was, de nota niet in handen te stellen van de – inmiddels ingestelde – bijzondere commissie. Het Reglement van Orde schrijft namelijk voor, dat dan, wanneer dit gebeurt, verslag moet worden uitgebracht en de Kamer in de gelegenheid moet worden gesteld, althans een van de vergaderingen der commissie bij te wonen. De Kamer heeft echter anders beslist en gevraagd, de beslissing tot uiterlijk donderdag aanstaande aan te houden.

Zou de Kamer eindverslag uitbrengen over de wetsontwerpen en de nota, dan staat het de commissie geheel vrij om nadere gegevens, die zouden blijken uit de tweede nota, die vermoedelijk donderdag a.s. kan worden tegemoetgezien, in het eindverslag te betrekken.

Dat was een van de redenen die tot het voorstel van het Presidium leidden. De Kamer heeft nu eenmaal besloten, dat wij die beslissing donderdag zullen nemen. Dan kan ook rekening worden gehouden met de opmerking die de heer Bakker heeft gemaakt.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben donderdag zelf niet in het gebouw geweest. Ik moet het gemist hebben. Zoals gezegd, is het een hoogst vreemde toestand. Ik begrijp niet dat de Kamer dit besluit heeft kunnen nemen, maar het is nu eenmaal gebeurd. Het blijft een stuk volstrekt

Voorzitter

lege acrobatiek om het nemen van deze beslissing op deze agenda te vermelden.

De Voorzitter: Om een te ver gaande discussie daarover te voorkomen, merk ik op dat het strikt genomen niet geheel uitgesloten zou zijn, wanneer de commissie bij voorbeeld besloot om aanstaande zaterdag een toegankelijke vergadering te houden. Ik zeg dit alleen maar om de gewetens van degenen die later wilden beslissen te zuiveren door hun standpunt hier naar voren te brengen. Zelf ben ik ook de mening toegedaan, dat het niet verstandig zou zijn, die nota alsnog in handen van de commissie te stellen. De Kamer heeft echter het laatste woord.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan het lid Van Aardenne die het heeft gevraagd.

De heer Van Aardenne (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! In stuk nr. 12 724 (Beperking van de olie-aanvoer en de gevolgen daarvan) geeft de Regering onder punt 5.3 aan, dat door het Centraal Planbureau enkele globale tendenties zijn aangegeven op grond van bepaalde uitgangspunten. Dit betekent dat in wezen nieuwe kerncijfers door het Centraal Planbureau zijn geformuleerd. Ik zou u, mijnheer de Voorzitter, willen vragen de Regering te verzoeken deze kerncijfers zo spoedig mogelijk aan de Kamer over te leggen, opdat wij die bij onze verdere besluitvorming kunnen betrekken.

De Voorzitter: Dat zal gebeuren.

Ik geef het woord aan het lid De Beer die het heeft gevraagd.

De heer De Beer (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Bij mijn interpellatie van verleden week over de beveiliging van Schiphol heb ik een motie ingediend. Daarbij heb ik de Kamer verzocht de stemming daarover aan te houden totdat van de zijde van de Regering nadere mededelingen zouden zijn gedaan. In dat verband heb ik gezegd: bij voorbeeld totdat een nota over Schiphol is verschenen.

In het nieuws van acht uur vrijdagavond van de NOS-televisie en in een aantal ochtendbladen op zaterdagmorgen zijn mededelingen gedaan vanuit de ministerraad over de te nemen maatregelen op Schiphol. Ik zou u, mijnheer de Voorzitter, willen verzoeken bij de Regering stappen te ondernemen, opdat zij de Kamer mededeelt wat te dien aanzien door de ministerraad inhoudelijk is beslist. Ik zou verder de stemming over mijn motie willen aanhouden totdat die mededeling van de Regering ons heeft bereikt.

De Voorzitter: Ik zie tot mijn spijt dat de motie geen plaats heeft gevonden op de agenda. Dat is een fout onzerzijds, aangezien in nader overleg met het lid De Beer is beslist, dat zij op de agenda van vandaag zou worden geplaatst om een beslissing over de behandeling te kunnen nemen. Het spijt mij dat die fout is begaan. Het lid De Beer heeft nu gevraagd, de stemming over die motie aan te houden.

De heer De Beer (V.V.D.): Ik heb verleden week verzocht de stemming over de motie aan te houden, mijnheer de Voorzitter, maar toen hebt u gezegd, dat wij daarover dinsdag nader zouden beslissen. Vandaar, dat dit punt volkomen terecht bij de regeling van werkzaamheden aan de orde is.

De Voorzitter: Ik stel voor, aan het verzoek van het lid De Beer te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De stemming zal dan op een nader te bepalen tijdstip plaatsvinden. Ik zal de Regering op de hoogte brengen van de verlangens van het lid De Beer.

Voorzitter e. a.

De heer Schakel (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! Het verzoek van de heer De Beer was tweeledig, allereerst het aanhouden van de stemming over zijn motie en voorts het verkrijgen van nadere informatie van de Regering. In dit verband is het misschien opportuun dat ik mededeel dat vanuit de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat en de vaste Commissie voor Justitie ter zake contact zal worden opgenomen met de betrokken bewindslieden, anders gaan wij allemaal informeren.

De Voorzitter: Ik begrijp dat ik dan de stappen, die ik voornemens was te doen, niet behoef te zetten.

De heer De Beer (V.V.D.): Als deze taak wordt overgenomen door de voorzitters van de vaste Commissies voor Verkeer en Waterstaat, Justitie en Binnenlandse Zaken, dan is mij dat om het even. De betreffende voorzitters willen dan ook wel bepleiten dat de mededeling aan de Kamer zo snel mogelijk zal geschieden en dat niet gewacht zal worden op het mondeling overleg met de Ministers.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Nadere wijziging van de Ziekenfondswet** (Wijziging bepalingen inzake aanpassing van de loongrens) (12 679).

De Voorzitter: Alvorens te beslissen over de artikelen en de daarop voorgestelde amendementen geef ik de gelegenheid tot het afleggen van korte verklaringen.

De heer Tilanus (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! Namens de fracties van de Antirevolutionaire Partij, de Christelijk Historische Unie en een klein deel van de K.V.P. kan ik het volgende zeggen. Door het nog verder optrekken van de loongrens zal steeds meer een beroep worden gedaan op de solidariteit van een toenemend aantal alleenstaanden en gezinnen zonder kinderen. Wij achten dat zeer bezwaarlijk.

Bovendien is inmiddels gebleken dat er een technisch bezwaar bestaat. De bedrijfsverenigingen hebben hun drukwerk al praktisch klaar liggen.

Daarom zullen deze leden tegen dit amendement stemmen.

Een groot deel van de fractie van de K.V.P. vindt het belangrijker dat circa 4000 verzekerden binnen het ziekenfonds worden gehouden en zullen daarom vóór het amendement stemmen.

De heer Verbrugh (G.P.V.): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie staat nogal aarzelend tegenover alles wat naar de massificatie van de gezondheidszorg tendert. De persoonlijke verhouding patiënt-arts is in het algemeen bij de particulier verzekerden beter dan bij de ziekenfondsverzekerden. Daarom gaat onze sympathie uit naar een beleid waarbij het aantal artsen per groep inwoners geleidelijk zal worden verhoogd en waarbij er voldoende toeslag van werkgever of overheid zal zijn om een geleidelijk toenemend deel der verzekerden te laten verzorgen door particuliere maatschappijen. Bij een volksverzekering gaat de ontwikkeling net de andere kant op.

Mijn fractie laat de kwestie van de persoonlijke relatie tussen patiënt en arts zwaar wegen. Het wetsontwerp geeft hiervoor geen enkele aanzet. De ook door ons lang niet ideaal geachte huidige regeling wordt door ons toch minder onbevredigend geacht dan de regeling krachtens dit wetsontwerp en dus ook krachtens de amendementen-Dolman. Daarom zullen wij tegen stemmen.

Het amendement van het lid Dolman e.s. (stuk nr. 8, I) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De Voorzitter: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de P.v.d.A., D'66, de P.P.R., de P.S.P., de C.P.N. en DS'70, alsmede de leden Van Heel-Kasteel, Van Elsen, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Weijters,

Voorzitter e. a.

Van Amelsvoort, Hermes, Du Chatinier, Gardeniers-Berendsen, Groensmit-van der Kallen, Hermsen, Van der Gun, Van Zeil, Fiévez en Aarts vóór dit amendement hebben gestemd.

Artikel I, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement van het lid Dolman c.s. (stuk nr. 8, I), wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat als gevolg van de aanneming van het amendement van het lid Dolman c.s. (stuk nr. 8, I) ook het amendement, voorkomende op stuk nr. 8, II, als aangenomen kan worden beschouwd.

Artikel II, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement van het lid Dolman c.s. (stuk nr. 8, II), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel III en de beweegreden van het wetsontwerp worden achtereenvolgens zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de V.V.D., het G.P.V., de R.K.P.N. en de B.P. zal, op hun verzoek, aantekening worden verleend, dat zij geacht wensen te worden tegen dit wetsontwerp te hebben gestemd.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Wijziging van de Werkloosheidswet en van de Wet Werkloosheidsvoorziening** (Toekenning loonsuppletie) (11 914).

De **Voorzitter**: Alvorens te beslissen over de artikelen en de daarop voorgestelde amendementen geef ik de gelegenheid tot het afleggen van korte verklaringen.

De heer **Verbrugh** (G.P.V.): Mijnheer de Voorzitter! Hoewel mijn fractie de woorden „passende arbeid” nog steeds geen gelukkige uitdrukking acht en dit bezwaar mijns inziens na een eventuele invoering van deze wet eerder zal worden versterkt dan weggenomen, zullen wij niet voor het amendement-Wieldraaijer stemmen, omdat wij menen, dat het zich niet alleen keert tegen een onjuiste woordkeuze maar ook de toepassing van de wet bemoeilijkt.

Het amendement van het lid Wieldraaijer c.s. (stuk nr. 11, I) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de P.v.d.A., de P.P.R., de C.P.N. en de P.S.P. vóór dit amendement hebben gestemd.

Ik neem aan dat, nu dit amendement is verworpen, de overige amendementen, voorkomende op stuk nr. 11, als vervallen kunnen worden beschouwd.

Het amendement van het lid Roolvink c.s. (stuk nr. 14, A) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de B.P. tegen dit amendement hebben gestemd.

Ik neem aan dat, nu dit amendement is aangenomen, ook het amendement, voorkomende op stuk nr. 14, B, als aangenomen kan worden beschouwd.

Mevrouw **Barendregt** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Wij zullen tegen het onderdeel 2, genoemd in artikel 42h van de Werkloosheidswet en tegen onderdeel 42i stemmen, twee onderdelen, waarop de heer Wieldraaijer amendementen heeft ingediend. Nu het begrip „passende arbeid” nader zal worden gezien, achten wij het niet juist, dat mensen bij deze wet worden gedwongen werk te aanvaarden, waarvan kan blijken dat, als de suppletie afloopt, zij op een behoorlijk lager loonniveau terecht zullen komen. Wij wensen die suppletie niet als

Barendregt e. a.

een stok achter de deur te zien met als generale straf voor iedereen, dat hij er in zijn inkomen behoorlijk op achteruit kan gaan.

Wat onderdeel 42i betreft, achten wij het niet wenselijk, dat degenen, die part-time werken, dat is een zeer grote groep, die daarvoor niet vrijwillig kiest maar vaak geen andere mogelijkheden ziet – het betreft vooral de gehuwde werkende vrouwen – buiten de wet worden gehouden en derhalve niet voor suppletie in aanmerking komen, als zij werkloos worden. Het bezwaar van de Minister dat het maar in weinig gevallen voor zal komen, versterkt eerder onze argumenten dan ze te verminderen. Daarbij komt dan nog, dat zelfs de Minister een onderzoek in gang heeft gezet om part-time-arbeid te stimuleren en niet af te remmen. Wij kunnen toch niet aan de ene kant stimuleren en aan de andere kant zeggen: degene, die part-time werkt, doet dat alleen voor de bijverdiensten en telt eigenlijk niet meer, werken is voor hem bijzaak.

Artikel I, zoals het is gewijzigd door de aanneming van de amendementen van het lid Roolvink c.s. voorkomende op stuk nr. 14, A en B, wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de P.v.d.A. zal, op hun verzoek, aantekening worden verleend, dat zij geacht wensen te worden tegen de nieuw voorgestelde artikelen 42h, tweede lid, en 42i van de Werkloosheidswet te hebben gestemd.

Mevrouw **Barendregt** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Om dezelfde reden, die ik zoëven heb genoemd, zullen wij tegen de artikelen 30a en 30b stemmen.

Artikel II wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de P.v.d.A. zal, op hun verzoek, aantekening worden verleend, dat zij geacht wensen te worden tegen de nieuwvoorgestelde artikelen 30a, tweede lid, en 30b van de Wet Werkloosheidsvoorziening te hebben gestemd.

Artikel III en de beweegreden van het wetsontwerp worden achtereenvolgens zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik geef de gelegenheid tot het afleggen van korte verklaringen over het wetsontwerp.

De heer **Van der Lek** (P.S.P.): Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn ons ervan bewust, dat het wetsontwerp voor een aantal knelgevallen een gunstige werking kan hebben. Ondanks alle twijfels, die wij hebben over het wetsontwerp, zouden wij die gunstige werking de voorrang hebben gegeven, wanneer de keuze ter zake van het al dan niet gebruik maken van de mogelijkheid van loonsuppletie bij de werknemers terecht was gekomen, zoals door het amendement van de heer Wieldraaijer ter zake was voorgesteld.

Nu dat niet het geval is en mensen gedwongen kunnen worden om werk aan te nemen tegen een veel lagere beloning, met alle risico's van dien, ook al wordt dan een bepaalde periode overbrugd, menen wij onze stem niet te kunnen geven aan dit wetsontwerp.

Het wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de C.P.N. en de P.S.P. tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Wijziging van de Algemene burgerlijke pensioenwet en andere overheidspensioenwetten** (11 049).

De algemene beraadslaging wordt geopend.

Fiévez

De heer **Fiévez** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Namens de vaste Commissie voor Ambtenarenzaken wil ik een enkele opmerking maken bij dit wetsontwerp, dat in hoofdzaak een aantal technische veranderingen bevat van de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet en andere overheidspensioenwetten.

Dit wetsontwerp, dat al spoedig de naam van „voortrein” kreeg, werd in november 1970 door de commissie bepaald niet met enthousiasme ontvangen, hetgeen ook tot uitdrukking gebracht werd in het op 16 februari 1971 uitgebrachte voorlopig verslag. De Kamer had toch immers de in 1965 in het uitzicht gestelde novelle mogen verwachten, waarbij een aantal oneffenheden en onbillijkheden, die na enige jaren na inwerkingtreding van de nieuwe pensioenwet zouden zijn gebleken, dienden te worden weggenomen. Deze waren echt niet van uitsluitend technische aard.

Na kennisname van de memorie van antwoord is de vaste commissie gebleken, dat dit wetsontwerp dient te worden beschouwd als een onderdeel van een novelle van ruimere omvang dan de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Smallegenbroek, had bedoeld. Verder werd in de memorie van antwoord meegedeeld, dat in het Centraal Georganiseerd Overleg die punten inzake pensioenaangelegenheden aan de orde zullen komen, die door de partijen in het overleg wenselijk worden geacht en waarbij ook aandacht zal worden besteed aan de door de organisaties van gepensioneerden opgeworpen vraagstukken.

De vorige Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Geertsema, heeft vervolgens in de memorie van antwoord gezegd dat bij een te lang uitblijven van de novelle die nu al acht jaar geleden in uitzicht werd gesteld, afzonderlijke voorstellen tot wetswijziging zouden kunnen worden ingediend met betrekking tot bepaalde punten waarvan de voorbereiding is voltooid. Zijn wij goed geïnformeerd, dan was er overeenstemming tussen de vorige Minister van Binnenlandse Zaken met de vertegenwoordiging van de ambtenarencentrales over de prioriteit van de punten waarover van gedachten zou worden gewisseld.

De commissie wil gaarne van de Minister weten of deze overeenstemming over prioriteiten nog bestaat en of hij deze prioriteiten kenbaar wil maken aan de Kamer. Zou dit niet mogelijk zijn tijdens de behandeling van dit wetsontwerp, dan zou zulks wellicht kunnen gebeuren via een wit stuk. Het zal de Minister bekend zijn dat ook bij de vaste commissie een aantal onderwerpen liggen die aandacht vragen, die wellicht ook in de prioriteitenlijst van de Minister en de organisaties voorkomen en te zijner tijd wellicht in een mondeling overleg met de Minister aan de orde kunnen komen.

Ook zou de commissie gaarne van de Minister willen vernemen, of hij kan zeggen op welke termijn de bovenbedoelde novelle kan worden tegemoetgezien. En als ook hij van mening is, dat hierop nog vele jaren zou moeten worden gewacht, is hij dan bereid, in overleg met de daarbij betrokken centrales van ambtenaren de novelle gefaseerd uit te voeren en, evenals zijn voorganger, afzonderlijke wetsontwerpen in te dienen van die punten die in voldoende mate zijn voorbereid?

Na een uitvoerig mondeling overleg met de vorige Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Geertsema, zijn nog een aantal onbillijkheden bij nota van wijziging weggenomen, waarvoor de commissie hem gaarne dankzegt. De belangrijkste veranderingen die in dit wetsontwerp worden aangekondigd, betreffen:

- uitbreiding van het recht op weduwenpensioen bij huwelijk na ontslag, indien het huwelijk is gesloten met een wachtgelder die ambtenaar is in de zin van de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet;
- het pensioenmaximum bij samenloop van overheidspensioenen;
- invoering van de zogenaamde huiskering als pensioenkering; de bedrijfsarts kan dus voortaan de afkeuring uitvoeren zodat het soms jaren wachten op invaliditeitspensioen niet meer zal voorkomen;

Fiévez e. a.

d. schrapping van de bepaling dat de pensioenrechten vervallen, indien het pensioen niet binnen vijf jaar na 1 januari 1966 is aangevraagd, en

e. invoering van een regeling voor de inbouw van de vakantietoelage AOW, waardoor het mogelijk wordt dat in mei van elk jaar de gepensioneerde het volle bedrag van de AOW-en AWW-vakantietoelage in handen krijgt. Dit is niet het minst belangrijke punt. Daarmee zal een stuk ergernis dat jaarlijks honderden ingezonden stukken oplevert, zijn weggenomen.

De overige veranderingen zijn zeer technisch en evenals de vorige niet controversieel, zodat de vaste commissie de Kamer adviseert het wetsontwerp aan te nemen, alsmede aanvaarding van het amendement van de heer Laban, dat inmiddels is gewijzigd en op stuk nr. 17 voorkomt, en als amendement van de commissie kan worden aangemerkt. Dit amendement beoogt het mogelijk te maken gelijke of nagenoeg gelijke pensioenregelingen als die van de overheid onder te brengen in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, uiteraard met financiële schadeloosstelling van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds ten aanzien van de back-service. Het gaat in feite om de pensioenfondsen van de Willem Arntzstichting, de NV Leidse Drinkwater Maatschappij en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Het personeel daarvan heeft reeds de status van ambtenaar in de zin van de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet. Het gaat erom de pensioenrechten uit het verleden bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds onder te brengen. Zoals reeds is gezegd, gaat dit zonder schade voor dit fonds. Drie kleine fondsen kunnen dan verdwijnen.

De unanimitieit van de commissie betreft helaas niet het amendement van mevrouw Goudsmit, waarover bij de behandeling van de artikelen door enige fracties het eigen standpunt gaarne zal worden toegelicht.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met de Kamer dank te zeggen voor het feit dat zij in deze voor haar zo drukke periode dit wetsontwerp, dat al sedert 1970 bij de Kamer aanhangig is, in behandeling heeft willen nemen. Ik ben ook dankbaar dat de Kamer zich in eerste termijn heeft beperkt tot een rede van de voorzitter van de vaste Commissie voor Ambtenarenzaken en Pensioenen, omdat dit voorkomt dat een aankomende minister zich nog eens apart zou moeten verdiepen in een aantal zeer technische kwesties.

De geachte afgevaardigde de heer Fiévez heeft erop gewezen, dat in een, althans naar de maatstaven van deze tijd, zeer ver verleden, mijn toenmalige ambtsvoorganger de heer Smallegenbroek een novelle op de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet heeft toegezegd.

Helaas is de gang van zaken deze geweest, dat van die novelle, althans tot nog toe, niet veel terecht is gekomen. De geachte afgevaardigde de heer Fiévez heeft er terecht op gewezen, dat mijn ambtsvoorganger de heer Geertsema toen de novelle wat lang uitbleef heeft besloten, niet te streven naar het beste, namelijk een novelle, maar te streven naar het goede, namelijk wijzigingswetten ad hoc. De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, of ik ook deze mening ben toegedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Indien wij zouden vasthouden aan de gedachte van een novelle vrees ik, dat een aantal wenselijke wijzigingen van de onderhavige pensioenwet te lang zouden uitblijven. Ik kan mij ook in dit opzicht geheel verenigen met het beleid van mijn ambtsvoorganger. Telkens wanneer blijkt dat bepaalde zaken in het georganiseerd overleg met de centrales van ambtenaren tot een zekere afsluiting zijn gekomen, zullen wij een wetsontwerp dat het resultaat is van dat overleg aan de Kamer voorleggen.

Voor zover ik weet is er inderdaad over de prioriteiten in de ambtsperiode van mijn voorganger met de Centrale Commissie voor georganiseerd overleg overeenstemming bereikt. Helaas kan ik de Kamer op dit ogenblik geen inzicht geven in die overeenstemming over de prioriteiten. De geachte afgevaar-

Minister De Gaay Fortman e. a.

digde de heer Fiévez is zo vriendelijk geweest, mij de hand te reiken. Hij heeft gezegd dat ik een en ander wellicht in een wit stuk aan de Kamer kan overleggen als ik het niet zo direct kan produceren. Hij heeft eraan toegevoegd, dat bij de vaste Commissie voor Ambtenarenzaken en Pensioenen begeerte bestaat, met mij over enige van haar prioriteiten op het gebied van de burgerlijke pensioenwetgeving van gedachten te wisselen. Het spreekt vanzelf dat ik daartoe gaarne bereid ben.

Ik heb daarmee al impliciet geantwoord op de vraag van de geachte afgevaardigde wanneer een novelle kan worden tegevoetgezien. Ik heb reeds gezegd, dat ik vrees dat dit nog geruime tijd zal duren. Daarom kies ik, evenals mijn ambtsvoorganger, voor wijzigingswetten ad hoc.

Voorts heeft de geachte afgevaardigde een opsomming gegeven van de punten die in het wetsontwerp als belangrijke veranderingen kunnen worden aangemerkt. Wanneer men het lijstje nagaat – ik zal het hier niet herhalen – is het duidelijk dat wij met dit wetsontwerp dat er zo weinig spectaculair uitziet, een aantal zeer goede dingen doen voor de pensioenvoorziening der ambtenaren.

De geachte afgevaardigde heeft ten slotte gesproken over de amendementen Laban en Goudsmit. Ik weet niet of het de bedoeling is, dat ik daarop nu reeds inga.

De Voorzitter: Ik heb daartegen geen bezwaar, hoewel zij nog niet zijn toegelicht.

Minister De Gaay Fortman: Ze zijn inderdaad nog niet uitvoerig toegelicht. Ik voel me dan ook een beetje ongelukkig.

De Voorzitter: Het lijkt mij beter dat het wordt gedaan zoals het hoort volgens het Reglement van Orde. De Minister kan spreken over de gedachte van het amendement, maar er niet uitvoerig op ingaan.

De heer **Fiévez** (K.V.P.): Het door de commissie overgenomen amendement van de heer Laban heb ik wel toegelicht, mijnheer de Voorzitter!

De Voorzitter: Ik meen dat het beter is dat wij de regels volgen. Anders hadden ook de anderen die over de amendementen wilden spreken tijdens deze algemene beraadslaging het woord moeten voeren. Indien de Minister zich nu wil beperken tot de gedachtengang die ten grondslag ligt aan de amendementen, zou dat een juiste wijze van behandeling ten goede komen.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan moeilijk in algemene zin over deze amendementen spreken zonder althans een vermoeden te wekken hoe ik tegenover die amendementen sta.

De Voorzitter: Dan meen ik dat de Minister zijn betoog zou kunnen beëindigen en dat de Kamer tot de artikelsgewijze behandeling kan overgaan.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Daar aan zou ik de voorkeur geven. Ik ben dan inderdaad aan het einde gekomen van mijn antwoord op hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Fiévez namens de vaste commissie in eerste termijn over het wetsontwerp heeft gezegd.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: Naar mij blijkt, worden de op het wetsontwerp voorgestelde amendementen, voor zover zij niet voldoende zijn ondertekend, voldoende ondersteund.

Beraadslaging over artikel I, waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een (gewijzigd), van het lid Laban c.s. (stuk nr. 17);

een, van het lid Goudsmit c.s. (stuk nr. 16, I).

Goudsmit

Mevrouw **Goudsmit** (D'66) verkrijgt het woord tot toelichting van haar amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Graag zou ik een korte toelichting op het amendement willen geven naast de gedrukte toelichting. Zonder een mondelinge toelichting mijnerzijds heeft de Minister kennelijk al een idee over de richting waarin dit amendement zou kunnen gaan.

In het mondeling overleg, dat naar aanleiding van dit wetsontwerp is gevoerd op 27 juni 1972, heeft de heer Nypels namens de fractie van D'66 het onderwerp, waarover het amendement gaat, al ter sprake gebracht. Ik zeg dit even, omdat een aantal collega's het enigszins moeilijk vinden een amendement, dat men een principiële strekking toekent – dat heeft het ook wel een beetje –, bij een min of meer technisch wetsontwerp te behandelen. Ik meen echter dat de inhoud van het amendement, hoewel principieel – het geven van inspraak aan betrokkenen – toch zo belangrijk is, dat het wel degelijk bij dit wetsontwerp niet alleen formeel maar ook materieel volstrekt aan de orde is. Daarbij komt, dat het in feite zeer gemakkelijk te beoordelen is of men voor of tegen is.

Mijnheer de Voorzitter! Zeer in het kort zou ik nog even de argumenten vóór het amendement willen noemen.

1. Uit een oogpunt van democratie komt het ons voor, dat het ontoelaatbaar is dat drie samenwerkende bonden van gepensioneerde ambtenaren of semi-ambtenaren een eigen vertegenwoordiging in de raden van toezicht zouden missen. De omvang van de bonden te zamen – ongeveer 120 000 leden – is daar te groot voor. Ook al is niet alleen de kwantiteit beslissend, op een gegeven moment wordt die kwantiteit toch wel zeer bepalend voor het recht op inspraak.

2. De gepensioneerden zijn uiteraard rechtstreeks belanghebbend bij een goede functionering van de fondsen. De elende, die vertraging in toekenning van pensioenen en uitbetaling van verkeerde pensioenen juist voor deze groep teweegbrengt, toont nog eens duidelijk aan hoe belangrijk het is dat er ook een vertegenwoordiging van hen in de raad van toezicht zit. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat, zodra zij zijn opgenomen in de raad van toezicht, dergelijke vertragingen onmiddellijk onmogelijk zouden zijn.

3. De samenwerkende pensioenbonden hebben, voor zover mij bekend, een zeer uitgebreid net van contacten met hun gepensioneerde leden. Ze hebben een uitgebreid netwerk – ik zeg dit zonder iets af te willen doen aan het werk van de bonden – dan dat van de vijf personeelscentrales zelf.

4. Een directe vertegenwoordiging van de samenwerkende pensioenbonden in de raden van toezicht zal ongetwijfeld een sterkere directe band met de gepensioneerden geven. Daardoor zal de kwaliteit en de slagvaardigheid van dat toezicht worden vergroot. Ik zei al, dat het nut daarvan, gezien juist de problemen, die in de laatste jaren zijn gerezen, zeer duidelijk is.

5. Uit het amendement blijkt, dat ik heb gemeend met 1 vertegenwoordiger voor de samenwerkende pensioenbonden te moeten volstaan, naast 5 van de ambtenarencentrales. Dit zal tot gevolg hebben, om de pariteit in de raad te handhaven, dat het aantal leden van de raad van 11 tot 13 moet worden uitgebreid. Dat is dan ook in het amendement verwerkt.

Mijnheer de Voorzitter! Het steunt mij uiteraard – dat meen ik althans – dat mijn fractie niet alleen staat in het hebben van dit standpunt van het opnemen van de vertegenwoordiging van deze bonden in de raden van toezicht. Immers, de heer Beernink zei op 9 november 1965 (*Handelingen* 1965/1966, blz. 452, linkerkolom), dat hij een enkele opmerking wilde maken over de benoeming van de leden van de raden van toezicht. Voorts zei hij:

„Welke inspraak hebben de bonden van gepensioneerden hierin?”.

Dat zijn dus de raden van toezicht.

Hij vervolgde:

„De meest belanghebbenden zijn uiteindelijk toch de gepensioneerden. Kan de Minister toezeggen, dat bij de

Goudsmit e. a.

benoeming van de leden van de raad van toezicht ook de bonden van gepensioneerden enige invloed op de gang van zaken zullen hebben?"

Weer even verder:

„Ik wil zeker niet ontkennen, dat er op het ogenblik ook overleg is.”

Ik citeer nu niet meer letterlijk, maar hij zei verder: Ik wil er toch op wijzen, dat vooral de gepensioneerden zelf bijzonder veel belang hebben bij de uitvoering van de wet.

„Belanghebbenden, waaronder onder meer degenen, die hulp krijgen van de Stichting '40-'45" – vervolgt de heer Beernink –, „waren in de Buitengewone Pensioenraad wel vertegenwoordigd, doordat de voorzitter van deze stichting in de persoon van de heer Smallenbroek" – ook de Minister haalde zijn voorganger aan – „deel van deze raad uitmaakte. Ik zou deze lijn doorgetrokken willen zien.”

Dat was de heer Beernink, naar ik hoop nog steeds sprekend of misschien weer sprekend in de geest van de huidige fractie van de C.H.U. Een andere bondgenoot was de V.V.D., althans in haar verkiezingscampagne voor de vorige verkiezingen. Een vertegenwoordiger van de V.V.D. heeft in antwoord op vragen in het blad „Ons recht" van april 1971 te kennen gegeven, dat

„de V.V.D. het een redelijke zaak vindt, dat ook een lid van de samenwerkende pensioenorganisaties als lid deel uitmaakt van de raad van toezicht.”

Ik meen, dat dit een duidelijke standpuntbepaling is. Ik denk ook, dat de bonden, die dit blad uitgeven, dat gevonden hebben en ik meen er dus op te mogen vertrouwen, dat deze beide fracties mijn amendement zullen steunen.

De Voorzitter: Alvorens de vergadering te schorsen in verband met de gezamenlijke bijeenkomst van de beide Kamers in de Ridderzaal deel ik nog mee, dat de mondelinge beantwoording van de vragen van het lid Van der Lek over de maximumprijzen voor brandstoffen heden geen doorgang zal vinden.

De vergadering wordt te 14.55 uur geschorst en te 17.30 uur hervat.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn twee amendementen ingediend, één door de heer Laban en één door mevrouw Goudsmit. Het amendement-Laban is geworden tot een amendement van de vaste commissie. Het strekt tot aanvulling van het in het wetsontwerp voorgestelde artikel L 2a van de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet. Dit artikel maakt de uitvoering van een andere pensioenregeling door de directie van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds mogelijk. De bepaling die de commissie beoogt toe te voegen, heeft de strekking de mogelijkheid te scheppen dat in bepaalde gevallen pensioenbedragen waarop aanspraak bestaat krachtens de uit te voeren regeling tegen betaling van een schadeloosstelling, c.q. jaarlijkse schadeloosstellingen ten laste van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds komen. Het amendement beperkt deze mogelijkheid tot die gevallen waarin de pensioenregeling volgens de uit te voeren regeling overeenstemt met die volgens de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet.

Het komt dus op het volgende neer. Men heeft een regeling getroffen die overeenstemde met die van de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet, toen de betrokkenen nog geen ambtenaar in de zin der wet waren. Vervolgens zijn ze dat geworden. Nu kan tegen betaling van een schadeloosstelling ineens of van jaarlijkse schadeloosstellingen dan de uitvoering daarvan

Minister De Gaay Fortman

worden opgedragen aan het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

De geachte afgevaardigde de heer Fiévez heeft een drietal voorbeelden genoemd. Met de eerste twee voorbeelden, de Willem Arntsz Stichting en de Leidsche Duinwater Maatschappij, heb ik geen moeite. Iets meer moeite heb ik met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, omdat ik in een vorige periode van mijn bestaan daarvan bestuurslid ben geweest en meen te weten dat voor dit personeel, toen het nog geen ambtenaar in de zin van de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet was – ik zeg het overigens met schaamte – niet een regeling was getroffen, die overeenstemde met die, welke voor degenen geldt die onder de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet vallen.

Ten aanzien van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis moet ik derhalve een voorbehoud maken. Wij moeten nog eens nagaan hoe het precies zit met de pensioenregeling van de daaraan verbonden medewerkers. Wat het amendement als zodanig betreft: het ontmoet bij mij geen bezwaar. Ik ben bereid het over te nemen.

Ik kom dan tot het amendement, dat is ingediend door de geachte afgevaardigde mevrouw Goudsmit en dat beoogt in twee artikelen een wijziging te brengen. Het is ingediend met het doel de vertegenwoordiging van organisaties van gepensioneerden in de Raad van Toezicht op het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en in de Raad van Toezicht op het Spoorwegpensioenfonds mogelijk te maken.

Ik zou hierover het volgende willen zeggen. Ik beperk mij dan gemakshalve tot de raad van toezicht op het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, omdat de zaak ten aanzien van het Spoorwegpensioenfonds materieel niet anders ligt.

In de raad van toezicht op het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds hebben vertegenwoordigers van de vijf ambtenarencentrales zitting. De ambtenarencentrales en de daarbij aangesloten organisaties van ambtenaren, waarvan ook gepensioneerden lid zijn – het is niet zo dat de gepensioneerden alleen lid zijn van de organisaties die de geachte afgevaardigde mevrouw Goudsmit op het oog heeft; er zijn ook gepensioneerden lid gebleven van hun vroegere vakvereniging – behartigen de belangen van betrokkenen op het gehele terrein van de ambtelijke rechtspositie. Tot dit terrein behoort uiteraard ook de rechtspositieregeling betreffende de post-actieve periode van de ambtenaar, te weten de pensioenregeling.

Het zou naar mijn mening niet juist zijn, organisaties die zich op slechts één aspect van de ambtelijke rechtspositie richten en waarvan niet mag worden verwacht, dat zij dit aspect in het ruimere kader van de gehele ambtelijke rechtspositie zullen plaatsen, in de raad van toezicht op te nemen. Wat de geachte afgevaardigde heeft gezegd over de betekenis van deze organisaties onderschrijf ik ten volle, maar men zou ze in zekere zin categorale organisaties kunnen noemen; hieronder verstaan wij in de wereld der vakverenigingen in de regel verenigingen, die zich bezighouden met een bepaalde, kleine sector, met een speciaal beroep. In het onderhavige geval gaat het om categorale organisaties, die zich bezighouden met slechts één aspect van de rechtspositieregeling, namelijk dat van de pensioenregeling.

Omdat deze organisaties zich slechts met één aspect van de ambtelijke rechtspositie bezighouden en bovendien de mogelijkheid missen – hiertoe zijn zij niet uitgerust – om het aspect in het ruimere kader van de ambtelijke rechtspositie te plaatsen – stuit de vertegenwoordiging van gepensioneerdenorganisaties in de raad van toezicht ook bij vertegenwoordigers van de centrales van ambtenaren op weerstand. Dit wil niet zeggen, dat de bonden van gepensioneerden nergens gehoor vinden voor hun wensen en opmerkingen; het zou een vrij wonderlijke zaak zijn, als het zich in Nederland zou kunnen voordoen, dat organisaties die ongetwijfeld belangrijk zijn voor de gepensioneerden, niet zouden worden gehoord wanneer dat nodig en nuttig voor hen is.

Minister De Gaay Fortman

De geachte afgevaardigde mevrouw Goudsmit heeft de geest van mijn ambtsvoorganger Beernink opgeroepen en enige trefende citaten gegeven uit een redevoering die de heer Beernink, toen hij van dit hoge college deel uitmaakte, heeft gehouden. Voor zover ik heb kunnen nagaan - ik heb het voorrecht gehad, met u in de Ridderzaal te zijn en had daardoor weinig gelegenheid mij erin te verdiepen - heeft de heer Beernink alleen maar gepleit voor het horen van de organisaties, voor het hen betrekken bij de zaken die hun speciale belangstelling hebben. Zo is het niet verbazingwekkend, dat, toen hij minister geworden was en de ambtenarenzaken onder staatssecretaris Van Veen ressorteerden, de laatste - de heer Beernink droeg mede de politieke verantwoordelijkheid hiervoor - een regeling daartoe heeft gemaakt. De zaak is bij de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken voor het jaar 1969 ter sprake gekomen. Ook toen is ervoor gepleit, de organisaties op te nemen in de raad van toezicht van het ABP. De heer Van Veen zegde toe dat hij het zou bekijken. Hij heeft in een wit stuk de Kamer van zijn beslissing op de hoogte gesteld. Hij deelde hierin mee, dat hij na overleg met de ambtenaren-centrales en met een vertegenwoordiging van de organisaties van gepensioneerden afspraken heeft gemaakt ter tegemoetkoming aan de behoeften inzake een meer direct contact met deze organisaties. Ik verwijs naar zijn brief van 17 juni 1969 aan de Tweede Kamer (zitting 1968/1969, nr. 9800, 19), een stuk, dat later voor kennisgeving is aangenomen.

De in dit stuk weergegeven regeling komt in het kort op het volgende neer: in zaken op het gebied van de pensioenwetgeving worden de stukken, nadat een concept-wetsontwerp of een regeling van andere orde de centrale commissie voor georganiseerd overleg in ambtenarenzaken is gepasseerd, maar voordat het kabinet zijn definitieve beslissing neemt, toegezonden aan de gepensioneerdorganisaties. Die worden daarbij in de gelegenheid gesteld, hierover van gedachten te wisselen hetzij met de bewindsman, hetzij met een of meer van zijn ambtenaren. Aldus zijn zij in staat van hun opvattingen blijk te geven. De competente bewindsman kan dan de gemaakte opmerkingen in zijn uiteindelijke voorstellen aan het kabinet betrekken.

Dat is één, mijnheer de Voorzitter. Een tweede is dat vertegenwoordigers van de pensioenorganisaties door de raad van toezicht worden uitgenodigd de vergaderingen van de raad, waarin de jaarverslagen van de directie en actuariële balansen van het fonds worden besproken, bij te wonen. Dat is een vergadering waarbij ook de Minister aanwezig is. Die vergadering zal, onder het beding van Jacobus, nog dit jaar met mij plaatsvinden.

De vergaderingen met de raad van toezicht bieden, naar de praktijk uitwijst, een geschikte gelegenheid voor een gezamenlijk gesprek over algemene beleidsaangelegenheden betreffende de Algemeen Burgerlijke Pensioenwet.

Ik vestig er de aandacht op dat de door de heer Van Veen getroffen regeling, die nog steeds geldt, in overleg met de gepensioneerdbonden is getroffen en aan deze bonden in ruime mate de gelegenheid geeft de belangen van hun leden - gepensioneerden dus - te behartigen.

Om de hiervoor weergegeven redenen heb ik bezwaar tegen het door de geachte afgevaardigde mevrouw Goudsmit voorgestelde amendement. Ik moet aanneming daarvan dan ook aan de Kamer ontraden.

De heer **Spinks** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De Minister trekt een conclusie. Moet ik daaruit opmaken dat het overleg van de Minister, de Staatssecretaris en de raad van toezicht met de samenwerkende pensioenorganisaties in zijn ogen bevredigend is, zodat hij geen behoefte heeft aan nieuwe leden van de raad van toezicht, voortkomende uit de samenwerkende pensioenorganisaties?

Minister **De Gaay Fortman**: Het antwoord op deze vraag luidt bevestigend, mijnheer de Voorzitter. Wij hebben geen reden om te veronderstellen dat het overleg, zoals het op het

Minister De Gaay Fortman e. a.

ogenblik op basis van de door de heer Van Veen getroffen regeling plaatsvindt, onbevredigend verloopt. Integendeel, wij geloven dat het bevredigend verloopt.

Ik voeg hieraan toe dat ik de betrokken organisaties ook nog een keer apart zal ontvangen. Zij hebben gezegd, daarop prijs te stellen.

Aangezien het gewijzigde amendement van het lid Laban c.s. (stuk nr. 17) door de Regering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Mevrouw **Goudsmit** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd dat het de raad van toezicht en de vertegenwoordigers van de andere organisaties die wel in die raad zitten niet nodig voorkomt en dat het hun niet welgevallig zou zijn, de vertegenwoordiger van de bonden die ik bedoel in de raad van toezicht te hebben, omdat over algemene rechtspositionele vraagstukken wordt gepraat. Dat lijkt mij niet of nauwelijks het geval te zijn, omdat juist de raad van toezicht bij deze pensioenfondsen praktisch alleen praat over dingen die het pensioenvraagstuk aangaan. Het spreekt vanzelf dat de gepensioneerden voor zover het de rechtspositie van nog actieve ambtenaren betreft in een heel andere betrokkenheid staan tot dat probleem dan juist een probleem dat hen bij uitstek raakt.

De Minister heeft niet weersproken - ik neem aan, dat hij het daarin met mij eens is en dat hij het als juist erkent -, dat de gepensioneerdbonden te zamen ongeveer 120 000 leden hebben en dat het aantal gepensioneerden dat nog lid is van de vakbonden die nu wel vertegenwoordigd zijn aanzienlijk geringer is. De betrokkenheid en de kwantitatieve belangrijkheid lijken mij niet betwistbaar.

Het andere argument, namelijk dat het overleg op het ogenblik bestaat, is op zich zelf juist. Zoëven werd gevraagd of de Minister en de huidige raad van toezicht vinden dat het overleg bevredigend verloopt. Het antwoord daarop was „Ja”, maar de essentiële vraag is, of die bonden het overleg bevredigend vinden. De leden van de ambtenarencommissie en de Minister weten uit de ontvangen brieven, dat de bonden het overleg niet bevredigend achten, omdat zij menen - mijns inziens terecht - dat zij wel in de raad van toezicht moeten zitten. Ik geloof dat de zojuist gestelde vraag en het antwoord daarop niet relevant is als het erom gaat, of men vóór of tegen dit amendement moet zijn.

De heer **Fiévez** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd dat hij met het amendement van de commissie problemen heeft over het Instituut voor Sociale Geschiedenis. Ik weet niet of dit op te lossen is en of dit instituut nog onder dit wetsartikel gebracht kan worden. Misschien kunnen wij te zijner tijd daarover praten. Het amendement is zo ruim geredigeerd dat, naar mijn gevoel, dit instituut eronder gebracht kan worden zonder dat de Kamer eraan te pas behoeft te komen. Ik neem aan dat de Minister een en ander zal nagaan.

In het verleden hebben wij al verschillende keren ons standpunt bekendgemaakt omtrent de materie die verwerkt is in het amendement van mevrouw Goudsmit. Wij onderschrijven de opvatting van de Minister dat men, om lid te kunnen zijn van de raad van toezicht, niet alleen een deel, maar de totale rechtspositie moet kunnen bekijken. Heeft men immers alleen belangstelling voor het deel waarmee men zelf te maken heeft, dan legt men toch onevenredig zwaar de nadruk op die sector.

Een ander punt van overweging is dat de samenwerkende pensioenorganisaties - zo heb ik het van de Minister begrepen - regelmatig betrokken worden bij de zaken die hun aanbelangen, hetgeen ik zeer toejuich. Ik vraag mij alleen af of het niet wenselijker zou zijn deze organisaties te ontvangen voordat er in het georganiseerd overleg wordt gesproken - zodat met hun belangen ook daar rekening kan worden gehouden - in plaats van daarna.

Fiévez e. a.

De fracties van de A.R.P., de C.H.U. en de K.V.P. namens welke ik spreek hebben op dit moment geen behoefte aan dit amendement.

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vrees dat ik aan het reeds door mij gezegde niet veel nieuws kan toevoegen. Inderdaad zouden zowel de raad van toezicht als de ambtenarenorganisaties bezwaar hebben wanneer de samenwerkende pensioenorganisaties zetels kregen in de raad van toezicht. Het argument dat men daarvoor aanvoert – ik deel dat – is dat de gepensioneerdorganisaties – volstrekt begrijpelijk, want zij zijn met geen ander doel opgericht – met name geïnteresseerd zijn in de uitvoering van de Pensioenwet. Daar gaat het grootste deel van hun activiteiten in zitten. Daarnaast zijn zij natuurlijk ook geïnteresseerd wanneer er wijzigingen in de rechtspositie optreden die ook voor reeds gepensioneerden gevolgen hebben.

Het is in confesso dat het belangrijke organisaties zijn voor gepensioneerden. Daarover bestaat geen verschil van mening. In de laatste jaren is wel het aantal leden van de ambtenarenorganisaties, dat ook na pensionering lid blijft, toegenomen. Voor de zaak zelf is dit niet relevant.

Ten departemente heeft men geen reden te veronderstellen dat de samenwerkende pensioenorganisaties ontevreden zijn over de manier waarop zij bij het departement gehoor vinden. Het is duidelijk dat dat in de eerste plaats hun contacten met het directoraat-generaal voor overheidspersoneelszaken betreft. Zij hebben contact met de bewindsman wanneer zij daar prijs op stellen. Zij nemen, weliswaar niet als lid, deel aan de besprekingen in de raad van toezicht over het jaarverslag en het actuariel verslag. Dat betekent, dat ik moet persisteren bij mijn conclusie, dat de regeling, door de heer Van Veen getroffen, aan de bezwaren zodanig tegemoetkomt, dat zij zijn ondervangen.

De geachte afgevaardigde de heer Fiévez heeft nog een kanttekening geplaatst bij de regeling, zoals die op het ogenblik geldt. Hij vroeg zich af, of het niet verstandiger is met de samenwerkende organisaties van gepensioneerden te spreken vóórdat bepaalde voorstellen in het georganiseerd overleg komen. Ik wil gaarne bezien, of dat de voorkeur verdient. Ik zal het ook met het georganiseerd overleg bespreken. Ik moet toegeven, dat, de geachte afgevaardigde horende, er een zekere logica in zit hen eerst te horen, voordat het georganiseerd overleg plaatsvindt.

Dan is er nog de kwestie van het door mij overgenomen amendement van de commissie. Ik heb reeds gezegd, dat wij de positie van het personeel van het internationaal instituut voor sociale geschiedenis nader zullen bezien, wanneer die voldoet aan de vereisten, die in het amendement zijn opgenomen, namelijk dat het een pensioenregeling betreft, die overeenstemt met die, welke voor de ambtenaren geldt krachtens de ABP, is het duidelijk, dat dit personeel er recht op heeft behandeld te worden zoals in het amendement van de commissie wordt voorgeschreven. Ik heb alleen omdat ik enige wetenschap heb van de pensioenpositie van dat personeel, gezegd, dat het naar mijn mening niet onder de bewoordingen van het amendement kan worden begrepen. Ik moet erop wijzen, dat er veel mensen rondlopen, degene die tot u spreekt niet uitgesloten, die, doordat zij vroeger niet een regeling hadden die overeenstemde met die welke in de ABP is getroffen, voor een bepaalde periode van hun leven niet onder de ABP vallen. Het zullen er naar ik vrees velen zijn. Zij vallen naar mijn mening niet onder de regeling, vervat in het amendement van de commissie.

De beraadslaging wordt gesloten.

De verdere behandeling van het artikel wordt verdaagd.

Over artikel II, waarop is voorgesteld een amendement van het lid Goudsmit c.s. (stuk nr. 16, II), wordt geen beraadslaging gevoerd.

Voorzitter e. a.

De artikelen III tot en met XXII worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

De verdere behandeling van het wetsontwerp wordt verdaagd.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Wijziging van de Kieswet strekkende tot wijziging van het nummeren van de lijsten van kandidaten voor de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van de provinciale staten en van de raden der gemeenten (12 209)**.

De Voorzitter: Ik stel voor, zulks in afwijking van het Reglement van Orde, bij de algemene beraadslaging over dit wetsontwerp tevens te betrekken de beraadslaging over de artikelen en de amendementen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Naar mij blijkt, wordt het amendement van het lid De Vries (stuk nr. 9), dat niet voldoende is onderkend, alsnog voldoende ondersteund.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello (V.V.D.)**: Mijnheer de Voorzitter! De procedure van de kandidaatstelling van leden van volksvertegenwoordigende lichamen is wettelijk een mozaïek van formaliteiten, die precies in elkaar passen. De nummering van de kandidatenlijsten is slechts een steentje in dat mozaïek. Het onderhavige wetsontwerp, dat het tijdstip van de nummering der kandidatenlijsten wil vervroegen, doet eigenlijk niets anders dan dat ene facet onder de aandacht brengen, het als het ware onder een vergrootglas leggen en de rest van de procedure buiten beschouwing te laten.

De Kieswet schijnt een dierbaar object voor geknutsel te zijn. Nauwelijks is er een verkiezing achter de rug of gebleken ongemakken moeten worden verholpen. Tegenwoordig, met een ongewisse toekomst omtrent de zittingsduur van de Tweede Kamer – althans in mijn ogen – is het dan nog zaak ook om dat geknutsel zo spoedig mogelijk te laten plaatsvinden, anders staat er weer een volgende verkiezing voor de deur. Bij andere gelegenheden heb ik eens gezegd – en ik herhaal het nu in het bijzonder bij dit wetsontwerp –: als er dan zo nodig veranderingen in de Kieswet moeten komen, doe dat dan in één geheel, in één samenhangende constructie, en niet losweg op een enkel onderdeelje, dat uit het verband wordt gerukt. Ik maak dan ook graag van de gelegenheid gebruik mijn grote dankbaarheid jegens deze Minister uit te drukken, dat hij mij bij de dupliek tijdens de behandeling van de begroting voor Binnenlandse Zaken heeft toegezegd, dat er gewerkt zal gaan worden aan een technische herziening van de Kieswet. Voor het uitdrukken van die dankbaarheid heb ik niet een derde termijn willen aanvragen. De Kamer zal dan haar broddelzucht hopelijk bedwingen totdat die herziening haar neerslag vindt in een wetsontwerp.

Volgens de huidige Kieswet behoort de nummering van de kandidatenlijsten tot een van de laatste fasen: de kroon op het werk. Als de lijsten voor de Tweede-Kamerverkiezing worden ingediend op de 43e dag vóór de stemming, dan kan er nogal veel tijd gaan zitten in het onderzoek van de lijsten, het geven van de gelegenheid tot het herstellen van verzuimen, het beslissen over de geldigheid, het instellen van en beslissen in beroep, onderlinge mededeling en openbare kennisgeving, en het verbinden van de lijsten. In de praktijk worden er niet zo vaak beroepen ingesteld en probeert men zo snel mogelijk de procedure af te wikkelen. In de memorie van toelichting op het wetsontwerp wordt het tijdstip van de nummering der lijsten zo ongeveer geschat op de 30e dag vóór de stemming. Als alle wettelijke termijnen zouden worden uitgebuit, zou men naar mijn indruk ook wel eens op de 26e of de 25e dag kunnen belanden. Hoe het ook zij, alle partijen wier lijstnummer door loting moet worden vastgesteld – en dat zijn alle partijen die

Kappeyne van de Coppello

voor het eerst aan de verkiezing meedoen, en de reeds zittende partijen die een gelijk aantal handtekeningen voor een voorkeurnummer opbrengen - kunnen klem komen te zitten met hun verkiezingsmateriaal. Als ik mij niet vergis, vormen moeilijkheden van sommige partijen met hun drukker de directe aanleiding van dit wetsontwerp. Het wetsontwerp verzoekt het tijdstip van de lijstnummering met ongeveer 12 dagen. Dat lijkt niet zoveel, maar het is toch naar mijn indruk de grootst mogelijke tijdswinst die uit de huidige procedure gepast kan worden. De nummering en de lijstverbinding vinden volgens het wetsontwerp op de tweede dag na de kandidaatstelling plaats. Worden lijsten later alsnog ongeldig verklaard, dan vallen er gewoon gaten in de nummering.

Het volstrekt loskoppelen van kandidaatstelling enerzijds en nummering en lijstverbinding anderzijds is niet zinvol: je kunt geen lijsten gaan verbinden als je ze niet hebt ingediend, en de nummering hoort daar logisch bij.

Het huidige artikel H12 reserveert een termijn van 4 dagen voor lijstverbinding. Onmiddellijk daarna vindt de nummering door het centraal stembureau plaats. Begrijpelijk is dan ook dat bij het naar voren schuiven van het tijdstip ongeveer eenzelfde termijn openstaat voor lijstverbinding en de aanbeveling voor een voorkeurnummer, nl. vier dagen vóór en op de dag van de kandidaatstelling zelf.

Nu ligt er een uitvoerig toegelicht amendement van de heer De Vries om die termijn aanzienlijk eerder te doen ingaan. Wat ik daarvan begrijp, althans tot nu toe, is het volgende.

De Voorzitter: Dan was het misschien toch beter geweest als het eerst was toegelicht!

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Ik meen van niet, maar er is natuurlijk altijd nog aanleiding om erop door te gaan.

De heer De Vries (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij niet bezwaarlijk dat mevrouw Kappeyne van de Coppello in eerste instantie reeds van haar gevoelen omtrent dit amendement doet blijken, zodat ik de gelegenheid heb, daar in ruime mate op terug te komen. De toelichting op het amendement is reeds zo ruim dat ik meende, daarmee voor het debat voor de goede verstanders te kunnen volstaan.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Ik doe ook mijn best om mij daaronder te scharen, maar ik weet niet of het mij lukt.

Mijnheer de Voorzitter! Wat ik van dit amendement heb begrepen, is het volgende. Er zijn partijen die op grond van het aantal van hun zittende leden, of misschien wel de politieke houding van hun leden of sommigen van hen, niet zeker zijn welk lijstnummer zij zullen krijgen, omdat zij slechts kunnen beschikken over een aantal handtekeningen dat gelijk is aan dat van een of meer andere zittende partijen, zodat er zal moeten worden geloot. Door afspraken met andere partijen, die enkele handtekeningen willen afstaan, kan dan een voorspelbare volgorde in de nummering worden bereikt. Die afspraken kunnen op het laatste moment worden doorkruist doordat sommigen hun handtekening intrekken of doordat iemand zijn handtekening onder verschillende aanbevelingen zet. In het laatste geval wordt die handtekening dan voor alle lijsten waar zij onder staat, ongeldig verklaard. Dat eerste euvel wil de heer De Vries opheffen door de aanbeveling zo snel mogelijk te laten indienen. Dan kunnen de partijen die daaraan meewerkten er namelijk niet meer onder uit.

Ik vind dat toch een wat wonderlijke gedachtegang. Als partijen het goed met elkaar kunnen vinden en op een vroeg tijdstip tot overeenstemming geraken, als er dus geen enkel vuiltje aan de lucht is, dan is er aan het scheppen van zekerheid door formele indiening met de daaraan verbonden pu-

Kappeyne van de Coppello e. a.

blikrechtelijke gevolgen geen enkele behoefte. Die afspraken kunnen nu ook gewoon worden gemaakt en nageleefd, zelfs zonder dat er enige verkiezing in het vooruitzicht is.

Als partijen elkaar echter niet zo makkelijk vinden en het onderlinge vertrouwen niet zo groot is, om welke reden dan ook, is het ook niet waarschijnlijk dat zij op zo'n vroeg tijdstip bereid zijn een aanbeveling voor nummering in te dienen. Dan is er dus ook feitelijk geen behoefte aan een dergelijke termijnvervroeging.

Dit amendement werpt overigens de vraag op, of de partijen het in het algemeen wel wenselijk zouden vinden, zo vroeg reeds zich op bepaalde onderdelen van de kandidaatstellingsprocedure te binden. Tot nog toe is er van de zijde van allerlei partijen slechts het geluid gehoord dat men de indiening van de kandidatenlijsten zo ver mogelijk wilde uitstellen, dus steeds verder in de richting van de dag der stemming. Beter ware mijns inziens geweest, de huidige materie te bezien in een veel ruimer kader, nl. onder meer samenhangend met het vraagstuk van termijnverkorting, bij kamerontbinding, een praktisch vaak voorkomend probleem, als men denkt dat de Tweede Kamer sedert 1929 doorlopend is ontbonden, zij het om uiteenlopende redenen.

Als er tot termijnverkorting bij kamerontbinding wordt overgegaan, zou het wel eens kunnen gebeuren dat het tijdstip van nummering en lijstverbinding, dat nu naar voren wordt gehaald, weer verder schuift in de richting van de dag der stemming.

Mijn fractie zal haar steun aan dit wetsontwerp niet onthouden, want zij heeft begrip voor de moeilijkheden waarvoor partijen bij een verkiezingscampagne kunnen komen te staan. Toch vraag ik mij af of er in dit geval, dat de directe aanleiding was voor de indiening van het wetsontwerp, geen eenvoudiger oplossing had kunnen worden bereikt, namelijk als men was overgestapt op een andere, beter geoutilleerde drukker.

De heer Aarts (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! De democratie in Nederland is een staatsvorm waaraan wij erg verknocht zijn. Een onderdeel van die democratie is het algemeen kiesrecht dat wij in een zeer minutieus systeem in de Kieswet hebben uitgewerkt en met zeer veel waarborgen en regelingen hebben omringd. Het is inderdaad een soort mozaïek, zoals mevrouw Kappeyne heeft gesteld. Van een mozaïek is bekend dat het ene deel met het andere moet harmoniëren, anders is het niet mooi. Dat is ook het geval met de Kieswet, want elke wijziging, hoe eenvoudig zij ook lijkt, kan bij nadere beschouwing tot allerlei complicaties leiden. Ik meen dat het onderhavige wetsontwerp daarvan een goed voorbeeld is. Het is onmogelijk, een bepaald onderdeel te wijzigen zonder acht te slaan op de gevolgen die dat heeft voor de andere onderdelen. Het is een samenhangend geheel. Onze ware volksaard om in dit opzicht alles zo waterdicht mogelijk te houden, verradt zich uiteraard ook niet bij de behandeling van de Kieswet. Gelet op deze instelling, waarmee wij allen te maken hebben en die ook haar goede zijde heeft, meen ik dat het zaak is wijzigingen op een zeer omzichtige wijze te overwegen.

Na deze algemene beschouwing kan ik zeggen dat het doel van de Minister dat hij met dit wetsontwerp beoogt, nastrevenswaardig is. Ik meen dat veel mensen gebaat zullen zijn met een vervroeging van het tijdstip van nummering. Ook meen ik dat het wat te simpel gesteld is door mevrouw Kappeyne als zij zegt dat er maar een betere drukker moet worden gevonden. Ik geloof dat hierbij niet alleen de drukker van belang is, maar ook de politieke groeperingen zelf, evenals de uitgevers en de gemeente-administraties. Het is toch wel goed dat het nummer in een zo vroeg mogelijk stadium bekend is.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Ik heb dat niet in het algemeen gezegd. Ik heb gezegd: in dat speciale geval.

Aarts

De heer **Aarts** (K.V.P.): Dat speciale geval is mij niet bekend, zodat ik er ook niet op kan reageren.

Ik meen dus wel dat het op zichzelf goed is dat men het tijdstip vervroegt. Het wetsontwerp strekt ertoe een tijdswinst van circa twaalf dagen te krijgen. Volgens het voorlopig verslag zijn er leden die dit te weinig vinden en de tijdswinst tot zelfs acht weken willen vergroten, onder meer door de nummering te doen geschieden op de dag die volgt op de dag waarop de registratie wordt gesloten.

Wij delen het standpunt van de Minister dat de consequenties van deze gedachte, ook gezien tegen de achtergrond van het gecompliceerde en samenhangende van de Kieswet, zodanig zijn, dat hiertoe niet moet worden overgegaan. De Minister heeft hiervoor twee argumenten genoemd, namelijk dat er geen verschil moet worden gemaakt tussen politieke groeperingen die zich wel en die zich niet hebben laten registreren, tenzij wij er in de toekomst toe zouden overgaan, van elke politieke groepering een registratie te verlangen, wat op dit moment echter niet het geval is. Het tweede argument is dat worden uitgesloten al die nieuwe groeperingen die – dat schijnt nog mogelijk te zijn – zes weken voor de kandidaatstelling nog niet weten of zij wel aan de verkiezingen zullen deelnemen. Ik meen dat op grond van deze argumenten de gedachte uit het voorlopig verslag niet moet worden gevolgd.

Hetzelfde geldt voor een andere gedachte die is geopperd, namelijk om het lijstnummer gelijk te doen zijn aan het registratienummer. Ik meen dat dit op zich een onaantrekkelijke gedachte is. Ook na hetgeen de Minister in zijn nota naar aanleiding van het eindverslag heeft opgemerkt, lijkt het mij een heel moeilijke zaak worden om dan een ten minste enigermate consistent doorlopende nummering te krijgen.

Wij kunnen dan ook vooralsnog met het voorstel van de Minister meegaan. Wij accepteren de twaalf dagen als het maximaal bereikbare, zonder dat er nevengevolgen die wij niet wensen, zullen optreden. Wij zullen het wetsontwerp dan ook steunen.

Wij hebben daarop inmiddels een amendement ingediend, namelijk op artikel H21. Dit kan worden beschouwd als een technische vervolmaking van het wetsontwerp. Een van de gevolgen van de onderhavige wijziging is namelijk, dat de openbaarmaking van de lijstnummers plaatsvindt op een vroeger tijdstip dan de openbaarmaking van de lijsten zelf. Voor de bekendmaking van de lijstnummers is nu een nieuw voorschrift gegeven in artikel H21. Wij hebben niet begrepen waarom de Minister ons voorstel niet uit zichzelf heeft gedaan. Ik neem aan dat dit hem is ontgaan. Wij zijn van mening dat een dergelijk voorschrift niet alleen moet gelden voor de verkiezingen van de Tweede Kamer en de Provinciale Staten, maar ook voor de verkiezingen van de leden van de gemeenteraad. Ook hiervoor is het van belang, dat onmiddellijk na de nummering bekend wordt gemaakt welke de nummers zijn.

Wij hebben daarbij als systeem van bekendmaking naar analogie van artikel H23 gekozen voor de kennisgeving door terinzagelegging op de secretarie met een gelijktijdige bekendmaking door de burgemeester.

Het amendement van de heer De Vries is ook voor ons niet geheel duidelijk. Het is uitvoerig toegelicht. De bedoeling van de heer De Vries is, althans in zijn ogen, goed. Wij vragen ons echter af – wij kunnen de beschouwingen die mevrouw Kappeyne van de Coppello daarover heeft gehouden wel volgen – of de sanctie op het gedrag van politieke groeperingen, waarom het eigenlijk gaat, thuishoort in de Kieswet. Zoals mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft opgemerkt, is het mogelijk, dat nu reeds afspraken worden gemaakt tussen groeperingen die hetzelfde aantal voorkeurstemmen hebben welk lijstnummer zij bij de volgende verkiezingen zullen krijgen of elkaar zullen geven. Als dat lukt, gaan wij ermee akkoord dat die afspraken worden gemaakt en vier dagen van tevoren worden ingediend of dat daartoe gelegenheid bestaat tot en met de dag van de kandidaatstelling. Als zij dit niet doen, heeft het amendement van de heer De Vries geen waarde. Ik

Aarts e. a.

weet niet of het juist is, wat ik bijna zou willen noemen „morele overwegingen” in de Kieswet op te nemen via een bepaling waarmee men elkaar in feite een beetje bewaakt. Men kan dan zeggen dat de nummers zijn geregistreerd en niet meer kunnen worden veranderd. De handtekeningen zijn geplaatst en kunnen niet meer worden teruggetrokken.

Omdat hij na ons spreekt, kan de heer De Vries ook nog antwoorden op de volgende vraag. Gedurende de laatste vier weken, die hij in zijn amendement noemt, kunnen nog afscheidingen en fusies, zoals hij die in zijn toelichting noemt, voorkomen. Men kan zich voorstellen dat vier weken voor het moment waarop de nummers gegeven worden bepaalde nummers bekend zijn of althans zijn vastgesteld tussen de partijen onderling en er iets geschiedt. Er zijn, zoals hij dat noemt, politieke ontwikkelingen. Dan hebben wij dat op deze wijze gecorrumpereerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan derhalve niet goed zien, dat sprake is van een verbetering van de Kieswet, hoewel ik het streven van de heer De Vries ondersteun. Ik dacht, dat wij dan een heel ander systeem zouden moeten bedenken om hier meer tijdswinst te krijgen.

Door de invoering van het vervroegde tijdstip van vernummering wordt geen verkorting bereikt van de termijnen, die voorafgaan aan de verkiezingen. Ook daaraan bestaat behoefte, met name in het geval van kamerontbinding. In het tweede rapport van de Staatscommissie van advies inzake de Grondwet en Kieswet wordt ook aan dit vraagstuk een hoofdstuk gewijd. Daarin wordt onder meer gesuggereerd de mogelijkheden van termijnverkorting in het algemeen te laten onderzoeken door een onafhankelijk organisatie- en efficiencybureau. Ik heb begrepen, dat inmiddels ook de Kiesraad dit probleem in studie heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag van deze gelegenheid gebruik maken om nog eens aan de Minister te vragen in welk stadium dat onderzoek en die studies zijn en wanneer de resultaten daarvan kunnen worden verwacht. Dit alles mede gezien de woorden van mevrouw Kappeyne, dat het nooit onmogelijk is dat er een kamerontbinding komt.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Zo heb ik het niet gezegd.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! Vanaf het begin heeft de indruk bestaan en is de indruk gewekt, dat wij in dit geval te maken zouden hebben met een technische zaak. Kandidatenlijsten moeten een nummer hebben. Zij krijgen dat nummer op een bepaald tijdstip, vastgelegd in de Kieswet. Dat tijdstip is wat aan de late kant. Nu, dan moeten wij zien, dat dit tijdstip vervroegd wordt. Een technische zaak dus.

Mijnheer de Voorzitter! Maar één van de schriftelijke stukken – en nog wel de memorie van antwoord – duidt naar mijn mening op iets meer dan op techniek. Hierbij wil ik straks nog even stilstaan.

De Minister is in het voetspoor van de Kiesraad slechts bereid tot een zeer beperkte vervroeging van het nummeringstijdstip. De nummering vindt, volgens de Kieswet, tot op heden plaats vier dagen na de openbare kennisgeving door de voorzitter van het Centraal Stembureau, dat van de hoofdstembureaus bericht is ontvangen, welke geldige lijsten zijn ingeleverd. Dat kan zijn rond twee weken na de dag van de kandidaatstelling. De nummering gaat nu plaatsvinden op de tweede dag na de kandidaatstelling.

Dit kan mogelijk een tijdswinst betekenen van ongeveer 12 dagen. Daarmee wordt naar mijn mening het probleem van de politieke partijen niet opgelost, maar slechts in zeer geringe mate verlicht. Ik spreek wat dit betreft ook uit mijn ervaringen als partijsecretaris, welke functie ik nog niet zo lang geleden vervulde.

Ik zou dus zeker niet willen spreken van een duidelijke verbetering maar eerder, indien dat mogelijk zou zijn, van een onduidelijke verbetering.

De Kwaadsteniet

Er lijken in volgorde van belangrijkheid twee ministeriële hoofdbezwaren tegen de in de stukken geopperde verdergaande oplossingen, namelijk: er mag in de eerste plaats geen onderscheid zijn tussen partijen ten aanzien van het nummeringstijdstip. In de tweede plaats dient er een doorlopende nummering te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het eerste punt - er mag geen onderscheid zijn tussen partijen ten aanzien van het nummeringstijdstip - wil ik het volgende opmerken. Als wij het over zo'n technische zaak als een nummer lijken te hebben, dan lijkt mij dit toch wel wat krampachtig of, zo men wil, perfectionistisch.

Een tussenvraag hierbij is - ik heb geen gelegenheid gehad daarnaar nader te informeren - of men dit in bij voorbeeld België, Frankrijk, Italië of Denemarken ook zo doet. Ik zal niet aan de Minister vragen, dit uit te zoeken.

Wat ons land betreft, is reeds aanwezig - en dat blijft ook zo - zoal geen wettelijk dan toch een feitelijk overigens tevens door de wet mogelijk gemaakt onderscheid via het aanbevelingsstelsel en de mogelijkheid van voorkeursnummering. Daardoor is het bij voorbeeld voor de 14 thans in de Kamer vertegenwoordigde partijen mogelijk haar nummer vroegtijdig te weten. Voor zover hier vraagtekens zijn, neem ik aan - tenzij het tegendeel in deze discussie zou blijken - dat de 14 ook in de huidige situatie een onderlinge technische oplossing zullen weten te vinden, voor zover die nodig is. Inmiddels is door de heer De Vries een amendement ingediend, strekkende om het tijdstip waarop het verzoek voor voorkeursnummering kan worden ingediend, wordt vervroegd, een amendement dat overigens wel ruime grenzen laat. Ik zie het principiële verschil niet tussen dit amendement en het wetsontwerp. De vier dagen worden vier weken. Wat dit betreft, begrijp ik niet de bezwaren die van de zijde van de heer Aarts naar voren zijn gebracht.

Om nog even op het punt van het onderscheid terug te komen: het opvallende is dat de memorie van antwoord het bewuste onderscheid ook signaleert en accepteert. Wat dit betreft, zie ik het eigenlijk niet meer zo zitten met de ministeriële benadering. Zij wekt de indruk dat er ergens iets rammelt. Ik denk dat, als er toch onderscheid is, aan een andere oplossing, die ook enig onderscheid betekent, best de voorkeur zou kunnen worden gegeven.

Ik kom nu bij de door de Kiesraad als eerste voorziene afscheidingen en fusies. Deze kunnen inderdaad kleine, maar neembare hobbels opleveren. Bij fusie zou men de nieuwe partij het nummer kunnen geven, dat de erbij betrokken grootste partij had. Bij afscheiding krijgt (krijgen) de vertrekkende groep(en) het nummer waar zij recht op heeft (hebben), gelet op de aanbeveling, of het eerste nummer of een van de eerste nummers na het laatste nummer dat verwacht wordt te behoren tot de kleinste zitting hebbende partij in de Kamer. Dit al naargelang het tijdstip, waarop de afscheiding plaatsvindt, bij voorbeeld voor of na de registratiedatum van de naam en/of aanduiding, zes weken voor de dag van de kandidaatstelling.

In dit verband mag ik erop wijzen dat het voor mij voldoende vroeg is - dit blijkt op zichzelf al uit het ingediende amendement - het lijstnummer zes weken voor de kandidaatstellingsdag te weten.

Uit het voorgaande kan al blijken, dat ik in het algemeen aan de nummering niet zoveel betekenis hecht. Zeker niet na de nummers voor de kandidatenlijsten van partijen, die al in de Kamer zijn vertegenwoordigd. Maakt het nu veel uit, welk nummer men daarna krijgt, nr. 16 of 18, of 21, of 27? Dit is toch een technische kwestie? Het zou anders komen te liggen wanneer het gaat om een andere dan een technische kwestie, als het niet alleen gaat om een nummer, tevens voor het gemak, maar wanneer het nummer als zodanig een voordeel kan betekenen, bij voorbeeld een zekere propagandistische waarde heeft.

De Kwaadsteniet e. a.

De Minister - en hiermee kom ik terug op hetgeen ik aan het begin van mijn betoog opmerkte - suggereert naar mijn mening iets in die richting. Hij geeft voet aan die gedachte wanneer hij in de memorie van antwoord zegt, dat hij ervan uitgaat dat „alle mogelijke groeperingen” wel eens tot het zich laten registreren zouden kunnen overgaan, „teneinde . . . een zo laag mogelijk nummer te hebben”. Nu, dit lijkt mij vergezocht voor zo'n technische kwestie. Ik herhaal dan ook mijn vraag van zoëven, met nog een variatie: maakt het wat uit om nr. 23 of 32 te zijn? Als dit inderdaad volgens de Minister wel zo is, zou ik mij willen gaan afvragen, of het gehele nummerstelsel zoals wij dat nu hebben, niet eens aan een nadere beschouwing zou moeten worden onderworpen. Vooralsnog is het misschien beter om uit te gaan van het volgende citaat uit een Kieswetcommentaar:

„Het belang van de lijstnummers uit een oogpunt van voorlichting van de kiezers is aanzienlijk minder geworden, nadat het in 1956 mogelijk werd gemaakt boven de kandidatenlijsten de namen te plaatsen van de politieke groeperingen, waarvan de lijsten uitgaan.”

Ik kom thans aan het tweede hoofdbezwaar: er dient een doorlopende nummering te zijn. De Minister acht dit „zeer wenselijk”. Hij heeft een toelichting daarop, ondanks het woordje „zeer”, achterwege gelaten. Ik kan best begrijpen dat het mooier is om na de 1 en de 2 en de 3 en de 4, ook de 5 te krijgen en niet ineens de 7 en na de 14 en de 15 ook de 16 en niet ineens de 19. Wat maakt dit technisch gezien echter uit? Als het nu nog een principe was, maar dit is het niet, en bovendien maakt het wetsontwerp zelf duidelijk, dat het geen zaak van doorslaggevend belang is. Dit blijkt uit het door de Minister zelf voorgestelde nieuwe artikel H 22.

Het is duidelijk, dat ik er niet van overtuigd ben, dat het niet beter kan dan het nu wordt voorgesteld, hoewel ik tegen het voorgestelde als zodanig geen bezwaar heb. Wij kunnen te zijner tijd een eventueel wenselijke verdere herziening van de Kieswet onder ogen zien.

Nog twee punten, mijnheer de Voorzitter. Het eerste betreft artikel H 15 oud. Hierin staat „in een voor de kiezers toegankelijke zitting”. Dit wordt nu - thans H 16 -: „in een openbare zitting”. Dit lijkt hetzelfde, maar is het niet. In de oude situatie kon ik mijn kinderen bij voorbeeld niet meenemen, nu rechtens wel, want aan een openbare zitting is, als ik het wel heb, geen leeftijds grens verbonden. Ik heb op zich zelf niet zoveel bezwaar tegen deze wijziging - en passant en zonder toelichting -, maar is de Minister het niet met mij eens, dat zulk soort wijzigingen eigenlijk niet langs deze weg moeten worden aangebracht? Het is thans zo, dat volgens artikel H 4 mijn kinderen mij daar rechtens níet mogen vergezellen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begeef mij ten slotte op het soms glibberige pad van de Nederlandse taal. Moet in artikel H 21 - nieuw - lid 1 niet in plaats van „welk nummer” worden gelezen „welke nummers”? En moet zeker in artikel H 22 - nieuw - lid 1 in plaats van „De . . . nummers blijven” niet worden gelezen „Het . . . nummer blijft”? ,tenzij de voorkeur ernaar zou uitgaan, dat in plaats van „een lijstengroep” en „een stel” wordt gelezen „lijstengroepen” en „stellen”? Ik wacht graag het antwoord van de Minister af alvorens in tweede termijn eventueel een perfectionistisch schoonheidsamendementje in te dienen, waarin „De . . . nummers blijven” wordt vervangen door „Het . . . nummer blijft”.

De heer De Vries (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil op een schoonheidsfout wijzen. Op blz. 2 van het wetsontwerp is de aanduiding van het onderdeel „Q” weggefallen, hetgeen problemen zou kunnen geven bij de stemmingen.

Het probleem waarmee wij ons bezighouden is een probleem van vele partijen, namelijk dat de nummering van kandidatenlijsten te laat plaatsvindt. Veel partijen komen hierdoor in moeilijkheden bij de voorbereiding op de verkiezingen. Dit is een ervaring van iedereen, die niet alleen bij kamerverkie-

De Vries

zingen maar ook in gemeenten met de voorbereiding van verkiezingen belast is geweest.

Het is de vraag, in hoeverre vervroeging van de nummering hieromtrent mogelijk is. Er zijn verschillende suggesties gedaan. In de eerste plaats is gezegd, dat de lijsten genummerd zouden kunnen worden volgens het totale aantal stemmen dat bij de laatst gehouden verkiezing op de kandidaten van de onderscheiden politieke groeperingen is uitgebracht. Dit zou ook kunnen gebeuren voor lijsten die de kiesdeler niet hebben gehaald. Voor nieuwe lijsten zou het oude systeem gehandhaafd moeten worden, namelijk loting op een in de wet te bepalen tijdstip. Hiertegen heeft de Kiesraad verschillende bezwaren aangevoerd: deze regeling zou geen oplossing bieden voor nieuwe politieke groeperingen en er zouden moeilijkheden kunnen ontstaan bij afscheidingen en fusies. Bij fusies zou volgens de raad optelling mogelijk zijn, maar hoe zou men moeten handelen bij afscheidingen? Ik ga zelf niet in op mogelijke oplossingen, omdat de heer De Kwaadsteniet dit zojuist reeds heeft gedaan.

Een tweede suggestie, gedaan tijdens de schriftelijke behandeling, betreft de mogelijkheid, de lijsten te nummeren bij de registratie, zes weken vóór de kandidaatstelling, hetgeen een winst van acht weken oplevert. Het eerste bezwaar dat daartegen wordt ingebracht, is dat groeperingen die zich niet hebben laten registreren maar wél meedoen alsnog een nummer moeten krijgen. Dat kan niet, omdat naar de mening van de Regering alle partijen tegelijkertijd een nummer moet worden toegekend.

Het tweede bezwaar is dat het systeem van de wet is, dat de dag van de kandidaatstelling beslissend is voor het al dan niet meedoen aan de verkiezingen.

Er was nog een derde suggestie, mijnheer de Voorzitter: nummer de lijsten naar het registratienummer van politieke groeperingen en rangschik de partijen bij die registratie naar de aantallen bij de vorige verkiezing behaalde stemmen; verbind dan aan die registratie een waarborgsom, die bij niet-deelneming wordt teruggegeven. Dat staat in de stukken. Toen ik het las, dacht ik: Ongetwijfeld heeft men bedoeld dat de waarborgsom wordt verbeurd als men niet meedoet. Kennelijk begreep de Regering de zin van het teruggeven van de waarborgsom ook niet. Naar mijn smaak had zij er beter aan gedaan, hier „verbeurd” te lezen. Ook tegen deze oplossing bleken bezwaren te bestaan. De registratie is in ons systeem alleen bedoeld om een partijnaam veilig te stellen. Als de registratie de basis voor de nummering wordt, ontstaat een run op de registratie voor de partijen. Verder voorziet ook dit voorstel niet in fusies en afsplitsingen. Bij gemeenteraadsverkiezingen zou een permanent register nodig zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Zo vond de Kiesraad voor elke oplossing een probleem. Als ik overdenk welke problemen worden opgeworpen en over welke kwesties het eigenlijk gaat, vraag ik mij af of dit college zich niet al te lijdelijk opstelt en of het niet te weinig creatief is bij het vinden van oplossingen voor de problemen die in de praktijk blijken.

Het ontwerp heeft nu een oplossing gevonden die een vervroeging met 12 dagen realiseert. De tweede dag na die der kandidaatstelling kan voortaan de nummering plaatsvinden. De Kiesraad heeft geen voorstellen durven doen die het stelsel principieel veranderen. Dat is jammer, maar de ingewikkeldheid van de materie leent zich niet voor een ingrijpende amendering van de zijde van de Kamer. Vandaar, dat ik enig soelaas wil zoeken door amendering binnen het bestaande systeem. Indien de datum waarop de aanbeveling voor een voorkeurnummer kan worden ingediend wordt vervroegd, zal in het merendeel der gevallen de mogelijkheid openstaan om vóór de datum der kandidaatstelling zekerheid te krijgen over het lijstnummer dat zal worden toegekend. Ik stel voor, de mogelijkheid om een aanbeveling in te dienen met vier weken te vervroegen of, om precies te zijn, in vergelijking met het ontwerp met 24 dagen. Ook de Regering maakt het immers in haar ontwerp mogelijk, dat reeds vier dagen vóór de kandidaatstelling een aanbeveling voor een voorkeurnummer wordt gedaan.

deatstelling een aanbeveling voor een voorkeurnummer wordt gedaan.

De overwegingen die aan dit voorstel van mijn kant, dat wordt ondersteund door de heer De Kwaadsteniet en de heer Jurgens en dat gelukkig ook steun heeft gevonden bij andere fracties in deze Kamer, zij het dat dit niet blijkt uit de ondertekening van het amendement, ten grondslag liggen, heb ik uiteengezet in een uitgebreide toelichting, waaruit ik nog een enkel punt licht.

De mogelijkheid van vroegtijdig overleg tussen zittende leden van het lichaam waarvoor de verkiezing geldt, zal in het merendeel der gevallen naar mijn mening tot een bevredigende oplossing kunnen leiden. Het verkrijgen van zekerheid over de lijstnummers is naar mijn smaak geen onderwerp om partijpolitiek over te bedrijven. Als de wet de mogelijkheid opent vroegtijdig met elkaar in overleg te treden, heb ik er vertrouwen in dat partijen over het algemeen bereid zullen zijn, zich ook in dit overleg te begeven en een oplossing te zoeken die voor al deze partijen, nu eens hier, dan eens daar in dezelfde situatie verkerend, bevredigend is.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U zegt dat de wet de mogelijkheid moet openen, maar die mogelijkheid is al lang geopend. Dat behoeft de wet dus helemaal niet te doen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Kunt u iets concreter zijn?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U zegt dat het allemaal beter wordt, als de wet de mogelijkheid opent dat partijen op een eerder tijdstip met elkaar in overleg treden. Volgens mij zou de wet een dergelijke mogelijkheid helemaal niet behoeven te openen, omdat dit al lang openstaat.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Het is volstrekt duidelijk dat geen wet het overleg tussen partijen kan verbieden. Het is alleen zo dat ik aan de resultaten van dat overleg ook publiekrechtelijke gevolgen wil verbinden.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dan bent u het toch met mij eens dat de opening tot het overleg niet door de wet wordt gegeven. Alleen, zodra er een overleg is, wilt u in de wet, als dat overleg lukt, er bepaalde gevolgen aan verbinden.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Ik wil de mogelijkheid openen om de uitkomst van een overleg ook publiekrechtelijke gevolgen te laten hebben.

Ik was net met dit onderdeel begonnen. Ik zal nu proberen ook in de verdere uitwerking van mijn gedachten zo duidelijk mogelijk te zijn, om voortijdige interrupties te vermijden.

Alle partijen verkeren, hetzij bij kamerverkiezingen, hetzij bij verkiezingen voor staten of gemeenteraden, af en toe in de positie dat zij alleen door afspraken met anderen te maken in een vroegtijdig stadium zekerheid kunnen verkrijgen over het nummer dat hun lijst zal dragen. Naar mijn mening zouden alle partijen er ook aan moeten meewerken, hetzij door overdracht van aanbevelingen, hetzij door het achterwege laten van aanbevelingen, om tot een akkoord te komen. Basis voor dat akkoord zal in het merendeel der gevallen de uitslag van de vorige verkiezingen kunnen zijn. Bij tussentijdse fusies of afsplitsingen moet men, het zij toegegeven, naar bevind van zaken handelen. Het amendement laat daar alle ruimte voor.

Het amendement biedt niet voor alle problemen een oplossing. Er kunnen zich constellaties voordoen waarin eenvoudigweg binnen het systeem van voorkeurnummering geen volgorde van lijstnummers vóór de definitieve vaststelling daarvan kan worden afgesproken. Dat is jammer, maar dat is inherent aan het systeem van aanbevelingen dat in onze wet is neergelegd. In gevallen waarin een aanbevelingsbeleid wel

De Vries

uitkomst kan bieden, zou zulks, in de gedachte van mijn amendement, vier weken eerder kunnen.

Wij steunen het ontwerp, dat is duidelijk, maar wij zijn er toch niet zo gelukkig mee. Gaarne zouden wij zien dat er een serieuze studie werd gemaakt om de moeilijkheden op te lossen. Wij denken dan aan een koppeling van het lijstnummer aan de vorige verkiezingsuitslag. Of bij die oplossing ook de partijen betrokken moeten worden die de kiesdeler bij de vorige verkiezingen niet haalden, laat ik thans in het midden. In ieder geval mag de te kiezen oplossing niet geheel worden opgehangen aan de problematiek van nog niet vertegenwoordigde partijen of nog niet opgerichte partijen. De oplossing zal daar overigens zeker rekening mee moeten houden.

Ik ben nu in de gelegenheid meteen enige opmerkingen te maken over de tegenwerpingen van mevrouw Kappeyne en in te gaan op enkele vragen die de heer Aarts heeft gesteld.

Mevrouw Kappeyne heeft gezegd: afspraken die men maakt kunnen worden doorkruist. Men kan een handtekening intrekken en het is ook mogelijk dat mensen tweemaal tekenen.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Ik dacht dat het volgens het bepaalde in artikel H 17, eerste lid, niet mogelijk is, dat de handtekening werd ingetrokken.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Dat was ik van plan te gaan zeggen. Men kan alleen een handtekening intrekken wanneer er nog geen publiekrechtelijke gevolgen aan verbonden zijn. Misschien kan men een handtekening ook terugtrekken – dat lijkt mij echter wel dubieus – als er een onderling convenant is.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dan heeft u mij niet goed begrepen. Ik ging van de situatie uit dat men als partijen onderling in overleg was om elkaar steun te verlenen bij een aanbeveling voor een voorkeurnummer en dat men een formulier, waarop zo iets pleegt te gebeuren, al van te voren had gehaald op het Centraal Stembureau en daarop, onderling, al handtekeningen had gezet, maar dat die aanbeveling nog niet was ingediend. In dat systeem zou het zeer wel mogelijk zijn die handtekening in te trekken. Daar heeft H 17 niets mee te maken.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Dat is helemaal juist, dat heeft mevrouw Kappeyne goed begrepen. Natuurlijk kan men handtekeningen terugtrekken. Ik wijs er wel op dat het mij niet uitgesloten lijkt dat, als men het pact dat men gesloten heeft niet wil nakomen, er ruimte kan zijn voor een civielrechtelijke actie. Door het terugtrekken van een handtekening of het verbreken van een akkoord kan men andere partijen op een bijzonder pijnlijke wijze – het gaat hierbij om het voorbereiden van een verkiezingscampagne – schade toebrengen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dat heeft toch verder met dit debat niets uit te staan. U hebt alleen over publiekrechtelijke gevolgen gesproken.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Inderdaad! Wat ik met mijn amendement beoog, is dat een vroegtijdig convenant ook vroegtijdig kan worden ingediend volgens de methode die de wet reeds thans kent waardoor ook publiekrechtelijke gevolgen aan dat convenant worden verbonden. Dat is de intentie van mijn amendement.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Hebt u dan enige aanleiding om te veronderstellen dat de situatie die u wilt tegengaan zich in de praktijk voordoet, dat mensen die hun woord en hun handtekening hebben gegeven zich terugtrekken? Ik dacht dat er in de praktijk geen gevallen van bekend waren.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Er zijn in de praktijk wel enkele gevallen van bekend, en die hebben indien de aanbeve-

ling volgens de kieswet had plaatsgevonden publiekrechtelijke gevolgen gehad, die de wet daaraan verbindt. Op het ogenblik ligt de methode al in de wet vast. Het is niet mijn taak deze te verdedigen. Ik breid alleen de toepassing van deze methode uit, omdat ik de periode vervroeg. Mevrouw Kappeyne kan er principieel bezwaar tegen hebben, maar ik heb deze niet uitgevonden; zij ligt al lang in de Kieswet vast. Er zijn gevallen bekend, dat men door twee handtekeningen te zetten de ondersteuning, die aan een bepaalde aanbeveling voor een voorkeurnummer was gegeven, te niet deed en dan natuurlijk eigenlijk van twee aanbevelingen, omdat dat niet anders kan volgens het systeem van de wet.

Mij dunkt, dat het goed zou zijn, als partijen een afspraak maken over de aanbeveling die zij zullen doen voor een voorkeurnummer, en dat de andere partijen kunnen berekenen welk risico het met zich brengt, als een ander zich niet aan zijn afspraak houdt.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dat euvel van het zetten van twee handtekeningen wordt door uw amendement niet verholpen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Als u er even over zou nadenken, dan zoudt u kunnen nagaan, dat als men handtekeningen terugtrekt . . .

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Neen, het ging om het zetten van twee handtekeningen onder verschillende aanbevelingen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Dat heeft materieel tot gevolg, dat de handtekeningen onder beide aanbevelingen wegvallen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dat wordt formeel pas vastgesteld, wanneer de nummering wordt vastgesteld op de tweede dag na de kandidaatstelling.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Precies, maar dat risico kan men incalculeren bij het opstellen van een convenant. Daar mag u even over nadenken.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Kunt u me dat ook meteen even uitleggen? Dat bespaart mij dan het denken.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Dat begrijp ik wel, maar ik stel er toch prijs op, dat mevrouw Kappeyne van de Coppello mij niet al het denkwerk voor haar laat verzetten. Ik ben bereid het eventueel in de tweede termijn te doen.

Zulks geeft mij gelegenheid in te gaan op de tweede vraag, die mevrouw Kappeyne in haar interventie naar voren heeft gebracht – men ziet: ik behandel alle vragen die aan mij worden voorgelegd, hetzij in eerste hetzij in tweede termijn, – toen zij zei: „Als partijen het goed met elkaar kunnen vinden is er aan het scheppen van extra zekerheid geen enkele behoefte”. Dat kan men zeggen, alhoewel ik het wat huishoudelijker uitgedrukt vind om te zeggen, dat partijen het goed met elkaar zouden moeten vinden om het met elkaar eens te worden. Zoals ik heb betoogd, is het naar mijn smaak helemaal niet nodig, dat partijen het goed met elkaar zouden moeten kunnen vinden om op dit punt afspraken te maken. Ik heb gesteld, dat het mij ongepast lijkt, rond de bepaling van lijstnummers partijpolitiek te bedrijven. Ik heb de hoop, dat als er een ruimere termijn komt, waarbinnen men zijn aanbeveling kan doen, daardoor goed overleg tussen alle betrokken partijen, die bij zo'n situatie belang kunnen hebben, zal worden gestimuleerd.

Als het onderlinge vertrouwen niet groot is, zo heeft mevrouw Kappeyne van de Coppello gezegd, dan is aan het

De Vries

amendement geen behoefte. Dat geef ik toe. Het amendement is niet imperatief. Men kan gebruik maken van een mogelijkheid. Als men daar geen behoefte aan heeft, moet men het vooral niet doen. Ik zou bepaald de mensen niet willen verplichten vier weken voor de verkiezingen met hun aanbevelingen over de brug te komen. Als de politieke situatie daartoe geen aanleiding geeft, zal men dat ook zeker niet doen. De laatste vraag van mevrouw Kappeyne was: „Willen de partijen zich wel zo vroeg binden? Het antwoord moet zijn dat de partijen met deze situatie geen ervaring hebben kunnen opdoen. Het is mij echter in het verleden wel gebleken, dat partijen grote bezwaren hebben tegen de huidige situatie, waarin het niet mogelijk is vroegtijdig tot een zekere binding te komen.

Beter is het, zo heeft mevrouw Kappeyne van de Coppello uiteindelijk gesteld, het probleem te bezien in een ruimer kader, namelijk in het kader van herziening van de procedure, die volgt op ontbinding van de Kamer. Die opmerking steun ik. Ik vind het in het algemeen erg gunstig, dat problemen in een ruimer kader worden bezien. Ik wijs er alleen op, dat mijn voorstel niet alleen geldt voor verkiezingen voor de Kamer maar ook voor verkiezingen voor de staten en voor de gemeenteraden. Het probleem speelt helemaal niet alleen bij de kamerverkiezingen. Men kan zelfs stellen, dat het in meerdere mate speelt bij gemeenteraadsverkiezingen.

Dan kom ik bij de heer Aarts, die bij mij heeft geïnformeerd naar enkele aspecten, die aan mijn amendement zijn verbonden. In de eerste plaats heeft hij gevraagd: Hoort die sanctie, die men wil verbinden aan het doen van aanbevelingen, wel in de Kieswet thuis? In antwoord op een interruptie van mevrouw Kappeyne heb ik al gezegd, dat mijn mening op dit punt betrekkelijk irrelevant is, omdat die sanctie op het ogenblik reeds in de Kieswet is neergelegd. Wordt teruggekomen op een convenant, dat via de weg van de Kieswet tot stand is gekomen, dan is daar een sanctie aan verbonden. Men wil kennelijk voorkomen, dat personen die zich niet aan afspraken houden, zich in een gunstige positie zouden kunnen manoeuvreren.

Kan men, zo vraagt de heer Aarts, er met onderhandse afspraken niet uit komen. De praktijk is, dat in elk lichaam waarvoor een verkiezing wordt gehouden de grote partijen zich over het algemeen wel weten te redden. Als er ruime tijd voor overleg is, moeten niet alleen de grote partijen elkaar vinden. Men zal bereid moeten zijn ook de kleinere partijen in het overleg te betrekken en waar dit mogelijk is, een bevredigende oplossing voor alle partijen, die zitting hebben in het lichaam, waarvoor de verkiezing wordt gehouden, te vinden. Men heeft overigens niet mee te werken aan het opstellen van de aanbeveling. Men kan het doen en ik meen, dat het openen van de mogelijkheid tot overleg een gunstig effect kan hebben.

De heer Aarts heeft voorts gevraagd, of mijn amendement voldoende rekening houdt met de mogelijkheid, dat nog kort voor de verkiezingen splitsingen of fusies van partijen plaats vinden. Ik meen, dat zulks het geval is. Ik heb de indruk, dat partijen, die aan de verkiezingen gaan deelnemen – ik denk dan aan partijen, die vertegenwoordigd zijn in het lichaam, waarvoor de verkiezing geldt – er over het algemeen vier weken vóór de kandidaatstelling er wel lucht van zullen hebben of het mogelijk is, dat nog een fusie of een splitsing zal plaatsvinden. Dat is niet helemaal zeker, maar die mogelijkheid is naar mijn smaak niet uitgesloten.

De heer Aarts (K.V.P.): De heer De Vries zal in dit verband wel denken aan het grote politieke werk in deze Kamer en in de Staten. Ter zake van gemeenteraden kunnen voor de kandidaatstelling zittende politieke groeperingen – vaak zijn dit geen partijen, maar meer losse lieden, die onder een bepaalde naam aan de verkiezingen hebben deelgenomen – nogal eens switchen. Die mogelijkheid is uitgesloten, als zij zich vier weken vóór de kandidaatstelling reeds hebben vastgelegd. Nu zult u mij kunnen tegenwerpen, dat zij het niet hadden moeten

De Vries e. a.

doen. Ik vraag mij af, of door deze mogelijkheid te bieden, zij daardoor later moeten boeten.

De heer De Vries (P.v.d.A.): Mijn amendement strekt er in ieder geval niet toe, om het switchen kort voor de verkiezingen onmogelijk te maken. Deze personen zullen alleen maar worden gehouden aan de aanbevelingen, die zij voor een voorkeurnummer voor een bepaalde lijst hebben gedaan. Als een partij op het laatste moment in een afsplitsingsprocedure geraakt, en een aantal leden uit die partij stapt, kan men zich afvragen, of het redelijk is, dat de leden, die inmiddels een aanbeveling gedaan hadden, de partijen, die gerekend hebben op een bepaalde afspraak, die omtrent de voorkeursnummering is gemaakt, in de wielen rijden. Ik meen, dat zulks niet het geval is.

*De vergadering wordt te 18.47 uur geschorst
en te 20.16 uur hervat.*

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! De verschillende geachte afgevaardigden die aan het debat over deze kleine wijziging van de Kieswet hebben deelgenomen, hebben er naar ik meen allen op gewezen, dat de wijziging een zeer beperkte betekenis heeft. Wat het wetsontwerp beoogt, is voortreffelijk uitgedrukt in het stencil dat mij door de goede zorgen van de afdeling voorlichting van de Kamer ter hand is gesteld. Ik wil dat graag citeren, omdat het zo kernachtig samenvat waar het om gaat:

„Het wetsontwerp beoogt het moment waarop de nummers van de kandidatenlijsten voor Tweede-Kamer, staten- en raadsverkiezingen bekend worden met ongeveer twaalf dagen te vervroegen. Onder de huidige regeling vindt de nummering zo laat plaats, dat sommige politieke partijen in tijdnood raken bij het doen drukken van de verkiezingsaffiches.

De vervroeging wordt bereikt door de lijsten te doen nummeren op de dag onmiddellijk na de kandidaatstelling. Op het ogenblik wacht men daarmee totdat bekend is of de geldigheid van de lijsten al dan niet in beroep wordt betwist en, zo ja, totdat over een dergelijk beroep beslist is.

In de nu voorgestelde regeling zal, bij ongeldigverklaring van een lijst, het daaraan reeds toegekende nummer verder eenvoudig ongebruikt blijven.”

Het had door mijn eigen departement kunnen worden verzorgd, mijnheer de Voorzitter!

Ik heb er ook met voldoening van kennis genomen dat niemand van degenen die aan de discussie hebben deelgenomen, zich tegen het wetsontwerp heeft verzet, zij het dan ook dat sommige leden dezer Kamer op bepaalde wijzigingen – naar hun oordeel verbeteringen – hebben aangedrongen.

Ik heb het debat met meer dan gewone belangstelling gevolgd, omdat het het eerste debat is dat ik meemaak over een wijziging van de Kieswet, althans bewust en actief meemaak. Aan de overzijde van het Binnenhof heb ik namelijk ook wel eens een wijziging van de Kieswet zien passeren, maar toen wat afwezig wat mijzelf betreft. Ik heb zeer genoten van de wijze, waarop de leden van deze Kamer ook met elkaar in debat zijn getreden, waardoor het een werkelijk debat is geworden.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft ook gewezen op het incidentele karakter van deze wijziging. Zij heeft gezegd dat zij er bezwaren tegen ziet dat, telkens wanneer een gedachte geopperd wordt en die gedachte bij een Minister, bij de Kiesraad of bij beiden enige steun vindt, dan maar weer een wijziging van de Kieswet aan de orde wordt gesteld. Zij heeft, als ik het goed heb gehoord, zelfs gesuggereerd dat hier een onderdeel uit het verband van de Kieswet zou worden gerukt.

Minister De Gaay Fortman

Ik ben het met de geachte afgevaardigde eens, dat incidentele wijzigingen van de Kieswet - trouwens, van elke wet - hun bezwaren hebben. Ik meen echter niet dat men kan stellen dat door deze wijzigingen het verband in de Kieswet teloor is gegaan.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben in mijn bescheiden betoog begonnen met te zeggen, dat de Kieswet een mozaïek was en dat dit ene punt van die nummering nu wel sterk in de aandacht werd getrokken, terwijl de rest eigenlijk buiten beschouwing bleef. In het algemeen heb ik gesteld dat ik meen - ik wil dat wel herhalen - dat de Kamer enigszins broddelwerk verricht door zo incidenteel tewerk te gaan.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): De Kamer, of de Regering, of de Kiesraad?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): De Kamer is zo te werk gegaan door het te vragen van de Regering en de Regering is op die gedachte ingegaan. Als er dan bovendien bepaalde aspecten nog eens extra worden uitgelicht in de vorm van amendementen, dan worden zij, naar ik geloof, wel degelijk uit hun verband gerukt.

Minister **De Gaay Fortman**: Ik geloof dat ik de geachte afgevaardigde goed heb begrepen. Men kan natuurlijk, indien er van een verwijt sprake is, zeggen, dat - ik weet dat dit bij de geachte afgevaardigde niet het geval is, want zij heeft mij bijna in conflict gebracht met mijn zuiveringseed, ongeveer een half uur geleden - niet alleen de Kamer, maar ook de Kiesraad, door op verlangens van de Kamer in een advies positief te reageren, en Ministers die dat advies overnemen en daarna volgende Ministers die dan menen dat zij het wetsontwerp moeten handhaven, allen aan dat broddelwerk meedoen. Ik vind het ook niet zo aantrekkelijk; daarom heb ik met des te meer plezier enige weken geleden - de geachte afgevaardigde is zo vriendelijk geweest daarover iets te zeggen - gezegd dat het nu langzamerhand tijd wordt dat wij aan de Kiesraad vragen of hij inderdaad tot een technische herziening wil overgaan, waarbij dan, geloof ik, ook zou kunnen worden voldaan aan de vraag van de geachte afgevaardigde de heer **De Vries**, of men de zaken in onderling verband wil bekijken.

De geachte afgevaardigde de heer **Aarts** heeft de vraag gesteld, in welk stadium het onderzoek is dat de Kiesraad op het ogenblik verricht naar de mogelijkheden om tot verkorting van de termijnen te komen ingeval van kamerontbinding en daaropvolgende verkiezingen. De Kamer en mij is bekend dat de Kiesraad zich daarmee thans bezighoudt en mij is bekend dat de Kiesraad vertrouwt in de eerste maanden van 1974 met een advies daarover te kunnen komen. Overigens, op de wenselijkheid om de termijnen te verkorten ingeval van ontbinding van de Kamer en de daaropvolgende verkiezingen kom ik straks nog terug.

De geachte afgevaardigde de heer **Aarts** heeft een amendement ingediend om aan het in artikel I, onder M, nieuw voorgestelde artikel H 21 van de Kieswet een derde lid toe te voegen, luidende:

„3. Indien het betreft de verkiezing van de leden van de Raad, geschiedt de kennisgeving door terinzagelegging ter secretarie der gemeente. De burgemeester brengt zulks ter openbare kennis.”

Men zou kunnen verdedigen dat, wat de geachte afgevaardigde wil met enige goede wil ook uit de bestaande wet zou kunnen worden gehaald. In ieder geval zou men kunnen zeggen: Wie weten wil hoe het zit met de nummering bij de verkiezingen voor de gemeenteraad, die kan dat bij de secretarie informeren. Ik heb er geen moeite mee, te erkennen dat het amendement van de geachte afgevaardigde op dat punt een regeling geeft, die duidelijk is en die de verplichtingen met be-

trekking tot kennisgeving goed aanduidt. Ik heb dan ook geen bezwaar, het amendement van de geachte afgevaardigde dat, voor zover ik heb kunnen nagaan niet is bestreden, over te nemen.

De geachte afgevaardigde de heer **De Kwaadsteniet** heeft gezegd: De termijn van twaalf dagen die uit het huidige wetsontwerp voortvloeit, lost het probleem voor de politieke partijen, namelijk haar begeerte om tijdig te weten met welke lijstnummers zij de verkiezingen zullen ingaan niet op. Ik kom op deze opmerking terug, wanneer ik ga spreken over het amendement van de geachte afgevaardigde de heer **De Vries**.

De geachte afgevaardigde de heer **De Kwaadsteniet** heeft het wetsontwerp gekarakteriseerd als een onduidelijke verbetering en daarmee aan de filosofische literatuur een nieuwe expressie toegevoegd. Ik zal nog eens goed nadenken wat ik daarvan kan maken. Misschien zal ik privatim bij de geachte afgevaardigde daarop nog eens terugkomen. Op zich zelf lijkt mij het begrip „onduidelijke verbetering” iets dat in de filosofische literatuur nog niet de aandacht had getrokken.

De geachte afgevaardigde heeft twee redactioneel-taalkundige opmerkingen naar voren gebracht, afgezien van zijn andere opmerkingen, waarnaar ik met belangstelling heb geluisterd, maar die mij, althans op dit ogenblik, tot een wederwoord geen aanleiding geven.

In het nieuwe artikel H 21 eerste lid zou naar de mening van de geachte afgevaardigde niet moeten worden gelezen „welk nummer aan de onderscheidene lijsten is toegekend”, maar: welke nummers aan de onderscheidene lijsten zijn toegekend. Ik betwijfel of dit juist is. De moeilijkheid schuilt in het woord „onderscheidene”. De door de geachte afgevaardigde aanbevolen redactie zou voet kunnen geven aan de uiteraard onjuiste gedachte, dat een lijst meer nummers kan krijgen. Dat lijkt mij een even groot, of liever klein kwaad als het bezwaar dat aan de redactie van het wetsontwerp kleeft, namelijk dat de indruk kan worden gevestigd dat onderscheidene lijsten eenzelfde nummer kunnen krijgen. Van het een noch het ander is gevaar te duchten. Wij weten allen en wij begrijpen allen met elkaar, dat het gaat om de vraag welk nummer aan ieder der onderscheidene lijsten wordt toegekend.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Vindt de Minister dit nu een onduidelijke verslechtering?

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp geeft blijkbaar aanleiding, de wijsbegeerte met nieuwe begrippen te verrijken. Ik zeg de geachte afgevaardigde de heer **De Vries** gaarne toe, dat ik in mijn nadere overwegingen ook zal betrekken wat hij zojuist heeft gezegd.

De door de geachte afgevaardigde de heer **De Kwaadsteniet** aanbevolen enkelvoudsvorm in het nieuwe artikel H 22, eerste lid, kan ik mij beter voorstellen. Inderdaad gaat het in deze context om „enige”. Ik zie ook hier geen gevaar wat betreft onduidelijkheid van de wet of verwarring. Derhalve is er, althans wat mij betreft, niet voldoende aanleiding voor een wijziging op dit moment.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft ook nog de aandacht gevestigd op het nieuwe artikel H 16 van het wetsontwerp. Dat luidt nu:

„Op de tweede dag na de kandidaatstelling nummert het centraal stembureau in een openbare zitting de lijsten.”

Vroeger was dat: In een zitting waar de kiezers toegang hadden.

Wat betreft een andere zitting, namelijk van een districtstembureau, heb ik onder de oude regeling enige ervaring gehad. Mijn vader heeft mij herhaaldelijk meegenomen naar zittingen van een districtstembureau waar de uitslag van de daar uitgebrachte stemmen werd bekendgemaakt. Ik ben daar, hoewel ik beneden de kiesgerechtigde leeftijd was, nooit verwijderd.

Minister De Gaay Fortman

Op iets latere leeftijd heb ik ten behoeve van het „Algemeen Handelsblad” mij begeven naar districtstembureaus ten einde de telling mee te maken, hetgeen mij per stembureau een rijksdaalder opleverde. Dat bedrag had ik in die tijd bijzonder nodig.

Ten slotte moet ik er melding van maken, dat ik herhaaldelijk de politieke leider van de P.P.R. toen hij nog niet de kiesgerechtigde leeftijd had bereikt heb meegenomen naar het districtstembureau waar zijn ouders hun stem hadden uitgebracht. Hij is daar nooit verwijderd, hoewel hij geen kiezer was. Ik weet dat dit slaat op andere gevallen dan de heer De Kwaadsteniet bedoelt. Ik bedoel alleen maar, ermee aan te tonen dat ik meen dat de wijziging van „voor de kiezers toegankelijk” in „openbaar” niet van dien aard is, dat wij ons daarover veel zorgen behoeven te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans aan het betoog van de geachte afgevaardigde de heer De Vries, die enkele algemene opmerkingen heeft gemaakt over het „broddelwerk” waarover ook mevrouw Kappeyne heeft gesproken.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Ik heb dat woord niet in de mond genomen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U hebt het overgenomen.

Minister **De Gaay Fortman**: De heer De Vries heeft het woord niet in de mond genomen, maar hij was toch wel van mening – zo heb ik het althans begrepen – dat wat al te incidenteel de Kieswet telkens maar wordt gewijzigd en dat het aanbeveling zou verdienen, een generale herziening van de Kieswet ter hand te nemen. Het is bekend, dat wij zullen bevorderen dat de Kiesraad die ook ter hand neemt.

Ik kom nu tot het amendement van de geachte afgevaardigde. Hij beoogt met zijn amendement de termijn, waarin de aanbeveling voor een voorkeurnummer gedaan wordt, van vier dagen te brengen op vier weken, beide voor en op de dag der kandidaatstelling.

In het tijdstip van de officiële vaststelling van de nummers door het Centraal Stembureau wordt door dit amendement geen wijziging gebracht. De heer De Vries schrijft ook niet een gelijktijdige indiening van het verzoek voor een voorkeurnummer voor. Dat betekent, dat het iedere partij vrij blijft staan met het verzoek om een voorkeurnummer bij voorbeeld drie dagen voor de kandidaatstelling te komen. De mogelijkheid bestaat dus dat een partij het verzoek om een voorkeurnummer vier weken voor de kandidaatstelling doet en op grond daarvan meent een bepaald nummer te hebben verkregen, maar dat enige dagen of weken daarna een andere partij hetzelfde verzoek doet, welk verzoek dan ondertekend blijkt te zijn door meer mensen dan de lijst van de partij, die eerder een verzoek deed.

Dit betekent, voor zover ik het kan zien, dat het amendement van de heer De Vries alleen meer zekerheid biedt op het vroegtijdig weten van een nummer dan het onderhavige wetsontwerp, indien namelijk nagenoeg alle en tenminste de grotere partijen deelnemen aan een convenant.

Verder vraag ik mij af of het verstandig is, nu de Kiesraad de mogelijkheid tot termijnverkorting in studie heeft voor wat betreft de termijn van ontbinding tot verkiezing, thans een vaste termijn van vier weken in te bouwen. Ik ben geneigd te denken, dat de termijn van vier weken de bezwaren, die men tegen het amendement van de geachte afgevaardigde kan aanvoeren, onderstreept. Immers, ook wanneer het amendement van de geachte afgevaardigde wordt aangenomen, blijft de officiële dag van de nummering dezelfde. Daarin brengt het amendement geen verandering.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Als ik de Minister goed begrijp, zegt hij dat de termijn van vier weken wel wat lang is. Zegt hij dit ook van een termijn van drie weken, in verband

met de studie, die de Kiesraad op dit moment verricht? Het antwoord zou de indieners van het amendement stof tot nadenken kunnen geven.

Minister **De Gaay Fortman**: Erger is, dat het mij op dit moment stof tot nadenken moet geven.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Excellentie, daarvan kunt u zich bevrijden als u zegt, dat de Kiesraad daarover eerst een advies moet uitbrengen. U wilt immers altijd allerlei tere banden met allerlei adviescolleges in stand houden en dan zou u kunnen zeggen: Ik wacht eerst het advies af en dan zal ik nog wel eens beslissen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Hoewel het aantrekkelijk zou zijn het advies van mevrouw Kappeyne en de heren af te wachten, lijkt het mij dat de bewindsman van de bevoegdheden, die „des Regerings” zijn, gebruik zou kunnen maken door zich er zelf over uit te spreken.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): De Kieswet schrijft in bepaalde gevallen het vragen van advies aan de Kiesraad voor. Ik weet niet, of u dat bekend is.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Maar niet in dit geval. Dat is u ook bekend, zo neem ik aan!

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U moet artikel A 1 nog maar eens lezen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): U zou mij een groot genoeg doen, als u het zelf even voorlas.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Neen . . .

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Ik begrijp dat u daaraan geen behoefte hebt.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik heb de Kieswet niet bij de hand.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Ik kan mij moeilijk voorstellen dat het noodzakelijk is advies aan de Kiesraad te vragen over een zo geringe zaak. Het is nu vier dagen vóór de dag van de kandidaatstelling. In het amendement wordt voorgesteld die termijn te brengen op vier weken. Dit is niet zo'n groot verschil. Als de heer De Vries er dan drie weken van maakt, wordt het verschil dermate gering, dat ik mij nauwelijks kan voorstellen dat hierover een advies van de Kiesraad noodzakelijk is.

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Men was benieuwd naar artikel A 1 van de Kieswet. Mijn voortreffelijke medewerkers hebben mij de Kieswet in de zak gestopt, toen ik mij hierheen begaf. Artikel A 1, lid 1, zegt:

„Er is een Kiesraad, gevestigd te 's-Gravenhage, welke Onze Minister van Binnenlandse Zaken van advies dient in alle aangelegenheden, de Kieswet betreffende.”

Alle aangelegenheden! Het is heel scherp geformuleerd.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Is de heer De Vries nu bevredigd? Om een term van hem te gebruiken.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Misschien de heer De Vries wel, maar ik niet. Het advies van de Kiesraad over het wetsontwerp dat de Minister heeft ingediend, was kennelijk positief. Ik kan mij nauwelijks voorstellen dat het met de Kiesraad zo gesteld is, dat hij een bijzonder principiële verschil maakt tussen 4 en 21 dagen.

Minister De Gaay Fortman

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal proberen de zaken uit elkaar te houden. De Kiesraad studeert op het ogenblik op de vraag, of de termijn tussen ontbinding en verkiezing beperkt moet worden. Dit is een aparte zaak. Waar wij op het ogenblik mee te doen hebben, is dat de Kamer de wens heeft uitgesproken dat getracht zal worden politieke partijen in staat te stellen zo vroeg mogelijk te weten, op welk lijstnummer zij kunnen rekenen. Dit wordt in het wetsontwerp zo gedaan dat men inderdaad 12 dagen vroeger dan voorheen weet welk nummer men krijgt.

Het amendement van de geachte afgevaardigde de heer De Vries brengt er een termijn van vier weken in, binnen welke evenwel geen zekerheid bestaat op de gronden zoals ik die zojuist heb getracht uiteen te zetten. Nu kan men - ik geloof dat men dit ook op goede gronden kan doen - als volgt redeneren: het bezwaar dat gij aanvoert, wordt minder wanneer ge die termijn iets verkort. Ik geloof dat dit waar is. Ik geloof dat men hierover ook de Kiesraad niet behoeft te horen. Naar mijn mening is het zo met alle adviserende colleges: zij adviseren; dan komt de zaak in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Die heeft het recht van amendement. Het zou wat ver gaan om te zeggen dat men inzake elk amendement weer naar het kiescollege terug zou moeten. Het lijkt mij duidelijk dat dit geen zinnige procedure is. Uiteraard kan de Kamer het wetsontwerp amenderen. Ik moet dan zeggen dat ik een termijn van vier weken, gelet op het feit dat aan de Kiesraad is gevraagd zich te bezinnen op die termijnverkortings tussen ontbinding en verkiezing, nogal lang vind. Ik zou mij beter kunnen vinden in een termijn van bij voorbeeld 14 dagen, indien de Kamer de gedachte van het amendement zou willen overnemen. Ik geef overigens toe, dat vier weken, drie weken, twee weken allemaal tamelijk arbitraire keuzen betekenen. Op de door mij aangevoerde gronden acht ik een termijn van vier weken, die overigens geen soelaas biedt in de gedachte van de geachte afgevaardigde, te lang.

De heer Aarts (K.V.P.): Is dit een uitnodiging van de Minister aan de heer De Vries om een nieuw amendement in te dienen of om zijn amendement te wijzigen?

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Het is verre van mij aan wie ook in deze vergadering, althans in deze zaal, uitnodigingen te doen. Ik mag echter wel een indicatie geven van wat ik wél aanvaardbaar acht en van wat ik minder aanvaardbaar acht.

De heer Aarts (K.V.P.): Ik zal een andere terminologie gebruiken. Acht de Minister het een duidelijke verbetering - ik meen dat dit de norm is - wanneer de termijn op twee of drie weken wordt gesteld, een verbetering van zijn eigen wets-tekst die inhoudt een termijn van vier dagen?

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat ik heb aangegeven, dat hetgeen de heer De Vries beoogt slechts kan werken als er een overeenkomst is tussen een zo groot mogelijk aantal partijen. De geachte afgevaardigde heeft eraan toegevoegd: dit is precies mijn bedoeling, ik wil proberen zoveel mogelijk partijen te verenigen op een bepaalde afspraak ten aanzien van de toekenning van de lijstnummers. Als de geachte afgevaardigde hierin slaagt - het moeten, ik herhaal het, zoveel mogelijk partijen zijn - werkt zijn stelsel. Slaagt hij er niet in, is het maar één partij die het vraagt, dan loopt hij het risico, dat op een hoogst ongelegen ogenblik, terwijl men rekende op lijst nr. 1, ineens blijkt dat men 2, 3 of een ander nummer krijgt. Zo is de situatie. Dit alles tegen elkaar afwegende en bekijkende zeg ik: vier weken vind ik te lang, daartegen zou ik ernstige bezwaren hebben. Het amendement is bestreden, dus er is geen sprake van overneming of iets dergelijks. Ik geef een indicatie; persoonlijk vind ik een dag of veertien redelijk. Ik geloof, dat dit niet zal kunnen bijten wat straks de Kiesraad zal adviseren.

Minister De Gaay Fortman e. a.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou zowel aan de Minister als aan de heer De Vries willen vragen, wat wordt verstaan onder zo groot mogelijke - was het dit? - overeenstemming.

De heer De Vries (P.v.d.A.): U moet uw eigen vragen formuleren!

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Ik haal, aarzelenderwijze, het punt aan van overeenstemming tussen de Minister en de heer De Vries.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien ik meen te weten, dat ik het woord heb, zal ik trachten, het eerste te antwoorden; de heer De Vries zal dan vermoedelijk volgen. Ik heb gezegd, dat zijn systeem een oplossing geeft als hij erin slaagt, een zo groot mogelijk aantal partijen te bewegen tot een overeenkomst - ook wel „convenant" genoemd - waarbij allerlei nummers aan allerlei groeperingen worden toebedeeld. Als dit slaagt, werkt het systeem van de geachte afgevaardigde.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Wat is de grens? Ik wil het graag concreet horen. Wat is „een zo groot mogelijk aantal", waarop u u beiden vindt in een convenant?

De heer De Vries (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op, in een normale termijn hierop in te gaan.

Minister De Gaay Fortman: Dat zien wij straks dan wel weer, mijnheer de Voorzitter!

De geachte afgevaardigde de heer De Vries heeft gevraagd, of in het wetsontwerp onderdeel Q is uitgevallen. Ik kan niet anders dan erkennen, dat dit onderdeel is verdwenen, door zowel voor mij als voor mijn medewerkers onbekende oorzaken. Het kan ons echter wel worden toegerekend. Waarschijnlijk is het verdwenen om duidelijk te maken, dat aan een doorlopende nummering niet al te grote betekenis moet worden toegekend . . .

Aangezien het amendement van het lid Aarts c.s. (stuk nr. 10) door de Regering is overgenomen, maakt het geen onderdeel van beraadslaging meer uit.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! De laatste woorden van de Minister, betreffende het wegval van het zeer belangrijke onderdeel Q - althans de aanduiding hiervan - zijn, dit is althans mijn globale indruk, terug te voeren tot dezelfde problemen als die, welke de allereerste aanleiding waren om te komen tot indiening van dit wetsontwerp, namelijk problemen van de drukker. Omdat ik ook deze problemen in eerste instantie zwaar heb laten wegen, begrijp ik hoe het komt dat Q is weggevalen. Ik heb geen aanleiding om op het standpunt, dat ik in eerste termijn namens mijn fractie heb ingenomen, terug te komen. Ik zou alleen nog even willen ingaan op het amendement van de heer De Vries. Meegesleept door de materie en door de wijze, waarop hij aan zijn ideeën daaromtrent uitdrukking gaf, heb ik hem af en toe geïnterrupteerd. Ik betreurt het dat ik zo haastig ben geweest in mijn opmerkingen. Ik heb zijn woorden nog eens extra tot mij laten doordringen en ik heb getracht erover na te denken. Misschien moet ik zijn tweede termijn afwachten, maar voorlopig ben ik toch niet tot een andere opstelling gekomen ten aanzien van zijn amendement, dat ik tweeslachtig vind.

Het komen tot overeenstemming over de aanbeveling voor een voorkeurnummer bij de nummering van de lijsten is geen partijpolitieke zaak, aldus de heer De Vries. Dat vind ik een belangrijk gegeven. Ik geloof alleen niet dat het in overeenstemming is met de praktijk, omdat in situaties waarin kennelijk geen overeenstemming kon worden bereikt over een be-

Kappeyne van de Coppello e. a.

paalde nummering wel partijpolitieke verschillen aanwezig waren. Ik kan mij anders niet voorstellen dat men als partij niet bereid zou zijn een andere partij een handtekening te gunnen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Ik zou ter voorkoming van misverstand willen zeggen, . . .

De **Voorzitter**: Mag ik voorstellen, dat in een echte termijn te doen?

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Nu wilde ik eens interrumperen, mijnheer de Voorzitter, en nu mag het niet!

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U hebt mij al eens bij de behandeling van een ander wetsontwerp geïnterrupteerd.

Ik kan die overweging niet helemaal volgen. Zodra er moeilijkheden komen op dat punt, vloeien die mijns inziens alleen maar voort uit een verschil van mening over partijpolitieke zaken. Enerzijds hoopt de heer De Vries dat de kwestie van de nummering geen partijpolitieke zaak wordt; anderzijds wil hij de publiekrechtelijke gevolgen van eventuele geschilpunten zodanig afgrendelen, dat die geschilpunten op een gegeven moment geen roet meer in het eten kunnen gooien. Mijns inziens is dit tweeslachtig of innerlijk tegenstrijdig. Ik geloof dat hij met die afgrendeling nu juist de consequenties van een eventuele partijpolitieke houding tot een zekere stilstand wil brengen en dat hij deze zaak niet in alle consequenties wil doordenken. Dat lijkt mij niet in overeenstemming met de praktijk, die zich niet zozeer in deze Kamer als wel op het gemeentelijke vlak schijnt af te spelen. Ik vestig er de aandacht op dat ten aanzien van deze vervroeging in eerste instantie een eerste impuls is uitgegaan van de situatie in deze Kamer, die soms erg wisselend is en kan leiden tot afsplitsingen. Ik stel nu een objectief feit vast, dat naar ik meen al bestond vóór de tijd dat de heer De Vries en ik lid werden van deze Kamer. Het is uit de *Handelingen* af te leiden.

Wat betreft situaties op het gemeentelijke vlak, waarin partijen niet tot elkaar kunnen komen, schaar ik mij achter de opmerkingen die de heer Aarts heeft gemaakt. Juist in het gemeentelijk vlak kunnen zich nog veel meer ongewisheden voordoen, omdat men zich daar niet aan bepaalde landelijke partijen en nummers houdt en dus nog meer ingespeeld moet zijn op feitelijke situaties, gebonden aan mensen en kleine groeperingen. Juist uit dat oogpunt is een strakke reglementering, zoals die kan worden afgeleid uit het amendement van de heer De Vries, op de plaatselijke situaties niet toepasbaar.

Ik begrijp dat het in een bepaalde partij nog steeds moeilijk is bijeenkomsten te bezoeken die aan de ene kant voor kiezers zijn – die leeftijd zakt trouwens ook steeds meer, dus dat bezwaar wordt wel opgeheven – en die aan de andere kant volstrekt openbaar zijn, zodat men ook kinderen kan meenemen. Als ik de zeer persoonlijke beschouwingen uit de familiesfeer van de geachte bewindsman hoor en als ik zie hoe de politieke opvoeding voor die familie misschien onverwachte gevolgen heeft gekregen, dan kan ik mij voorstellen dat dat in de A.R.P. een zorg is. Dat is nu juist de vrije ontwikkeling van de geest die wij als V.V.D. op alle punten, ook bij de kinderen, zo gaarne toejuichen.

De **Voorzitter**: Het is duidelijk dat in artikel I van het wetsontwerp de letter Q is weggefallen. Boven de laatste regel onder P: „Par. 5 Slotbepaling” wordt genummerd: par. 6, behoort de letter Q te staan.

Ik maak van de gelegenheid gebruik om erop te wijzen dat onder letter K in plaats van „Artikel H 15” gelezen moet worden: Artikel H 15.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister voor het willen overnemen van mijn amendement.

Aarts e. a.

Het amendement van de heer De Vries is hier uitvoerig besproken. Zelfs partijpolitiek heeft hierbij een rol gespeeld. Het is mij nog niet duidelijk wat dat allemaal voor consequenties heeft. Ik wil de Minister nog een vraag stellen. Het antwoord daarvan is van belang voor het standpunt dat mijn fractie zal innemen tegenover deze materie, die op zich niet zo belangrijk is, maar die toch wel moet worden overwogen. Acht de bewindsman het amendement van de heer De Vries een verbetering van zijn wetsontwerp? De Minister heeft tot nu toe alleen maar gezegd dat hij erin kan komen dat het twee of drie weken wordt. Gezien zijn verantwoordelijkheid voor het goed functioneren van het kiesstelsel is het voor ons van belang te weten of hij dit een verbetering vindt. Zijn de risico's, die daaraan verbonden zijn, ook uitdrukkelijk door hem onderkend? Heeft hij er desondanks geen problemen mee om het amendement van de heer De Vries aanvaardbaar te noemen?

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben blij dat het amendement van de heer Aarts is overgenomen. Ik heb begrepen dat indien de vier weken uit het amendement van de heer De Vries zouden worden gewijzigd in drie of twee weken er beter over te praten zou zijn. Tegen een dergelijke wijziging van het amendement zou ik geen bezwaar willen maken.

Ik kom natuurlijk nog even terug op de opmerking van mevrouw Kappeyne van de Coppello over mijn kinderen. Ik heb zeer duidelijk gezegd, dat ik het betreuenswaardig vond, dat in de oude bedeling ik mijn kinderen niet rechtens kon meenemen. Ik wil niet stellen, dat ik mij altijd aan die wettelijke regel zou hebben gehouden, wanneer het mogelijk was geweest met toestemming van de betrokkenen toch mijn kinderen mee te nemen. Dan zou ik toch wel hebben geprobeerd van de gelegenheid gebruik te maken. Ik meen, dat het erg verstandig is kinderen jong op te voeden . . .

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Wie zijn de betrokkenen dan?

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): De aanwezigen in de vergaderruimte, waarin de nummering van de lijsten wordt vastgesteld.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U weet toch wel, dat de Kieswet zo ruim is dat de betrokkenen zijn de kiezers? Ieder die een beroep kan instellen krachtens de Kieswet is de kiezer. Als u in het kader van deze wet een beroep doet op de betrokkenen, dan vrees ik, dat voor het vragen van toestemming aparte stembureaus over het hele land moeten worden opgericht om dat te bewerkstelligen.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.) Waarschijnlijk is dat vragen van toestemming ook overbodig. Ik heb het alleen signaleerd in verband met het feit, dat de Kieswet en passant wordt gewijzigd, zonder dat er een duidelijke reden voor is, terwijl ik meen geheel in uw geest te handelen als ik zeg: je moet zo niet knoeien met de Kieswet wanneer dat niet nodig is en wanneer je het dan toch doet, doe het dan tegelijk ook bij voorbeeld in artikel H 4.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Niet knoeien maar goed wijzigen.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Ja.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb begrepen, dat de Minister tegen het amendement, dat ik aankondigde, geen overwegende bezwaren heeft, maar dat hij het in eerste termijn nog niet raadzaam achtte die wijziging aan te brengen. Hij heeft mij in feite uitgenodigd alsnog dit amendement in te dienen, hetgeen ik graag bij dezen wil doen.

Voorzitter e. a.

De **Voorzitter**: Door de leden De Kwaadsteniet, De Vries, Wisselink, Kappeyne van de Coppello, Aarts, Jongeling en Abma wordt een amendement voorgesteld, strekkende om in lid 1 van het in onderdeel N nieuwvoorgestelde artikel H 22 van de Kieswet in plaats van „De . . . nummers blijven” te lezen: Het . . . nummer blijft.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De heer De Kwaadsteniet heeft al geïndiceerd, dat er althans van zijn kant geen bezwaar tegen zal zijn, wanneer het door mij, hem en de heer Jurgens ingediende amendement zou worden gewijzigd in de zin als door de Minister aangegeven. Ik wil mij bepaald niet van mijn zuinigste kant laten zien en niet proberen nu met „drie weken” te komen. Ik zou het op prijs stellen, indien de Kamer mijn amendement als gewijzigd wil beschouwen in die zin, dat „vier weken” wordt vervangen door: twee weken.

De **Voorzitter**: Het lid De Vries heeft het door hem en anderen voorgestelde amendement (stuk nr. 9) in die zin gewijzigd, dat de woorden „vier weken” worden vervangen door: twee weken.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Wat betekent dit nu in concreto? Het wetsontwerp maakt het mogelijk vanaf vier dagen vóór de kandidaatstelling te komen met een voordracht. De indieners van het amendement willen deze termijn brengen op twee weken. Dat betekent dus, dat wij de termijn, voorgesteld door de Regering, willen uitbreiden met tien dagen in plaats van, zoals wij eerst voorstelden, met 24 dagen. Ik meen, dat door deze wijziging, die zoals vaker het geval is kan profiteren van het feit, dat op een gegeven moment kwantiteit verkeert in kwaliteit, een groot deel van de bezwaren, die door verschillende geachte afgevaardigden toch tegen dit amendement zijn geopperd, een andere allure krijgt.

De Minister heeft over mijn amendement opgemerkt, dat de procedure, die wordt voorgesteld, alleen zekerheid kan bieden in het geval, dat nagenoeg alle of tenminste het merendeel der partijen, die zitting hebben in het lichaam waarvoor de verkiezing geldt, deelneemt aan de afspraak die wordt gemaakt. Ook ik heb in eerste instantie nadrukkelijk gezegd, dat het amendement op zich zelf beschouwd bepaald geen oplossing voor de problemen geeft; het beoogt evenwel de mogelijkheid om tot een oplossing van problemen te komen te verbeteren.

Hoeveel partijen, zo is per interruptie gevraagd, moeten nu aan het overleg deelnemen om tot een goede afspraak te komen op een vroegtijdig tijdstip? In onze gedachtengang zou zo'n afspraak 14 dagen voor de dag van de kandidaatstelling tot stand kunnen komen. Ervan uitgaande, dat het in ons land een goede praktijk is om eenmaal gezette handtekeningen niet lichtvaardig terug te trekken, kan iedereen zelf uitrekenen, hoeveel handtekeningen nodig zijn om tot een redelijk zekere afspraak te komen.

De heer Aarts heeft de Minister uitgenodigd om te vragen, of hij ons amendement een verbetering acht. Ik heb wel begrip voor die vraag aan de Minister. Ik zal niet trachten die te beantwoorden. Mij lijkt het een verbetering, dat er een ruimere mogelijkheid komt om overleg te plegen. De praktijk van het ogenblik is veelal, dat op het laatste moment binnen een aantal dagen een aanbeveling verzameld moet worden. De heer De Kwaadsteniet, die als secretaris van een politieke partij een grote ervaring heeft met de moeilijkheden, die dit met zich kan brengen, heeft mijn gedachten op dit punt bevestigd, dat het beter zou zijn, als er meer tijd en ruimte zou komen om serieus over deze zaken te overleggen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik zou aan de heren De Vries en De Kwaadsteniet een vraag willen stellen. De heer De Vries heeft speciaal gesproken over de

De Vries

werking van het amendement ten aanzien van de gemeenteraadskandidaturen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Dat is een misverstand.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Neen, laat ik het zo zeggen . . .

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Ik zou het op prijs stellen, als u het zegt zoals ik het heb gesteld.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): De heer De Vries heeft naar mijn indruk nog een extra-gewicht aan zijn amendement toegekend door de toepassing van met name het gemeentelijke vlak. Hij heeft daarvan bepaalde voorbeelden genoemd. De heer De Kwaadsteniet heeft vanuit zijn voormalige functie als secretaris van de A.R.P. gesproken. Als de heer De Vries nu de ervaringen van de heer De Kwaadsteniet aanhaalt, dan zou ik graag willen weten, in hoeverre de praktische ervaringen van de heer De Kwaadsteniet aansluiten bij de gemeentelijke, suggestieve opmerkingen van de heer De Vries.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): „Gemeentelijke suggestieve opmerkingen” is waarschijnlijk ook een nieuw filosofisch begrip, dat hier wordt geïntroduceerd.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Neen. U moet duidelijk op de komma's letten!

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Ik wil thans in alle ernst op de opmerkingen van de geachte afgevaardigde ingaan. Ik heb in eerste instantie gezegd, dat dit amendement niet alleen van belang is voor de kamerverkiezingen; ik heb daarbij gezegd, dat het zelfs niet in de eerste plaats van belang is voor de kamerverkiezingen. Het is mij evenwel bekend uit getuigenissen van collegae in dit huis, dat het zeker niet ongewenst zou zijn, als er ruimere mogelijkheden voor overleg kwamen. Ik heb betoogd, dat dit amendement ook van belang is voor de verkiezingen van leden van de Staten en de gemeenteraden.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U hebt zich echter beroepen op getuigenissen van de heer De Kwaadsteniet.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Dat hebt u óók niet goed gehoord. Ik heb gezegd, dat ik er met genoegen kennis van heb genomen, dat de heer De Kwaadsteniet vanuit zijn rijke politieke praktijk ongeveer dezelfde ervaringen heeft als ik.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Precies, die ervaring wilde ik even uitsplitsen.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): U wilde iets horen van de heer De Kwaadsteniet en iets van mij?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik wilde uw genoegen uitsplitsen!

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): In eerste instantie heb ik gesproken vanuit mijn ervaring als partijsecretaris, dat is een landelijke ervaring, maar dit is op zich zelf in geen enkele tegenspraak met gemeentelijke en provinciale ervaringen. Ik heb mijn ervaringen eerlijk weergegeven.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Daar vroeg ik alleen maar om.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Nu de interruptiemicrofoons weer verlaten zijn, geeft mij dat gelegenheid op een andere interruptie in te gaan, die ik voor deze termijn had bewaard. De

De Vries e. a.

opmerking is gemaakt, dat de voordracht voor de voorkeurnummering een partijpolitieke zaak zou zijn. Ik heb zelf in eerste termijn gesteld, dat ik dit geen punt vind om partijpolitiek over te voeren. Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft dat helaas ook niet goed opgevangen; zij heeft begrepen dat ik dit geen punt vind dat in de partijpolitiek van belang zou zijn. Ik meen inderdaad dat het in goed overleg tussen zittende partijen, met respect voor ieders positie, mogelijk is, de partijpolitiek op andere, inhoudelijke punten te voeren en dat men elkaar niet in de wielen moet rijden als het gaat om het verkrijgen van zekerheid over een lijstnummer.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik respecteer volkomen uw mening; ik heb dat ook in tweede termijn gezegd.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Maar u deelt die mening niet?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Inderdaad, omdat ik meen dat men juist op de punten waarop het eventueel fout gaat, verschilpunten op partijpolitiek gebied kan toespitsen. Ik zeg niet dat ik dit wens, maar het is wel iets waarmee ik rekening wil houden. Als u een amendement indient en u er daarbij van uitgaat, dat het overleg niet op partijpolitieke punten moet geschieden, help ik u dat wensen, maar zie ik dat in de praktijk niet. Dat ontkracht in de praktijk naar mijn gevoel uw amendement.

De heer **De Vries** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn interventie in tweede termijn beëindigen.

Er ligt nu dus een amendement van de heren De Kwaadsteniet, Jurgens en mijzelf dat beoogt om de termijn van 4 dagen voor de kandidaatstelling die de Regering voorstelt, te brengen op 14 dagen voor de kandidaatstelling. Uit het antwoord van de Minister heb ik begrepen dat hij tegen een dergelijke inkorting met meer welwillendheid aankijkt dan tegen de termijn van 4 weken die was voorgesteld. Ik ben dan ook zeer benieuwd naar zijn reactie in tweede instantie.

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik beginnen met een punt dat wellicht blijkt geeft van mijn onervarendheid? Ik meen dat u volkomen gelijk hebt dat de letter Q is uitgevallen tussen de laatste alinea van P en „paragraaf 5 Slotbepaling”. Moet ik een nota van wijziging indienen om die fout te herstellen?

De **Voorzitter**: Ik heb zoëven niet gezegd dat die wijziging zal worden aangebracht. Ik had wel de bedoeling om dat te zeggen na verkregen instemming van de Regering.

Minister **De Gaay Fortman**: In mijn exemplaar van het wetsontwerp komt voorts na „Gegeven” een komma voor. Is het juist dat die komma moet wegvallen? Het wordt, wanneer beide Kamers de wet aanvaard hebben, namelijk: „Gegeven ten paleize Soestdijk”.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Die komma moet inderdaad vervallen. Bij de gift hoort geen komma.

De **Voorzitter**: Ook die wijziging zal worden aangebracht. Ik mag misschien nog opmerken dat de Kamer een gedrukt exemplaar heeft ontvangen van dit wetsontwerp en niet een gestencild, dan wel een getypt exemplaar, zodat de griffie zonder meer heeft aangenomen dat de tekst deugdelijk was afgedrukt.

Minister **De Gaay Fortman**: U begrijpt wel, mijnheer de Voorzitter, dat het niet mijn bedoeling was u dat te ontlocken. In ieder geval ben ik blij dat de elegantie nu zoveel mogelijk betracht is ten aanzien van dit wetsontwerp.

Minister De Gaay Fortman

Mijnheer de Voorzitter! In tweede instantie gaat het om het amendement van de heer De Vries. Ik wil overigens niet te kort doen aan het amendement van de heer De Kwaadsteniet, maar dat is door zoveel verschillende fracties in deze Kamer ondersteund en, voor zover ik heb kunnen bespeuren, niet bestreden, dat ik bereid ben, dit amendement over te nemen.

Resteert nog het amendement van de heer De Vries. Daarover hebben de geachte afgevaardigden mevrouw Kappeyne van de Coppello en de heer Aarts mij zeer pertinente vragen gesteld. Ik meen in eerste termijn duidelijk te hebben gemaakt, dat het amendement van de geachte afgevaardigde de heer De Vries in volstrekte zin de zaak niet oplost. Ik meen echter tevens, dat dit amendement een bijdrage tot een oplossing kon leveren, omdat ik in dit amendement proef wat de heer De Vries heeft verwoord toen hij het toelichtte, namelijk dat het een stimulans kan zijn voor partijen tot overeenstemming te geraken voor wat betreft haar lijstnummering. Dat dit in deze Kamer misschien iets gemakkelijker gaat dan in een gemeenteraad, die uit zeven leden bestaat, zal wel waar wezen, maar er zijn gemeenteraden die van een dergelijke omvang zijn dat ik van mening ben dat het ook aldaar zou kunnen werken. Met andere woorden: wetende, ook door mijn langdurige relatie met de geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet, toen wij beiden deel mochten uitmaken van een bestuur van een politieke partij, hoe belangrijk het is wanneer men tijdig te weten kan komen welk lijstnummer men zal hebben voor een komende verkiezing, geloof ik dat de Regering dan ook moet meewerken dat zoveel mogelijk te bevorderen, ook wanneer het geen waterdichte oplossing geeft.

Waarom heb ik nu bezwaar tegen de termijn van vier weken? Ik heb dat in eerste termijn mijnerzijds reeds aangeduid. Ik heb daartegen bezwaar, omdat de Kiesraad zich aan het beraden is over de verkorting van de termijn tussen ontbinding en verkiezing. Dat is de enige reden waarom ik geloof dat, als de Kamer zou aanvaarden het amendement zoals het nu is gewijzigd, er minder moeilijkheden dreigen bij wellicht een komende wetswijziging in het betrokken verband dan misschien anders te duchten zouden zijn.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Excellentie, het is mij nog niet helemaal duidelijk geworden, hoe u die extra stimulans ziet waardoor men dan wel tot samenwerking zou komen inzake de aanbeveling van een voorkeurnummer. Ik meen namelijk dat, als politiek niet de wil aanwezig is met elkaar tot aanbeveling van een voorkeurnummer te komen, die ook niet extra zal worden gestimuleerd door het openen van een bepaalde termijn. Ik heb daarvoor van uw kant – misschien heb ik niet goed geluisterd – geen sluitende argumentatie ten faveure daarvan gehoord.

Minister **De Gaay Fortman**: De redenering is dunkt mij dat het voor alle politieke partijen van belang is, als zij zo vroeg mogelijk weten op welke lijstnummers zij kunnen rekenen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dat staat pas vast bij het formeel vaststellen dat gebeurt de tweede dag na de kandidaatstelling. Als u daaraan vasthoudt, dan hebt u aan het amendement van de heer De Vries terecht geen enkele behoefte.

Minister **De Gaay Fortman**: Wij zijn het er allen over eens dat het amendement van de heer De Vries niet volstrekt zeker maakt dat lijstnummers eerder bekend zijn dan op het ogenblik het geval is. Wij zijn het er ook over eens dat het wetsontwerp, zoals het nu luidt, een verlenging van de termijn met twaalf dagen geeft.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Niet verlenging, maar vervroeging van de termijn.

Minister De Gaay Fortman e. a.

Minister De Gaay Fortman: Vervroeging, inderdaad, de geachte afgevaardigde heeft gelijk. Dat is de tweede keer dat zij mij op onzorgvuldig woordgebruik betrappt. Ik zal voortaan uitkijken.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Excellentie, ik hoop dat u daaraan geen consequenties in de trant van een oud spreekwoord hecht. Mijnheer de Voorzitter! Als de Minister daarop zinspeelt, moet ik daarop hoffelijkerwijze toch ingaan.

Minister De Gaay Fortman: Ik zal er geen politieke consequenties aan verbinden. Ik bedoelde echt niet vervelend te zijn. Het spijt mij als ik die indruk heb gewekt.

Waar het om gaat is, dat men langs de weg van het amendement-De Vries, wanneer men een zo groot mogelijke overeenstemming bereikt, een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid creëert dat de afgesproken lijstnummers ook inderdaad zullen worden toegekend. Ik vind dat het niet de taak van de Regering kan zijn, te zeggen, als uit verschillende hoeken van de Kamer een dergelijk naar mijn idee redelijk verzoek komt: Daar voel ik niet voor, daar doe ik niet aan mee, dat wil ik niet. Ik vind dat dit meebrengt dat men, zeker in zo'n zaak, moet proberen elkaar te vinden op een termijn die misschien voor de één wat kort is, maar voor de ander de bezwaren wegneemt die hij aanvankelijk tegen het amendement had. Zo sta ik er tegenover.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Als het in de praktijk zo weinig zeker is, dat de zekerheid die de Minister in het amendement De Vries bespeurt, ook ontstaat, moet ik concluderen, dat bij de afweging ten slotte ook politieke argumenten meewegen. Die afweging zal uit bepaalde hoeken doorslaan tot de overtuiging waartoe de Minister nu is gekomen.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou moeten herhalen wat ik reeds heb herhaald. Dat kan niet de bedoeling zijn, dus ik moet het hier bij laten.

Aangezien het amendement van het lid De Kwaadsteniet c.s. (stuk nr. 12) door de Regering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

In behandeling komt artikel I.

De Voorzitter: Ik stel voor, dit artikel te behandelen volgens de met hoofdletters aangeduide onderdelen.

Daartoe wordt besloten.

De aanhef van het artikel en de onderdelen A tot en met G worden achtereenvolgens zonder stemming aangenomen.

In behandeling komt onderdeel H, waarop is voorgesteld een gewijzigd amendement van het lid De Vries c.s. (stuk nr. 11).

De Voorzitter: Is het mogelijk, dit gewijzigde amendement aan te nemen met de aantekening, dat de fractie van de V.V.D. geacht wenst te worden, ertegen te hebben gestemd?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! De heer De Vries heeft een beroep gedaan op bepaalde fracties, zijn amendement te ondersteunen. Die fracties zijn hier op dit moment niet alle vertegenwoordigd. Er wordt alleen maar ten volle recht gedaan aan het amendement, indien de stemming in een werkelijk plenaire zitting wordt gehouden.

De verdere behandeling van het onderdeel wordt verdaagd.

De onderdelen I tot en met L worden achtereenvolgens zonder stemming aangenomen.

Zitting 1973-1974

Voorzitter e. a.

Onderdeel M, zoals het is gewijzigd door de overneming door de Regering van het amendement van het lid Aarts c.s. (stuk nr. 10) wordt zonder stemming aangenomen.

Onderdeel N, zoals het is gewijzigd door de overneming door de Regering van het amendement van het lid De Kwaadsteniet c.s. (stuk nr. 12) wordt zonder stemming aangenomen.

De onderdelen O tot en met T worden achtereenvolgens zonder stemming aangenomen.

De verdere behandeling van artikel I wordt verdaagd.

Artikel II wordt zonder stemming aangenomen.

De verdere behandeling van het wetsontwerp wordt verdaagd.

Aan de orde is de behandeling van het **Voorstel van wet van de leden Fiévez en Franssen tot wijziging van de grens tussen de gemeenten Deventer en Diepenveen (12 502)**.

De algemene beraadslaging wordt gepoend.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Het is een merkwaardig wetsontwerp dat nu onze aandacht vraagt. Hooft het als initiatiefontwerp al tot de categorie van de uitzonderingen, het wordt nog merkwaardiger als blijkt dat de kern van de materiële inhoud van het wetsontwerp identiek is aan de inhoud van een amendement op een ander wetsontwerp (10 962), welk amendement nog geen anderhalf jaar geleden in deze Kamer werd verworpen.

Mijnheer de Voorzitter! In wezen komt het erop neer dat het bedoelde amendement van de hand van de heer Fiévez een minderheid voor kreeg in deze Kamer, maar een meerderheid in de Eerste Kamer, zij het dat het amendement daar uit de staatsrechtelijke aard van de zaak niet als zodanig ter tafel is geweest.

Wie de *Handelingen* van de Eerste Kamer doorleest, weet dat het toenmalige kabinet bij monde van Minister Geertsema verklaarde bij eventuele verwerping door de Eerste Kamer van het wetsontwerp tot opheffing van de gemeente Diepenveen niet met een herzien wetsontwerp te zullen komen, dat voorzag in toevoeging van alleen Colmschate aan Deventer, met handhaving van de zelfstandigheid van Diepenveen.

De Minister baseerde zijn weigering op het feit, dat de Tweede Kamer het amendement-Fiévez met 74 tegen 53 stemmen had verworpen. Zijn vrees was dat de Tweede Kamer, waarvan overigens de samenstelling inmiddels tamelijk ingrijpend was veranderd, het nieuwe ontwerp als het ware weer zou terugamenderen naar het oorspronkelijke regeringsontwerp.

Op staatsrechtelijke gronden achtte de Minister het onjuist met een uitdrukkelijk verworpen gedachte weer bij de Kamer terug te komen.

Dit aanvaardende, lonkten ten minste twee senatoren naar het initiatiefrecht, dat door de leden van de Tweede Kamer wel eens gehanteerd zou kunnen worden, omdat verwerping door de Eerste Kamer - zoals Polak zei - door de Tweede Kamer wel eens als een nieuw feit zou kunnen worden gezien. De heer Eisma zag toen op 17 april af van een motie waarin de Regering werd uitgenodigd om een gewijzigd voorstel van wet in te dienen, omdat dat hem te veel leek op een verkapt recht van amendement.

Hij liet evenwel niet na, nadrukkelijk te wijzen op het recht van initiatief van de Tweede Kamer, de verwachting uitsprekende, dat de kwestie Deventer-Diepenveen niet zou eindigen bij een verwerping door de Eerste Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Het is mij niet geheel duidelijk waarom de uitnodiging door de Eerste Kamer bij voorgenomen verwerping van een wetsontwerp tot het indienen van een gewijzigd ontwerp wel als een verkapt recht van amendement wordt ervaren, als die bij motie is gericht tot de ene mogelijke initiatiefnemer - de Regering - en niet, als deze bij na-

Kosto

drukkelijke verklaring is gericht tot de mogelijke andere initiatiefnemer, de Tweede Kamer.

Inmiddels hebben onze collega's Fiévez en Franssen inderdaad besloten tot een initiatiefontwerp, naar ik op goede gronden aanneem meer daartoe geïnspireerd door de acute ruimtenood van Deventer dan door de neiging de Eerste Kamer indirect het recht van amendement toe te kennen. Integendeel, mijnheer de Voorzitter, wie Keerpunt '72 kent, zal weten dat zulks van ten minste één van de initiatiefnemers niet te verwachten is.

Verheugend, maar lichtelijk pikant, is de aanwezigheid van de Minister van Binnenlandse Zaken, die eerder in dit kalenderjaar als lid van de Eerste Kamer betrokken was bij wetsontwerp 10962, waartegen hij zijn stem heeft uitgebracht. Juist omdat hij vele elementen in de discussie rond dit onderwerp zal herkennen, kan ik mij voorstellen dat het hem zwaar valt zwijsend terzijde te zitten. Hierom, maar vooral om de diepgaande staatsrechtelijke kennis, die ik bij deze Minister aanwezig weet, zou ik het op prijs stellen, mijnheer de Voorzitter, als de Minister zich ook inhoudelijk in de discussie zou willen mengen, bij voorbeeld over de vraag of hij het wetsontwerp zal contrasigneren, als ditmaal ook de Eerste Kamer het ontwerp zal aanvaarden en de Raad van State geen bezwaar blijkt te hebben, of over de positie van de buurtschap Oxe, waarover ik straks nog enkele woorden wil spreken. Het zou in mijn opvatting een gelukkige beslissing van de Minister zijn, waarmee hij zou breken met de gewoonte dat de Minister bij de bespreking van initiatiefontwerpen slechts technische informatie verschaft.

Zo de Minister behoefte zou hebben aan precedënten: ze zijn er. Over negen dagen is het 120 jaar geleden, dat minister van Doorn (toen van Financiën) een „hartstochtelijk en partijdig pleidooi hield tegen het voorstel en de voorstellers”, zoals Thorbecke het omschreef. Het ging om een voorstel tot afschaffing van het tonnegeld en de accijns op het geslacht. In 1947 neemt de Minister van Binnenlandse Zaken, zij het voorzichtig, deel aan het debat rond een initiatiefvoorstel tot wijziging van de Enquêtewet. Bij het initiatiefvoorstel Boot-van Schaik heeft Minister Roolvink in 1970 in de Eerste Kamer in antwoord op vragen aspecten van het regeringsstandpunt laten doorschemeren. U ziet, mijnheer de Voorzitter, oud en nieuw, van alles wat. Overigens is enige voorzichtigheid geboden, want de heer Van Doorn trad op 5 januari 1854 naar aanleiding van het initiatiefvoorstel af.

Onder de gegeven omstandigheden, mijnheer de Voorzitter, de acute bestuurlijke nood van Deventer, gepaard aan de uitdrukkelijk verklaarde onwil van de Regering, is het initiatief van de collega's Fiévez en Franssen prijzenswaard. Het is de vraag of zij uit een oogpunt van verantwoordelijkheidsgevoel wel anders konden, nu bij de behandeling van wetsontwerp 10962 zoveel voorstanders van het amendement-Fiévez, na de werping daarvan, toch voor het wetsontwerp stemden, zich bewust van de problemen van Deventer.

Inmiddels ben ik het niet eens met de stelling van de heren, dat hier geen sprake zou zijn van een verkapt amendementsrecht door de Eerste Kamer. De boven geciteerde senatoren geven meer dan duidelijk wenken in de richting van een initiatief door deze Kamer.

Er is, voor zover ik heb kunnen nagaan, geen precedent in die zin, dat een verworpen amendement op een oorspronkelijk regeringsvoorstel als initiatiefvoorstel terugkomt. Wel heeft de Regering – het is vrij algemeen bekend – in '61 een gewijzigde Archiefwet aan de Staten-Generaal aangeboden, knorrig twee artikelen weglatende, waarop de Eerste Kamer het oorspronkelijk ontwerp had laten vallen.

Mevrouw **Kappayne van de Coppello** (V.V.D.): Mag ik u als suggestie een antwoord op uw vraag geven? Ik meen dat een amendement van de heer Wiegel betreffende de leeftijd voor het passief kiesrecht ertoe leidde, dat een voorstel tot grondwetswijziging in de Eerste Kamer werd verworpen. Ik

meen dat toen in deze Kamer – en hiermee loop ik vooruit op wat ik eventueel, u navolgende, zal kunnen zeggen – een initiatiefvoorstel door de heren Wiegel en Geurtsen is ingediend dat precies betrekking had op het amendement dat voor de Eerste Kamer nu juist de grond was om de voorgestelde grondwetswijziging niet aan te nemen.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Dank u wel! Ik zal mijn staatsrechtelijke kennis ter zake actualiseren.

Mijnheer de Voorzitter! Ook is het precedent bekend van het herhaald indienen van een initiatiefvoorstel zonder dat het ook maar enigszins werd gewijzigd. Vermeld mag in dit verband worden het kamerlid Reekers, dat in de jaren 1887/1890 drie maal een initiatiefvoorstel betreffende de kuilvisserij indiende. De derde keer ging de Eerste Kamer door de knieën. Dit voorbeeld is te vinden in een reeks parallellen in een uitstekend en informatief artikel van de hand van mr. Beatrix Jacobs in „Bestuurswetenschappen” van januari 1973, getiteld „Het recht van initiatief”.

Geen precedent dus in deze zin, mijnheer de Voorzitter, maar voor zover ik het heb kunnen nagaan, is er ook geen precedent te vinden dat het recht van initiatief wordt gehanteerd ter zake van de wijziging van gemeentegrenzen. Ik sluit mij wat de mogelijkheid van zo'n initiatief betreft wel aan bij hetgeen voorstellers ter zake in hun memorie van antwoord opmerken. Ook al schrijft de gemeentewet een procedure voor waaraan de Regering gebonden is, niets kan afbreuk doen aan het grondwettelijk recht van de Staten-Generaal, met een initiatiefvoorstel te komen, behoudens de Grondwet zelf, die dit in vier gevallen doet.

Interessant is wellicht de woordkeus van de betreffende artikelen. Artikel 80 spreekt over het voordragen van wetsvoorstellen door de Koning, artikel 126 gebruikt het woord „recht” wanneer het gaat om het initiatief van de Staten-Generaal. Hierbij komt, dat de Tweede Kamer ter zake van een ingrijpend amendement op een grenswijzigingsvoorstel ook niet aan procedures gebonden is. Dat de indieners zich, in nauwe samenwerking met de Minister, op de hoogte hebben doen stellen van de gevoelens van betrokken inwoners en bestuurscolleges, onderstrept overigens de kwaliteit van hun prijzenswaardig werk.

De bespreking van deze staatsrechtelijke aspecten wil ik afsluiten met de opmerking, dat de Eerste Kamer zich naar mijn mening in deze kwestie over de rand van haar bestaansgronden heeft begeven. Zij heeft niet in rust het wetsontwerp op fouten beoordeeld, maar heeft zich in wezen gemengd in een discussie over twee mogelijke oplossingen die in de Tweede Kamer tot een duidelijke keuze had geleid.

Toen in 1848, met name door Schimmelpenninck, erop werd aangedrongen, ook de Eerste Kamer de rechten te geven die de Tweede Kamer al bezat, deed de Regering dat af met de argumentatie, „dat het nut eener Eerste Kamer meer gelegen is in het voorkomen van het kwaad dan in het stichten van het goede”.

Minister **De Gaay Fortman**: Dat is al heel wat!

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Inderdaad, mijnheer de Voorzitter!

Naar mijn oordeel is in dit geval het ijs van de Eerste Kamer niet alleen glad ijs, maar ook hellend ijs, met de helling in de richting van het einde.

Over de inhoud van het wetsontwerp kan ik kort zijn. In hoofdzaak kan ik verwijzen naar wat mijn fractiegenoot Voogd heeft gezegd bij de behandeling van wetsontwerp 10962 in september vorig jaar. Wat hij zei namens de meerderheid van de toenmalige fractie staat nog evenzeer overeind als zijn motie, door de Kamer aangenomen, strekkende tot behoud van enkele natuurgebieden zoals Rande zonder meer en Steenbrugge zoveel mogelijk, gepaard gaande met het scheppen van vervangend fraai parklandschap.

Kosto e. a.

Nu het om toevoeging van het gebied van Colmschate aan Deventer gaat, constateren wij met voldoening, dat de raden van Deventer en Diepenveen alsmede gedeputeerde staten van Overijssel met het voorstel instemmen. De bezwaren van de bewoners van Colmschate daàr latende, doch ze niet licht tellende, wil ik niet nalaten, een pleidooi te houden voor de buurtschap Oxe. Toevoeging aan Deventer van dit gebied wordt „niet onjuist” genoemd, maar het is ook niet noodzakelijk, zoals in het geval van Colmschate. De bezwaren van de Oxenaren klonken niet toen plannen bestonden om het gehele gebied van Diepenveen bij Deventer te voegen. Nu zij, als bewoners van een blijvend agrarisch gebied, geïsoleerd dreigen over te gaan naar het stedelijk milieu van Deventer, wordt hun protest begrijpelijker.

Om wille van de haast die gemoeid was met dit initiatiefontwerp, van de mogelijk te verwachten grenswijzigingen op langere termijn en van het wellicht in het geding zijn van een provinciegrens leek amendering van het ontwerp mij minder opportuun, zo niet praktisch onmogelijk. Wel overweeg ik ter zake een motie in te dienen waarin de wens wordt uitgesproken dat Oxe te gelegener tijd hetzij bij Bathmen, hetzij bij Gorrssel zal worden ingedeeld. Ook om deze praktische reden zou ik het op prijs stellen als de Minister zich inhoudelijk in de discussie zou willen mengen: zijn toezeggingen kunnen een motie voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Wie de *Handelingen* van deze Kamer van september 1972 naslaat kan zien dat het overgrote deel van mijn fractie het anders heeft gewild. Gesteld voor de keuze tussen niets of het soelaas dat toevoeging van Colmschate aan Deventer kan bieden, kiest de fractie voor de laatste mogelijkheid.

De heer Aarts (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik mag hier spreken namens de drie christen-democratische partijen. De eerste onderiekenaar van dit wetsvoorstel sprak aan het einde van zijn betoog ter gelegenheid van de behandeling van wetsontwerp 10 962 op 12 september 1972 de gedenkwaardige woorden, dat de Kamer in de gelegenheid verkeerde een Salomonsoordeel uit te spreken, dat voor alle partijen redelijk zou zijn. Dit Salomonsoordeel was in zijn ogen het aannemen van het amendement-Fiévez. Dat oordeel is indertijd niet geveld. En dat hebben wij geweten. Deze Kamer is er hardhandig aan herinnerd, want de Kamer aan de overzijde van het Binnenhof heeft daarover haar veto uitgesproken.

Dit veto is hard aangekomen, niet alleen in Deventer, maar, gelet op de vele discussies die wij hier achter de schermen gehad hebben, ook in deze Kamer. Het tweekamerstelsel is een bijzonder vertrouwd verschijnsel in onze parlementaire democratie. Toch wordt met de mogelijkheid dat de Eerste Kamer over wetsontwerpen van niet-constitutionele aard een negatief oordeel uitspreekt maar weinig rekening gehouden. Dat de Eerste Kamer een wetsontwerp kan verwerpen, is duidelijk; daarover is hier geen discussie nodig. De Eerste Kamer heeft dat recht en kan dat om haar moverende motieven doen. De vraag of het verstandig is dit zware middel te hanteren bij wetsontwerpen als nr. 10 962, waarop de heer Kosto overigens een vrij duidelijk antwoord heeft gegeven, dient naar mijn oordeel in deze Kamer niet te worden beantwoord. Ik geloof dat het voor de duidelijkheid en ook voor de eerlijkheid van de verhoudingen in ons constitutionele bestel beter is, dat de ene Kamer zich niet uitspreekt en geen oordeel geeft over de handelwijze van de andere Kamer en omgekeerd.

Het was naar ik meen de heer Jurgens, die bij de behandeling van het wetsontwerp Zaanstad de vraag heeft opgeworpen, of gemeentelijke herindelingen wel op het niveau van het parlement moeten worden behandeld dan wel of dit beter op een lager niveau zou kunnen gebeuren, namelijk op dat van provinciale staten. Moeten wij, in deze situatie, zeggen: Zie je wel wat er op nationaal niveau gebeurt met deze zaken; laten wij deze beslissingen toch op een lager niveau brengen. Of moeten wij redeneren: Herindelingskwesaties blijken in de praktijk zo in

Aarts

te grijpen in het maatschappelijk gebeuren, dat zelfs de Eerste Kamer in een concreet geval daarover haar veto uitspreekt? Met andere woorden, is het verwerpen van wetsontwerp nr. 10 962 een bewijs vóór de stelling dat herindelingen op een lager niveau moeten worden behandeld of is het een bewijs daartegen? Ik vind dit een interessante vraag, waarvan ik de beantwoording door de indieners met belangstelling tegemoet zie. Graag sluit ik mij aan bij het verzoek dat de heer Kosto in dit verband aan de Minister van Binnenlandse Zaken heeft gedaan.

Naar alle waarschijnlijkheid zal de behandeling van dit wetsontwerp meer aanleiding geven tot beschouwingen op het vlak van het staatsrecht dan tot inhoudelijke beschouwingen. Immers, de inhoud van het voorstel is gelijk aan de inhoud van het amendement-Fiévez op wetsontwerp 10 962 en is derhalve al onderwerp van uitvoerig beraad in de beide Kamers geweest. Toen zijn alle relevante aspecten voor en na besproken. Dat behoeft nu niet te worden overgedaan. Daaraan zullen wij dan ook niet zoveel aandacht wijden. Aan het einde van mijn verhaal zal ik daarover enkele opmerkingen maken.

Het feit echter dat de inhoud van dit voorstel gelijk is aan het amendement-Fiévez brengt ons toch bij de vraag of met dit initiatiefvoorstel niet feitelijk aan de Eerste Kamer een recht van amendement wordt toegekend.

Niet kan worden ontkend dat er een zeer nauwe samenhang bestaat tussen het verwerpen van het wetsontwerp in de Eerste Kamer en de discussies die daaromheen zijn gehouden, en de indiening van dit initiatiefvoorstel. Het lijkt mij echter niet gerechtvaardigd daaruit de conclusie te trekken dat de Eerste Kamer feitelijk het recht van amendement heeft gekregen. Daarvan zou eerst sprake zijn indien de Eerste Kamer haar veto had uitgesproken in de zekerheid dat hetzij de Minister met een nieuw wetsontwerp zou komen, hetzij leden van de Tweede Kamer een aangepast initiatief zouden gaan nemen. Deze zekerheid was er niet; integendeel. De ambtsvoorganger van deze bewindsman heeft uitdrukkelijk gezegd niet voornemens te zijn een dergelijk wetsvoorstel in te dienen. Bovendien heeft geen enkel lid uit de Tweede Kamer toentertijd mededeling gedaan van het feit dat hij bereid of van plan was een initiatiefontwerp in te dienen.

Men kan niet spreken van een recht van amendement als men geen enkele zekerheid heeft dat wat men wil ook in de praktijk wordt uitgevoerd. Men kan hoogstens zeggen dat zij een vermoeden hadden, maar geen recht.

Ik kan de verleiding niet weerstaan – mevrouw Kappeijne is mij hierin voor geweest – een vergelijking te trekken met de situatie in maart 1971 bij de behandeling van wetsontwerp 10 805, de Wijziging van de Grondwet in verband met de verlaging van de leeftijd voor het passieve kiesrecht. Dit wetsontwerp werd in deze Kamer aangenomen, nadat eerst een amendement-Wiegel was aangenomen. Het verschil met het wetsontwerp betreffende Deventer-Diepenveen was dat dat wetsontwerp werd aangenomen nadat het amendement-Fiévez was verworpen.

De Eerste Kamer heeft in beide gevallen het wetsontwerp verworpen. Bij het wetsontwerp betreffende Deventer was de reden – als ik het zo concies mag zeggen – dat de Tweede Kamer geen amendement had aangenomen en bij het wetsontwerp betreffende het passieve kiesrecht dat de Tweede Kamer wel het amendement-Wiegel had aangenomen. Het is merkwaardig dat in zo'n korte tijd een dergelijke vorm van paralleliteit kan ontstaan.

In maart 1971 hebben twee leden van deze Kamer het initiatiefvoorstel Wiegel-Geurtsen ingediend. Hier houdt – althans, dat hoop ik voor de initiatiefnemers – de vergelijking op, want dat initiatiefvoorstel werd verworpen.

De beide gevallen zijn trouwens niet geheel vergelijkbaar. In het geval van het wetsontwerp 10 805 was de Eerste Kamer het inhoudelijk wel met het voorstel eens, maar zij verwierp het op andere gronden, onder meer vanwege de formulering en vanwege de haast die werd betracht.

Aarts

Bij de behandeling van deze wetsontwerpen is ook de relatie tussen de Eerste en Tweede Kamer en het al dan niet hebben van een recht van amendement aan de orde geweest. Mevrouw Goudsmit was toen van mening dat de Eerste Kamer als een soort appel-rechter de zaak naar de Tweede Kamer had verwezen, om het nog eens goed over te doen, omdat deze een fout had gemaakt. De Tweede Kamer heeft toen die hand-schoen opgenomen, althans de heren Wiegel en Geurtsen. De heer Jongeling was toen ook van mening, dat er een soort verkapt recht van amendement aan de orde was, want hij zei: Het lijkt erop, dat de Eerste Kamer een recht van amendement wordt toegekend via een voorzetje, dat over de Tweede Kamer wordt gespeeld (een term die aan de K.N.V.B. in ontleend).

In ieder geval heeft zich toen eenzelfde discussie afgespeeld als wij vandaag hebben. Vast staat, dat het wetsvoorstel van de heer Wiegel niet is verworpen, omdat de Kamer van mening was, dat hierdoor feitelijk het recht van amendement aan de Eerste Kamer werd toegekend. Ik ben van mening, dat dit bij het wetsvoorstel van de heren Fiévez en Franssen eveneens niet het geval is. Ik meen, dat de vraag, of door de aanneming van dit wetsvoorstel aan de Eerste Kamer het recht van amendement wordt toegekend, niet van invloed mag zijn op de besluitvorming ter zake.

Een volgende, misschien veel relevantere vraag is, welke procedure moet worden gevolgd bij een initiatiefwetsvoorstel, dat strekt tot gemeentelijke herindeling. Ik vind het een interessante vraag, omdat op de achtergrond staat de vraag, of de gemeentewetgever indertijd aan de mogelijkheid heeft gedacht, dat ter zake van gemeentelijke herindelingen überhaupt initiatiefvoorstellen van de zijde van de Kamer zouden kunnen worden ingediend. Ik meen, dat er reden is, deze laatste vraag ontkenend te beantwoorden. Ik kan mij anders niet voorstellen, hoe te verklaren is, dat de toch met zoveel waarborgen omringde procedure bij herindelingsvoorstellen komende van de zijde van de Regering niet van toepassing is verklaard op initiatiefvoorstellen, voor zover zij strekken tot gemeentelijke herindelingen. Ik ben ook van mening - die mening deel ik met de initiatiefnemers - dat waar nu de gemeentewet ter zake geen enkele procedure voorstelt, initiatiefvoorstellen inzake herindelingen geen bijzondere wettelijke procedure hebben te doorlopen.

Wij zijn er overigens wel verheugd over, dat de beide indieners bij de voorbereiding van hun wetsvoorstel een analoge procedure hebben willen volgen, maar de vraag blijft, of deze lacune in de gemeentewet gehandhaafd moet blijven.

De indieners geven in de memorie van antwoord naar mijn smaak op deze vraag een niet geheel bevredigend antwoord. Zij stellen letterlijk, dat een zodanig probleem zich niet licht elders zal herhalen en dat de Staten-Generaal zich daarom niet dikwijls geroepen zullen voelen met een voorstel van wet ter zake van een grenswijziging te komen. Op grond daarvan achten zij een wijziging van de gemeentewet niet nodig.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht deze argumentatie aanvechtbaar, ook al zal een dergelijke situatie zich niet vaak voordoen. Wie kan echter in de toekomst zien? Als ik lees, wat zich inzake de herindeling in Zuid-Limburg al heeft afgespeeld, kan ik mij heel goed voorstellen, dat enkele leden van deze Kamer zeggen: Als de Minister het niet doet, doen wij het. Het is mogelijk. Wie zegt, dat dit in de toekomst niet zal gebeuren?

Gezien die mogelijkheid en gezien het feit, dat wij nu een concreet voorbeeld voor ons hebben, vind ik het onverantwoord, in een dergelijke situatie volledig van de goede wil van de initiatiefnemers afhankelijk te zijn, of een inspraakprocedure, die gezien het belang van de zaak voor de betrokkenen hard nodig is, wordt gevolgd, een inspraakprocedure die voor die situatie niet in de wet verankerd ligt. Ik acht het onbevredigend, wanneer deze zaak in de toekomst bij een wijziging van de gemeentewet niet aan de orde zou kunnen komen. Ik meen, dat het duidelijk een lacune is, die indertijd door de ge-

meentewetgever over het hoofd is gezien, terwijl, daar ook in het verleden nog nooit een gemeentelijke herindeling via een initiatiefontwerp aan de orde is geweest, dit punt ook nog nooit in de beschouwingen kon worden betrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Na deze staatsrechtelijke bespiegelingen wil ik mij wijden aan de inhoudelijke kant van het voorstel. Wij achten het van groot belang, dat zowel de raden van Deventer en van Diepenveen als de gedeputeerde staten van Overijssel tot een gelijkkluidend verzoek zijn gekomen aan de vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken. Met name het feit, dat het verzoek van de raad van Diepenveen unaniem was, is van belang, omdat daarin ook leden zaten, die woonachtig zijn in het gebied van Colmschate, over welk gebied het hier gaat. Dat laatste feit sterkt mij in het gevoelen, dat het hier om een kwestie van belang gaat. Bovendien hebben de provinciale staten via een motie nog te kennen gegeven, dat zij het op hoge prijs zouden stellen, als deze grenscorrectie zou worden doorgevoerd.

Wanneer de belanghebbenden uit het gebied zelf met zoveel aandrang de Kamer verzoeken om een dergelijk initiatief te nemen, dan moet het parlement toch wel zeer zware argumenten hebben om aan dat verzoek geen medewerking te verlenen. Er blijven echter enkele punten ter bespreking over.

Van groot belang - ik kom thans tot de inhoudelijke kant van het wetsontwerp - acht ik dat de studie omtrent de ruimtelijke ontwikkeling van het gewest Deventer alsmede van de centrumpositie van Deventer, zal worden geëntameerd. Bovendien acht ik het van belang, dat voor het vergrote Deventer een structuurschets zal worden ontworpen, waarin met name de uitgroei in zuidoostelijke richting, waarbinnen het gebied is gelegen dat vandaag ter discussie staat, zal worden behandeld. Deze schets moet zo snel mogelijk worden gemaakt. Bij de totstandkoming van deze structuurschets zal aan de betrokken bewoners een grote mate van inspraak moeten worden gegeven. Op deze wijze kan aan voor de bewoners belangrijke bezwaren tegemoet worden gekomen; zij kunnen dan hun positie in het vergrote Deventer veilig weten.

Mijnheer de Voorzitter! Tot onze verheugenis heeft de gemeente Deventer ook zoals blijkt uit de stukken, zich bereid verklaard om hieraan te voldoen. Toch wil ik een beroep op de gemeente Deventer doen begrip te tonen voor de gevoelens van de betrokken bewoners, gevoelens, die de laatste tijd wel eens op emotionele wijze naar buiten zijn gebracht. Wij kunnen die gevoelens begrijpen, want hoe men het ook wendt of keert, zij hebben slechts kortstondig de illusie gehad, dat zij niet bij de grote stad zouden worden ingelijfd.

Wij zijn ook van mening, dat aan de grootte van het te annexeren gebied niets moet worden veranderd. Welke berekeningen en prognoses men ook opzet, een feit blijft, dat de gemeente Deventer de eerstkomende decennia behoefte zal hebben aan flinke uitbreidingsmogelijkheden. Beter nu een iets ruimer gebied gegeven dan daarover binnen niet al te lange termijn wederom een discussie te voeren voor een volgende grenswijziging. Niet vergeten moet worden, dat ook al in 1959 een stuk van Diepenveen bij Deventer is gebracht. Ik zou het een onzorgvuldig bestuur vinden, wanneer binnen een tijdsbestek van 40 à 50 jaar meer dan twee grenswijzigingen tussen dezelfde gemeenten zouden moeten worden doorgevoerd.

Mijnheer de Voorzitter! In navolging van de heer Kosto wil ik een enkel woord wijden aan de positie van de buurtschap Oxe; waarschijnlijk is er in Nederland geen buurtschap, welke naam zo vaak in deze Kamer in de afgelopen tijd is genoemd. Voor de woningbouw is dit gebied niet van belang. In tegen-deel, het ligt in de bedoeling om het landelijk karakter van deze buurtschap te behouden en te beschermen. Het verzoek is gedaan van de zijde van de bewoners om bij Bathmen te worden gevoegd. Wij begrijpen dit verzoek, maar wij vragen ons dan wel af of, in het geval Oxe niet bij Deventer wordt gevoegd, indeling bij Gorssel niet evenzeer in de beschouwingen moet worden betrokken. Want de door de indieners aange-

Aarts

geven structuurlijnen - de E 8 en rijksweg 32 die daar is gepland - zouden een indicatie kunnen zijn dat hier tot een andere indeling zou moeten worden besloten dan toevoeging bij Bathmen. Aangezien de gemeente Gorssel behoort tot een andere provincie en toevoeging aan Gorssel dus wijziging van de provinciegrens met zich zou brengen, achten wij het beter om het wetsvoorstel zoals dat is ingediend, onverkort te handhaven.

Overigens achten wij het wel mogelijk dat in de toekomst een nieuwe grenscorrectie die inhoudelijk van weinig belang is en daardoor ook vrij snel zal kunnen worden gerealiseerd, zal kunnen worden doorgevoerd.

Mijnheer de Voorzitter! Een opmerking ter zijde nog. Wij achten de uitspraak van het gemeentebestuur van Deventer in zijn schrijven aan het bestuur van de provincie Overijssel, dat aan de bevolking van de buurtschap Oxe een dergelijke correctie reeds thans in het vooruitzicht zou kunnen worden gesteld, een verzoek aan gedeputeerde staten waar deze onmogelijk aan kunnen voldoen. Deze uitspraak is dan ook naar mijn mening onvoorzichtig. Zelfs het parlement, aan wie ter zake van grenswijzigingen de beslissing is, kan formeel een dergelijke zaak immers niet in het vooruitzicht stellen. Ten einde alle illusies te voorkomen die in dit soort gevallen vaak worden gewekt, is het verstandig om niets in het vooruitzicht te stellen en in de toekomst alleen attent te zijn op de beste oplossing.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte de motie die is aangekondigd door de heer Kosto. Het is moeilijk om daar inhoudelijk op in te gaan, want hij heeft de inhoud van die motie nog niet medegedeeld. Wel interesseert het mij te vernemen, wat de plaats is van deze motie is dit debat. De heer Kosto zal eventueel een motie indienen, maar tot wie is die gericht? Tot de indieners van dit wetsvoorstel? Of tot de Minister die hier puur toevallig en uit eigen vrije wil aanwezig is? Ik ben benieuwd of de heer Kosto of mevrouw Kappeyne van de Coppello mij, als onervaren man, op dit punt van advies kan dienen.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Uiteraard is de motie gericht tot de Minister. Mede daarom heb ik in eerste termijn gevraagd, of de Minister mee wil discussiëren. Ik kan mij niet voorstellen dat ik een motie zou richten tot onze collega-initiatiefnemers

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Bovendien is in het voorlopig verslag uitdrukkelijk gevraagd om de aanwezigheid van de Minister. Eén lid heeft zelfs gevraagd om met hem te kunnen discussiëren. De indieners hebben daarop zeer vriendelijk geantwoord, dat zij van mening waren, dat de Minister zeker aanwezig zou moeten zijn. Ik meen dan ook dat er, wat het vragen van een standpunt aan de Minister betreft wat in de vorige eeuw gebruikelijk was, zoals de heer Kosto ruimschoots heeft aangetoond, meer afgaande op de parlementaire historie uit een wat verder verleden dan vrij recent, ruimschoots aanleiding was voor de Minister om hier aanwezig te zijn.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Ik spreek niet over het vragen van een standpunt aan de Minister. Ik kan mij voorstellen dat wij dat standpunt vragen. Het gaat er nu om, dat wij via een motie aan de Minister iets opdragen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ja, precies. Als een uitspraak van de Kamer betrekking heeft op een wetsontwerp, is het toch gebruikelijk dat er in die motie iets aan de Regering wordt gevraagd?

De heer **Aarts** (K.V.P.): Maar hier gaat het niet om een wetsontwerp, maar om een initiatiefvoorstel, waarbij de Regering geen partij van de Kamer is.

Aarts e. a.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): De Regering is wél partij van de Kamer, want op een bepaald ogenblik zal de Regering moeten adviseren aan de Koningin over de ondertekening van het ontwerp en moet de Regering overwegen om haar contraseign te geven.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Ik wijs erop dat ik de heer Minister heb gevraagd om een standpunt te bepalen, ten einde eventueel indiening van een motie te voorkomen. Die motie ligt echter klaar voor de tweede termijn. De Minister is uitgenodigd om een standpunt kenbaar te maken. Hoe hij daarop zal reageren, weet ik niet; ik heb wel goede hoop.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Dit kan een interessante behandeling worden. Eén van de leden van de Kamer nodigt de Minister uit om zijn standpunt kenbaar te maken, terwijl er indieners van een initiatiefvoorstel zijn, waarbij dat lid als dreigement geeft: Als dat standpunt niet goed is, dien ik een motie in. Dat gaat dus volledig heen langs degenen die hebben veroorzaakt dat wij hier staan. Ik ben benieuwd hoe zich dit los van de materie - dat zal wel goed lopen - formeel zal gaan ontwikkelen. Ik kan mij namelijk voorstellen dat ook de indieners een standpunt betreffende deze motie hebben.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Uw nieuwsgierigheid zal ontgewijfeld worden bevredigd.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Alles overziende kan ik stellen dat wij positief staan tegenover het initiatief-wetsvoorstel. Ik moet erbij zeggen dat een enkel lid van de fractie van de K.V.P. een duidelijk ander standpunt inneemt en zich tegen het wetsvoorstel zal keren.

De **Voorzitter**: Misschien mag ik de heer Aarts er nog even op wijzen, waar hij de vraag van de procedure aan de orde heeft gesteld, dat dunkt mij de Kamer zich in een motie te allen tijde kan uitspreken en zich tot de Regering kan wenden. Het doet er dan niet toe of er al dan niet een Minister aanwezig is. Die mogelijkheid bestaat altijd.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Vindt u dat dit niet van invloed is op het standpunt van de Kamer over het al of niet aannemen van het wetsvoorstel?

De **Voorzitter**: Daarover heb ik als voorzitter geen mening.

De heer **Honig van den Bossche** (B.P.): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hier indertijd de kwestie inzake de opheffing van Diepenveen gehad. Deze zaak werd door de Tweede Kamer akkoord bevonden, maar door de Eerste Kamer afgewezen. Tegen deze opheffing heeft de fractie van de Boerenpartij zich ook duidelijk uitgesproken en verzet. Nu is er een initiatief-wetsvoorstel van de leden Franssen en Fiévez. Ik zal mij thans beperken tot de opheffing van de buurtschap Oxe. Deventer kan, wat de uitbreidingsmogelijkheden betreft, beslist geen enkel belang bij Oxe hebben, vooral niet als het om de bebouwing gaat, want die is in verband met het natuurschoon aldaar verboden. Als typisch agrarische gemeenschap is Oxe veeleer aan Bathmen gebonden, dat ook een gemeentelijk bestuur heeft in het patroon van Oxe. Dit is mij ook duidelijk medegedeeld toen ik de buurtschap Oxe bezocht in verband met deze aangelegenheid.

De argumenten inzake de aanleg van rijksweg 32 als beletsel voor een samenvoeging van de gemeenten Bathmen en Oxe zijn ook niet steekhoudend. Er is namelijk de bouw van een tunnel toegezegd door Rijkswaterstaat. Daardoor komt er toch een goede verbinding tussen beide gemeenten. Men kan ook nog stellen dat niemand wordt benadeeld door de samenvoeging van Bathmen en Oxe, te meer niet daar voor deze kleine dorpsgemeenschap de landelijke sfeer behouden blijft die bij

Honig van den Bossche e. a.

een stedelijke annexatie beslist verloren zou gaan, ten koste van het leefpatroon van de bewoners van zo'n buurtgemeenschap. Zelfs een tijdelijke annexatie zou al frustrerend kunnen werken. Dat is dan ook een van de redenen, waarom wij willen verzoeken hiermee wel degelijk rekening te houden. Onze fractie zal derhalve tegen dit wetsvoorstel haar stem uitbrengen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Met het initiatief van de leden de heren Fiévez en Franssen is thans wederom de ruimtenood van de gemeente Deventer aan de orde. Ruim een jaar geleden bij de behandeling van het regeringsontwerp, strekkende tot opheffing van de gemeente Diepenveen, lag een amendement van de heer Fiévez ter tafel, waarin dezelfde opvatting was neergelegd als thans in het initiatief-wetsvoorstel. De meerderheid van mijn fractie heeft toen na zeer zorgvuldige afweging – haar afweging is altoos zorgvuldig; ik herinner mij nog de woorden die de heer Van Aardenne daarbij heeft uitgesproken: 51–49 als verhouding over de argumentatie – tegen dit amendement gestemd. Deze leden hebben daarbij overwogen dat uitbreiding van Deventer alleen en uitsluitend in het gebied van Colmschate ernstige planologische bezwaren meebracht. Zij gaven de voorkeur aan een meer concentrische uitbreiding, met name in het gebied van Steenbrugge. Vermelding verdient daarbij ook, dat naar hun toen naar voren gebrachte mening het afwijzen van een dubbelstad aan weerszijden van de IJssel, door een vorig kabinet weliswaar, een thans voorliggend gegeven is, maar dat op een later tijdstip deze mogelijkheid weer uitdrukkelijk ter tafel zou moeten komen.

Gelet op de toen geschetste ruimteproblematiek van de stad Deventer kon naar hun mening hierop niet worden gewacht, zodat voorlopig uitbreiding van Deventer in Steenbrugge en Colmschate nodig was.

Het heeft nu niet zoveel zin, weer uitgebreid op de noodzaak van gebiedsuitbreiding voor Deventer in te gaan. Welhaast alle leden van deze Kamer hebben immers de opvatting gedeeld, dat voor het handhaven van een bestuurskrachtig centrum, het behoud van een bijzonder karakteristieke binnenstad en het tegengaan van ongewenste suburbanisatie, die schadelijk is voor het landschap, gebiedsafstand van Diepenveen nodig was, al wilde de meerderheid van deze Kamer daarin verder gaan dan het huidige wetsvoorstel, namelijk tot en met de opheffing van deze overigens algemeen bestuurskrachtig genoemde gemeente.

De toestand is thans wat de positie van de stad Deventer betreft nog onveranderd. Ook de gewestvorming, waaraan men als oplossing wel heeft gedacht en die als zodanig ook wel zou kunnen fungeren, mits er sterke gewesten – en dan liever provincies nieuwe stijl – tot stand zouden komen met ook op het gebied van de ruimtelijke ordening essentiële bevoegdheden – dus meer dan het lokaal bestuur op een voetstukje, waaraan de bewindsman van Binnenlandse Zaken schijnt te denken – is niet verder gekomen. Wel is de gehele problematiek door de verwerping van het regeringsvoorstel door de Eerste Kamer nog klemmender geworden.

Ook is het verklaarbaar, dat in Deventer een gevoel van gefrustreerdheid is gaan heersen, nu eerst het dubbelstadplan en vervolgens het plan Steenbrugge, waaraan veel moeite en geld ten koste zijn gelegd, van de tafel zijn geveegd. De vraag naar vergoeding van de kosten kunnen de initiatiefnemers niet beantwoorden. Misschien kan de Minister, wiens aanwezigheid gelet op allerlei interrupties des te sterker wordt gevoeld, die vraag wel beantwoorden.

De indiening van het wetsvoorstel is derhalve verklaarbaar. Nu zijn er allerlei bezwaren van staatsrechtelijke aard naar voren gebracht, ook in het voorlopig verslag. Een lid uit de kring van vele andere leden heeft tot die bezwaren aanzienlijk bijgedragen. Hij heeft zelfs gezegd, dat hij met de bewindsman, wiens aanwezigheid hij sterk op prijs zou stellen bij dit debat, van gedachten wilde wisselen. Ik meen dat het uit

Kappeyne van de Coppello

een oogpunt van parlementaire discussie, en ook van een diepgaande staatsrechtelijke discussie, alleen maar te betreuren is, dat dit lid niet meer in deze vergadering aanwezig is, overigens door een besluit dat mede onder de verantwoordelijkheid van deze bewindsman viel.

Ik meen niet dat ik namens mijn fractie in staat ben, dat lid te vervangen met staatsrechtelijke beschouwingen die hij eventueel had kunnen houden. Ik kán die niet op enigerlei wijze onder woorden brengen of globaal aanstippen.

De heer **Krosse** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Kappeyne van de Coppello betreurt deze zaak toch niet?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Welke zaak?

De heer **Krosse** (K.V.P.): Van de benoeming!

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Wat is dat voor een merkwaardige allergie?

De heer **Krosse** (K.V.P.): De benoeming van deze man, die eigenlijk de zaak in deze Kamer had moeten verdedigen!

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik geloof dat er sprake is van een groot misverstand. Zelfs mijn wat versluiserde aanmerkingen geven geen enkele aanleiding tot opmerkingen over welk benoemingsbeleid dan ook. Voorts geloof ik niet dat de heer Geertsema – ik wil hem wel bij name noemen – hier iets zou moeten verdedigen. Degenen die iets moeten verdedigen zitten achter de groene tafel. Ik meen dus dat de heer Krosse in dubbel opzicht een vergissing maakt.

Als de heer Geertsema hier persoonlijk zou hebben gestaan, eventueel niet sprekend namens onze fractie, zou hij vermoedelijk allerlei denkbeelden naar voren hebben gebracht die ik zeker niet naar voren kan brengen. Uit dat oogpunt en uit het oogpunt van een breder parlementaire verband en van staatsrechtelijke beschouwingen zoals die hier vroeger wel eens werden gehouden vind ik het jammer, dat die praktijk niet kan worden voortgezet. Ik heb niet de pretentie, daaraan op hetzelfde niveau een bijdrage te leveren. Vanuit die nostalgie zal ik zelf enkele opmerkingen maken namens mijn fractie over het staatsrechtelijke aspect van dit initiatiefvoorstel.

De heer **Krosse** (K.V.P.): Dat bedoel ik nou juist.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik ben blij dat een lid van de K.V.P.-fractie en een lid van de V.V.D.-fractie zich op dit punt dan uiteindelijk weten te vinden. Ik zal daaraan geen verder beschouwingen voor de toekomst verbinden.

Mijnheer de Voorzitter! Vanuit onze fractie is wel de gedachte geopperd of met de indiening van dit initiatiefvoorstel van wet wellicht voeding werd gegeven aan de vrees, dat alsnog in de praktijk aan de Eerste Kamer een recht van amendement zou worden toegekend.

Nu ben ik het helemaal eens met wat de heer Aarts op dat punt heeft gezegd, namelijk dat wij als Tweede Kamer niet moeten treden in een beoordeling van de Eerste Kamer, in zoverre de beoordeling van de Eerste Kamer heeft geleid tot een afwijzing van wetsontwerpen, die wij in deze Kamer hebben aangenomen, dat wil zeggen voor zover de Kamers op gelijke voet met elkaar staan. De Tweede Kamer moet dus niet gaan ontlede op welke overwegingen de Eerste Kamer een wetsontwerp niet heeft aanvaard, of zij dat heeft gedaan omdat zij onderdelen van het wetsontwerp of wellicht het gehele wetsontwerp in strijd achtte met de Grondwet, of omdat zij zich met de strekking van het wetsontwerp niet kon verenigen of omdat zij bepaalde onderdelen daarvan zo onjuist en niet aan-

Kappeyne van de Coppello

vaardbaar achtte, dat zij daarmee het gehele wetsontwerp met het politieke badwater wilde wegwerpen.

Als wij die analyse wel zouden maken, zouden wij te zeer treden in de beoordeling van de Eerste Kamer zelf en dat is niet onze taak. In zoverre moeten wij aanvaarden dat de Eerste Kamer volstrekt het recht heeft om „nee” tegen een wetsontwerp te zeggen.

Als dat dan gebeurd is, moet men natuurlijk in brede kring overwegen of men de materie, die in het betreffende wetsontwerp werd geregeld, alsnog op een of andere manier weer in een parlementaire behandeling onderwerp van gesprek wil maken.

Als men dan zegt, dat op een gegeven moment een zogenaamd recht van amendement voor de Eerste Kamer wordt geschapen, dan is dat niet iets wat de Eerste Kamer zelf doet, maar dan is dat een schijn, die door andere politieke vertegenwoordigers wordt gewekt, namelijk òf door de Regering òf door de Tweede Kamer zelf.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het onjuist is om te zeggen, dat hier een recht van amendement voor de Eerste Kamer zou zijn ontstaan.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Nee, ik heb gezegd: de schijn, dat een recht van amendement wordt gegeven, wordt gewekt.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): U gebruikt het woord „schijn” en ik heb gesproken over een verkapt recht van amendement. Ik ga nu tevens even in op een paar opmerkingen van andere sprekers.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Het is dus niet een interruptie op wat ik zeg?

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Ja, ook op wat u zegt. Gezien de grote nood van Deventer en gezien ook de opmerkingen die ter zake aantoonbaar in de Eerste Kamer zijn gemaakt, heeft de Eerste Kamer zich in dit incidentele geval een indirect en verkapt recht van amendement verschaft. Dat houdt niets in voor de toekomst.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): De aardigheid is natuurlijk dat de Eerste Kamer – als waar is dat zij zich een verkapt recht van amendement zou toeëigenen – het wel zodanig verstandig weet te doen dat het niet al te vaak op elkaar volgt en dat het niet al te hinderlijk wordt, zodat iedere keer kan worden gezegd, dat het een incidenteel geval is.

De heer **Kosto** (P.v.d.A.): Het trieste in dit geval is, dat de nood van Deventer de veilige zekerheid gaf, dat het initiatief uit de Tweede Kamer wel komen zou.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik weet niet, of ik dit wel met u eens kan zijn. Als u kijkt naar de geschiedenis van vorige gevallen waarin opmerkingen uit de Eerste Kamer in feite ter harte zijn genomen, dan geloof ik dat er wel degelijk nu en dan regelrecht een gevoelsmatige band is geweest tussen wat in beide Kamers werd gedacht. In die gevallen zei men in de Tweede Kamer verwijtend tot de Regering dat zij met een wetsontwerp kwam en al te snel reageerde op de verwerping door de Eerste Kamer. Dit is onder andere het geval geweest bij de Archiefwet in 1961. Toen heeft de Regering zeer snel gezorgd voor de indiening van een wetsontwerp dat onmiddellijk tegemoetkwam aan de wensen van de Eerste Kamer door de artikelen die de Eerste Kamer in strijd met de Grondwet achtte uit het nieuwe ontwerp weg te nemen. De Tweede Kamer vond het tijdstip van indienen nogal snel en heeft toen met een gezapigheid die hier soms optreedt ervoor gezorgd dat de behandeling ervan pas een jaar later plaatsvond, namelijk in 1962. Er zijn nog allerlei

andere gevallen geweest, waarin de Regering een wetsontwerp heeft toegesneden naar de wensen van de Eerste Kamer. Dat is geweest bij de Ongevallenwet van 1901, de Eedswet van 1916, de Verkeerswet linthebouwing 1937 en de Wijziging van de Loterijwet in 1961. Dus de oprispingen uit de Eerste Kamer, waarbij wetsontwerpen werden verworpen, vinden, zij het over vrij grote tijd verspreid, regelmatig plaats.

Mevrouw **Goudsmit** (D'66): Het erfrecht uit het nieuwe BW is ook een aardig voorbeeld.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dank u zeer voor uw aanvulling! Van harte aanvaard!

Ik kom dan aan een geval waarin nog meer analogie bestaat met het punt, dat wij nu behandelen, nl. dat het verwerpen van een voorstel door de Eerste Kamer heeft geleid tot het indienen van een initiatiefontwerp in de Tweede Kamer. Mijn fractie schijnt op dit gebied nogal actief, nogal pragmatisch, zou ik bijna zeggen, te zijn geweest. Nadat een amendement dat de heren Wiegel en Geurtsen hadden ingediend door de Tweede Kamer was aanvaard, leidde dit amendement uitdrukkelijk tot verwerping door de Eerste Kamer. Beide heren hebben toen gezorgd voor een zeer prompte, misschien iets te prompte indiening van een initiatiefvoorstel in deze Kamer, met de uitdrukkelijke overweging daarmee tot het resultaat te komen dat er een zodanige wetstekst aan de Eerste Kamer zou worden aangeboden dat de Eerste Kamer die zou aanvaarden. Daarbij werd zelfs zeer uitdrukkelijk gezegd dat het van tevoren duidelijk was dat de Eerste Kamer het materieel met de inhoud eens was, maar dat eigenlijk de gehele formele kant van de zaak louter werd toegespitst op de wens van de Eerste Kamer. Hiermee is eigenlijk toch al voet gegeven aan een op elkaar afstemmen in sfeer van beide Kamers. Ik denk ook aan het feit dat de heer Oud, vroeger fractievoorzitter van mijn partij, in 1956 een voorstel tot grondwetswijziging in de Eerste Kamer heeft doen aanhouden, dit zelf verdedigende. Hij had gemerkt dat de stemming daar niet helemaal goed lag. Het ging om het tijdstip van aftreden van leden van de Staten-Generaal. Vervolgens heeft hij tussentijds in deze Kamer nog zijn borspronkelijke voorstel doen wijzigen en heeft hij het gewijzigde voorstel in de Eerste Kamer wederom verdedigd. Let ik op deze praktijk – waarbij ik moet bekennen, dat die van fractieleden van mijn partij mij iets meer aanspreekt dan die van andere partijen – dan ben ik bereid, de poging van de initiatiefnemers om met een voorstel te komen waarvan zij kunnen veronderstellen dat het in de Eerste Kamer zal worden aangenomen, politiek gezien heel begrijpelijk te noemen. Ik ben dus niet geneigd, dit initiatiefvoorstel te zien als het toekennen van een recht van amendement aan de Eerste Kamer.

Iets geheel anders is, of men in de toekomst aan de Eerste Kamer de gelegenheid moet geven, steeds „nee” te zeggen tegen een wetsontwerp dat één, twee of meer keren door de Tweede Kamer is aanvaard, maar dit raakt niet aan de opvatting omtrent positie en bevoegdheden, kracht en laatste woord van de Eerste Kamer. Hiermede komen wij tot een grondwettelijke beoordeling van de Eerste Kamer, waartoe wij als Tweede Kamer, als mede-grondwetgever ook bevoegd zijn, maar ik meen, dat dit niet valt binnen de orde van dit wetsontwerp, al voeg ik er wel aan toe – ik zeg dit tot de Minister – dat deze gedachtengang ongetwijfeld een vervolg kan hebben bij de beroemde nota, die wij zo gaarne van zijn hand, toegelicht door de bijzondere regeringscommissaris, onder verantwoordelijkheid van de Minister tegemoet zien.

Mijnheer de Voorzitter! Nu het besluit van de Eerste Kamer ook voor diegenen in mijn fractie, die – zoals ik al heb gereleverd – de voorkeur gaven aan samenvoeging van Deventer en Diepenveen, met name wegens de planologische aspecten, de weg naar deze door hen beter geachte oplossing heeft afgesneden, kan mijn fractie de gedachte van het initiatief onderschrijven: een verlossend woord, mijnheer de Voorzitter, waarnaar kennelijk in ieder geval de heer Franssen heeft uitge-

Kappeyne van de Coppello e. a.

zien! Voor de noden van Deventer wordt zo, zij het op wat langere termijn dan bij de bebouwing van Steenbrugge, waarvoor de plannen klaar waren, een oplossing geboden. Wel wil ik namens mijn fractie nadrukkelijk zeggen, dat ons inziens een geheel volbouwen van de lob Colmschate een stedenbouwkundig en planologisch monstrem zou doen ontstaan. Naar onze mening moet de gedachte aan een dubbelstad thans weer duidelijk naar voren worden gebracht, terwijl inmiddels het gebied nabij het oorspronkelijke dorp Colmschate volgebouwd wordt. De meerderheid van mijn fractie ziet dit wetsontwerp duidelijk als een noodoplossing, die echter in het belang van Deventer en de woningzoekenden in deze plaats is, eigenlijk in dat van de bevolking van de gehele regio, die immers gebaat is met een bestuurskrachtig centrum.

Inmiddels is gebleken, dat van de zijde van de inwoners van de buurtschappen Colmschate en Oxe bezwaar bestaat tegen het initiatiefvoorstel. Hoewel dit aan de ene kant te begrijpen is, moet het mij toch van het hart, dat bij de behandeling van het ontwerp van de Regering het amendement-Fiévez door de gemeente Diepenveen werd gesteund en dat daarbij generlei sprake is geweest van bezwaren van de bewoners van Colmschate en Oxe. Aannemende dat deze bezwaren toen al leefden, betreurt mijn fractie het, dat zij niet door het gemeentebestuur van Diepenveen, te zamen met de betreffende stellingname, aan de Kamer zijn medegedeeld, uiteraard met een negatief advies van de zijde van het gemeentebestuur van Diepenveen. Hoe dit ook zij, bij de afweging thans moeten deze bezwaren lichter worden geteld dan de noodzaak van gebieds-uitbreiding van Deventer. De al in Oostrik gebouwde woningen zijn dan gezet als stedelijke bebouwing, in wezen op de gebiedsafstand van Diepenveen vooruitlopende. Wel mag van Deventer worden verwacht, dat deze gemeente de nieuwe inwoners zoveel mogelijk tegemoet komt. Wij denken bij voorbeeld aan een hulpsecretarie in Colmschate en aan een zorgvuldige behandeling van de agrarische problematiek, waarmee Deventer overigens allerlei ervaring heeft. Dat in een later stadium de overgang van Oxe naar Bathmen of Gorssel ter sprake kan komen, mag naar onze mening niet tot extra vertraging leiden, te meer niet nu deze buurtschap ook volgens het oorspronkelijke wetsontwerp en volgens het amendement-Fiévez naar Deventer zou zijn overgegaan.

Bij nota van wijzigingen is de ingangsdatum van de grenswijziging opgeschoven van de eerste dag van de tweede maand naar de eerste dag van de vierde kalendermaand nadat de wet in werking zal zijn getreden. Dat wil zeggen, een dag na de publikatie in het *Staatsblad*. De toevoeging van een nieuw hoofdstuk V is, gelet op het mogelijke tijdstip van inwerkingtreding, een duidelijke zaak. Ik begrijp dan ook niet waarom de termijn van artikel 1 moet worden verlengd, waardoor de grenswijziging, als de publikatie in het *Staatsblad* op bij voorbeeld 10 april plaatsvindt, op 1 augustus 1974 van kracht wordt.

De algemene beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag bedoeld in artikel 47 van het Reglement van Orde, goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt te 22.27 uur gesloten.

LIJST VAN INGEKOMEN STUKKEN

met de door

de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. vier Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

Wijziging van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Provinciefonds voor het dienstjaar 1972 (12 715);

Wijziging van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Landbouw-Egalisatiefonds, afdeling A, voor het dienstjaar 1972 (12 716);

Wijziging van de begroting van het Staatsvissershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1972 (12 717);

Machtiging tot het vaststellen van regelen betreffende inkomensvorming en bescherming van werkgelegenheid in 1974 (Machtigingswet inkomensvorming en bescherming werkgelegenheid 1974) (12 723).

Deze Koninklijke Boodschappen zijn, met de erbij behorende stukken, al gedrukt en rondgedeeld;

2°. een brief van de Minister-President en de Minister van Economische Zaken over de wijziging van de Prijzenwet (12 054, nr. 7);

een brief van de Minister-President en de Ministers van Economische Zaken, van Sociale Zaken en van Financiën over de beperking van de olie-aanvoer en de gevolgen daarvan (12 724).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3°. twee brieven van de Minister van Financiën, ten geleide van:

a. de rekening van ontvangst en uitgaaf van de 7½ % 25-jarige lening 1973 ten laste van de Staat der Nederlanden uitgegeven krachtens de Leningwet 1972/1973 (*Stb.* 1972, 348) (12 719);

b. de rekening van ontvangst en uitgaaf van de 7½ % 25-jarige onderhandse lening 1973 ten laste van de Staat der Nederlanden, uitgegeven krachtens de Leningwet 1972/1973 (*Stb.* 1972, 348) (12 720).

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te doen drukken en in handen te stellen van de vaste Commissie voor de Rijksuitgaven;

4°. een afschrift van een brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, gericht aan de colleges van burgemeester en wethouders der onderscheiden gemeenten, over de woningen met waarde als monument.

Deze brief ligt op de griffie, ter inzage van de leden;

5°. een brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken over de bedrijfsbeëindigingshulp (12 721).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

6°. de volgende brieven:

een, van het Comité van noordelijke draf- en rensportliefhebbers voor Hulp aan Israël, inzake het Midden-Oostenconflict;

een, van J. G. Hageman te Eindhoven, over de voorlichting door de Regering en de politieke partijen;

een, van E. H. Hothan te Rotterdam, over de positie en de macht van de onafhankelijke rechter;

een, van de actiegroep Oosterscheldezilt te Ierseke over het Oosterscheldevragestuk;

een, van Max Leach te Providence, Amerika, over de Nederlandse stellingname ten aanzien van het Midden-Oostenconflict;

een, van de tuinvereniging „Langs de Akker” te Amstelveen, over de belemmering van de ontwikkeling van een volkstuincomplex door het munitiemagazijncomplex „Ten zuiden van Ouder-Amstel”;

een, van de gemeente Ambt Delden, om adhesie te betuigen aan de motie van de gemeente Hengelo (O.) met betrekking tot de aansluiting van de Nederlandse autosnelwegen aan de Duitse E-8;

een, van de gemeente Bergschenhoek, over de geluidshinder van vliegtuigen van met name de luchthaven Zestienhoven.

Deze brieven liggen op de griffie, ter inzage van de leden; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

7°. de volgende afschriften van brieven:

een, van de Bibliotheek- en Dokumentatieakademie te Groningen, gericht aan de vaste Tweede Kamercommissie voor Defensie, over de voorstellen van de commissie-Peijnenburg;

een, van de fractie van D'66 in de gemeenteraad van Dordrecht, gericht aan de Minister van Binnenlandse Zaken, betreffende de benoeming van de nieuwe burgemeester.

Deze afschriften liggen op de griffie, ter inzage van de leden; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.

De verslagen zijn al gedrukt en rondgedeeld:

over wetsontwerp Wijziging van hoofdstuk VI (Departement van Justitie) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1972 (12 686),

en over een aantal in handen van de commissie voor de Verzoekschriften gestelde adressen (12 624, nrs. 33 t/m 41).

Ook is al gedrukt en rondgedeeld het verslag van een mondeling overleg over de functionering van de Woonwagenwet (12 718, nr. 1).